

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΝΙΚΟΣ Ι. ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1952

(ΤΕΥΧΗ 199 - 210)

ΛΕΥΚΟΣΙΑ - ΚΥΠΡΟΥ

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Ψηφιοποίηση: Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Κύπρου

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΙΔΡΥΘΗΣΑΝ ΤΩ, 1934

ΕΚΔΙΔΟΝΤΑΙ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΕΚΑΣΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΝΙΚΟΣ Ι. ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΟΜΟΝ ΤΟΥΤΟΝ ΣΥΝΕΙΡΓΑΣΘΗΣΑΝ

Οι Κύριοι: 'Αλέκου Α., 'Αλιθήρης Γλαῦκος, 'Αναγνωστόπουλος Γ., 'Αναγνώστου Γ., 'Ανθιμος Στ., 'Αττεσλής Κλεάνθης, Βάλας Μ., Βράχας Φρ. Π., Βραχίμης Ν. Σ., Γιάκος Δημήτρης, Γιαλουράκης Μαν., Διαμαντής Α., Εὐαγγελίδης Δ. Σ., Εὐθυμίου Θ., Εὐσταθίου Ζ., Ζορμπᾶς 'Απ., 'Ηλιάκης 'Αντ. Κ., 'Ιακωβίδης Α. Στ., 'Ιναχος Χ., 'Ιωάννου Α. Σ., Κακούλας Κ., Καλοζώης Μ., Καλομοίρης Μανώλης, Κάνθος Τηλ., Κανικλίδης Ν. Κ., Κασινόπουλος Κ., Κάσιος Ν., Καττάμης Τ. Α., Κλείτος Ν., Κλόκκαρης 'Αντ., Κολώνας Κ., Κόνομις Ν. Χ., Κόρφης Τάσος, Κουρρᾶς Ν. Χ., Κρανιδιώτης Νίκος, Κρητικός Π. Σ., Κριναῖος Παῦλος, Κυθρεώτης 'Ιάκωβος, Κυπρολέων Α. Γεωργιάδης, Κώνστας Π., Λαγκάδης Π., Λουλούδης Κ., Μαρκίδης Γ. Α., Μαρκίδης Φ., Μαρκίνας Κλαύδιος, Μελάς Τώνης, Μηχανικός Παντελής, Μιχαηλίδης Κ. Π., Μιχαηλίδης Μ. Α., Μιχαηλίδης Μ. 'Ιάκ., Μιχαηλίδης Σόλων, Μορτάλης 'Αγις, Μπατάγιας Ν., Μπίστης Παντελής, Μυριθήλης Στρατῆς, Νικόλαϊδης Κ., Νόρβης Π., Οικονομίδης Ι. Στ., 'Ονησιφόρου Ν., 'Ορέστης Δῆμος, 'Ορφανός Σ., Παναγίδης Π. Κ., Παναγιωτόπουλος Π., Παντελίδης Τηλ., Παπαβασίλης Α. Σ., Παπακώστας Β., Παπαχρυσσοστόμου Χρ., Παρίδης Μιχ., Παστελλᾶς Α., Πιλαβάκης Κ. Α., Πρινάρης 'Ισκιος, Προυσης Κ., Ρολάνδης Νίκος, Σγούρος Τάκης, Σοφοκλέους Θ. Α., Σπάνιας Ν., Σπυριδάκης Κ., Στυλιανού Α., Τ.Μ.Φ., Φάνος Γ., Χατζηγιάννου Κ. Π., Χατζησωτηρίου Φώτος, Χατζιστεφάνου Κ., Χιονίδης Ν., Χριστοφίδης Ρ., Χρυσάνθης Κύπρος.

Αι Κυριαί και Δεσποινίδες : 'Ιερωνυμίδου Λούλα, 'Ιωάννου Χρ. 'Ανδρ., Μαλαματίνα Μαίρη, Μιχαηλίδου Ε. Β., Προκοπίου Πολυξένη, Ρίτσου Γιούλια, Ροδίνη Αύγη, Smith Gertude, Σταύρου Χρυσταλλένη, Ταρσοῦλη 'Αθηνᾶ, Χαράλαμπος Τούλα, Χατζηδημητρίου 'Ηθη, Χατζηπέτρου 'Ε. Γ..

Περιέχονται επίσης κείμενα τῶν: Frost Robert, Gamarra Pierre, Jones Marvyn, Macleish Archibald, Masters Edgar Lee, Valliers de l'Isle Adam A., Wild Oscar, Yeats W. B.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΙΖ' ΤΟΜΟΥ

ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Α. ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ

- 'Αλέκου Α.: Οί δυο κρίνοι 358.
 'Αλιθέραση Γλάκου: Λεμεσός—1903 305.
 'Αναγνώστου Γ.: Χειμωνιάτικη Νύκτα 114.
 'Ανδριμύου Στ.: Συνάντηση 384.
 'Αττεσλή Κλεάνθη: 'Απόψε Κύριε 129.
 Βραχίμη Ν. Σ.: "Άλλη χαραυγή 130.
 Εὐαγγελίδη Δ. Σ.: Προδοσία 15, Θλίψη 15.
 Εὐθυμίου Θ.: 'Η ζωή μου 248, Νοσταλγίες 405.
 Εὐσταθίου Σ.: Πῶς μπορῶ 265, Τῷ ἀγνωστῷ Θεῷ 266, 'Επίστροφή 307.
 'Ηλιάκη 'Α. Κ.: 'Η ροδιά μας 326.
 'Ιακωβίδη Α. Στ.: Σθημαμένες φωνές 298.
 'Ινάχου Χ.: Vindicatio vitae 79, "Av. 159.
 'Ιωάννου Χρυσταλλένης: Προσευχή 77, In memory 77, Λύτρωση 78.
 Καλοζώη Μ.: Τοῦ Μαθίλη 115, Σὲ φίλο ποιητῆ 152.
 Κανικλίδη Ν. Κ.: Θὰ φθάσετε 103.
 Κασινοπούλου Κ.: Πλατάνια 135.
 Κλείτου Ν.: Φυγὴ 229.
 Κλέκκαρη Α.: 'Ο Κουστρουμπῆς 90, 'Η κοτζινόσειλη 90, Πρωτοβοσκὸς 314.
 Κολώνα Κ.: Ποτζίει ποὺ ρέσεις 330.
 Κρητικῆ Π. Σ.: 'Ο τρύγος 328.
 Κριναίου Παύλου: Λίβελλος γιὰ τὸ ρωμαντικὸ σεληνόφως 41, 'Η μυστικὴ παρουσία 349.
 Κώνστα Π.: Πόθος τρανὸς παντοτινὸς τὸ 'Ελληνικὸ τὸ χρῶμα 364.
 Μαλαματινὰ Μαιρῆς: "Όσα παίρνει ὁ μπᾶτης 203.
 Μαρκίδη Γ. Α.: 'Ελλάδα 345.
 Μαρκίδη Φ.: Μουσικεμένες φτεροῦγες 20.
 Μαρκίνα Κλαυδίου: 'Αγώνας 232.
 Μελᾶ Τῶνη: Σονέτο II 5, Σονέτο III 192.
 Μηχανικῆ Παντελῆ: 'Εγερτήριο 1, Γράμμα 2, Νυχτερινὸς περίπατος στὴ Λευκωσία 2, Διασκέδαση 42, Φίλε μου, φίλε μου 149, 'Επιστολὴ ἀνώδυμη 149, "Ενας ἀητὸς πέθανε 150.
 Μιχαηλίδη Κ. Π.: Χαραυγὴ 190, Κι' ἄν ἔταξα 385.
 Μιχαηλίδη Μ. Α.: Τῆς καρδιάς οἱ δρόμοι 189.
 Μιχαηλίδη Μ. 'Ιακ.: Λόγια τῆς εἰμαρμένης 115, 'Απόψε ὁ πόνος στοίχισε 212.
 Μορτάλη "Αγι: Προσμονὴ 241.
 Νόρη Π.: In memoriam 298.
 'Ονησιφόρου Ν.: "Εχω μιὰ μικρὴ ἀδελφούλα 82, 'Ονησίλος 363.

- 'Ορέστη Δήμου: Αἴγλη 32.
 'Ορφανῶ Σωτήρη: Κανείς δὲν ξέρει 266.
 Παναγίδη Π. Κ.: Piano-Forte 178.
 Παπαέσσιλη Α. Σ.: Μιὰ ἀγάπη ποῦ-χασα 86, Μιὰ νύχτα 297.
 Παριδῆ Μιχ.: Τὸ τραγούδι μου 31, Λύτρωση 152.
 Παυτελλᾶ Α.: 'Εγερτήριο 330.
 Πρινάρη "Ισικίου: Οἱ γιοιοὶ τῶν ἀνθρώπων 41.
 Προκοπίου Πολυζένης: Εἶναι στιγμὲς 316, Φθινόπωρο 316.
 Ροδινὴ Αὐγῆς: Τὸ τραγούδι τῆς ζωῆς 172, "Ερμη φελούκα 303.
 Σγεύρου Τάκη: Σχέδιο γιὰ τραγούδι 251.
 Σταύρου Χρυσταλλένης: Γυμνὴ χώρα 305, Παράπονο 306, Κληρονομία 307.
 Ταρσούλη 'Αθηνᾶς: Πάθος 268.
 Φάνου Γ.: Βορᾶ τῆς μπόρας 114, Στὴν ἀγνωστὴ τοῦ Gare San Lazare 352.
 Χαραλάμπους Τούλας: Μπαλλάντα 361.
 Χατζηπέτρου 'Ελένης: Δεῦτε λάβετε φῶς 167.
 Χριστοφίδη Ρ.: 'Ορμήνεια 130.
 Χρυσάνθη Κύπρου: Στὸν Τάκη Φραγκοῦδη 78, Τὰ ἄρρωστα παιδιὰ τοῦ παιδιατρείου τοῦ Great Ormond Street 113, 'Επιτραπέζιο V 234, Πίνακες τοῦ Van Gogh 381.

Β. ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

- Frost Robert: (Μεταφρ. Ν. Σπάνια): 'Εκατὸ λαίμοδετες 319, Τὸ χαμόγελο 322.
 Gamarra Pierre: (Μεταφρ. Τηλ. Παντελίδη): Εἰρήνη 387.
 Macleish Archibald: (Μεταφρ. Ν. Σπάνια): 'Αὐπνία 132, 'Ενάντια στὶς φωταφίες 132, Γεννημένοι πάρα πολὺ ἄργα 132, Aeterna Poetae memoria 133, 'Επιστολὴ - Κληρονομία πάνω στὴ γῆ 133.
 Masters Edgar Lee: (Μεταφρ. Ν. Σπάνια): 'Ο τυφλὸς Jack 214, 'Η κυρὰ Kessler 215, Rebecca Wasson 215.
 Yeats W. B.: (Μεταφρ. Δήμου 'Ορέστη): 'Η λύπη τῆς ἀγάπης 298.

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

Α. ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ

- 'Αναγνώστου Γ.: 'Η Κατερίνα ποὺ ἔγινε Κάθριν 252.
 'Ηλιάκη 'Α. Κωνστ.: Μίλτος 'Αναγιατὸς 168.
 Καττάμη Γ. Α.: Τὸ ταξίδι τῆς Μπρέντας 16, Σπασμένα φτερά 323.
 Κόρη Τάσου: Τρεῖς διαφορετικὲς γυναῖκες 291, Παραλλαγές στοῦ φθινόπωρο τοῦ 41 386.

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΊΔΡΥΘΗΣΑΝ ΤΩ 1934

ΕΚΔΙΔΟΝΤΑΙ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΕΚΑΣΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΝΙΚΟΣ Ι. ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΟΜΟΝ ΤΟΥΤΟΝ ΣΥΝΕΙΡΓΑΣΘΗΣΑΝ

Οι Κύριοι: 'Αλέκου Α., 'Αλιθέρας Γλαῦκος, 'Αναγνωστόπουλος Γ., 'Αναγνώστου Γ., 'Ανθιμος Στ., 'Ατσελής Κλεάνθης, Βάλας Μ., Βράχας Φρ. Π., Βραχίμης Ν. Σ., Γιάκος Δημήτρης, Γιαλourάκης Μαν., Διαμαντής Α., Εὐαγγελίδης Δ. Σ., Εὐθυμίου Θ., Εὐσταθίου Ζ., Ζορμπάς 'Απ., 'Ηλιάκης 'Αντ. Κ., 'Ιακωβίδης Α. Στ., 'Ιναχος Χ., 'Ιωάννου Α. Σ., Κακούλας Κ., Καλοζώης Μ., Καλομοίρης Μανώλης, Κάνθος Τηλ., Κανικλίδης Ν. Κ., Κασινόπουλος Κ., Κάσιος Ν., Καττάμης Τ. Α., Κλείτος Ν., Κλόκκαρης 'Αντ., Κολώνας Κ., Κόνομις Ν. Χ., Κόρφης Τάσος, Κουρράς Ν. Χ., Κρανιδιώτης Νίκος, Κρητικός Π. Σ., Κριναῖος Παῦλος, Κυθρεώτης 'Ιακώβος, Κυπρολέων Α. Γεωργιάδης, Κώνστας Π., Λαγκάδης Π., Λουλούδης Κ., Μαρκίδης Γ. Α., Μαρκίδης Φ., Μαρκίνας Κλαῦδιος, Μελάς Τώνης, Μηχανικός Παντελής, Μιχαηλίδης Κ. Π., Μιχαηλίδης Μ. Α., Μιχαηλίδης Μ. 'Ιάκ., Μιχαηλίδης Σόλων, Μορτάλης 'Αγίς, Μπατάγιας Ν., Μπίστης Παντελής, Μυριθήλης Στρατής, Νικολαΐδης Κ., Νόρθης Π., Οικονομίδης Ι. Στ., 'Ονησιφόρου Ν., 'Ορέστης Δήμος, 'Ορφανός Σ., Παναγιδης Π. Κ., Παναγιωτόπουλος Π., Παντελίδης Τηλ., Παπαβασίλης Α. Σ., Παπακώστας Β., Παπαχρυσόστομου Χρ., Παρίδης Μιχ., Παστελλᾶς Α., Πυλαβάκης Κ. Α., Πρινάρης 'Ισκιος, Προυσῆς Κ., Ρολάνδης Νίκος, Σγούρος Τάκης, Σοφκλέους Θ. Α., Σπάνιας Ν., Σπυριδάκης Κ., Στυλιανού Α., Τ.Μ.Φ., Φάνος Γ., Χατζηϊωάννου Κ. Π., Χατζησωτηρίου Φῶτος, Χατζιστεφάνου Κ., Χιονίδης Ν., Χριστοφίδης Ρ., Χρυσάνθης Κύπρος.

Αι Κυρίαί καὶ Δεσποινίδες: 'Ιερωθυμίδου Λούλα, 'Ιωάννου Χρ. 'Ανδρ., Μαλαματίνα Μαίρη, Μιχαηλίδου Ε. Β., Προκοπίου Πολυξένη, Ρίτσο Γιούλια, Ροδίνη Αὐγή, Smith Gertude, Σταύρου Χρυσταλλένη, Ταρσούλη 'Αθηνᾶ, Χαράλαμπος Τούλα, Χατζηδημητρίου 'Ηθή, Χατζηπέτρου 'Ε. Γ.

Περιέχονται ἐπίσης κείμενα τῶν: Frost Robert, Gamarra Pierre, Jones Marwyn, Macleish Archibald, Masters Edgar Lee, Valliers de l'Isle Adam A., Wild Oscar, Yeats W. B.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΙΖ' ΤΟΜΟΥ

ΠΟΙΗΜΑΤΑ

A. ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ

- 'Αλέκου Α.: Οί δυο κρίνοι 358.
 'Αλιθέρησ Γλάκου: Λεμεσός—1903 305.
 'Αναγνώστου Γ.: Χειμωνιάτικη Νύκτα 114.
 'Ανθιμου Στ.: Συνάντηση 384.
 'Αττεσλή Κλεάνθη: 'Απόψε Κύριε 129.
 Βραχίμη Ν. Σ.: 'Αλλη χαραυγή 130.
 Εὐαγγελίδη Δ. Σ.: Προδοσία 15, Θλίψη 15.
 Εὐθυμίου Θ.: 'Η ζωή μου 248, Νοσταλγίες 405.
 Εὐσταθίου Ζ.: Πῶς μπορῶ 265, Τῶ ἀγνώστῳ Θεῷ 266, 'Επιστροφή 307.
 'Ηλιάκη 'Α. Κ.: 'Η ροδιά μας 326.
 'Ιακωβίδη Α. Στ.: Σθσημένες φωνές 298.
 'Ινάχου Χ.: Vindicatio vitae 79, "Av. 159.
 'Ιωάννου Χρυσταλλένης: Προσευχή 77, In memory 77, Λύτρωση 78.
 Καλοζώη Μ.: Τοῦ Μαβίλη 115, Σὲ φίλο ποιητῆ 152.
 Κανικιῖδη Ν. Κ.: Θὰ φθάσετε 103.
 Κασινουόλου Κ.: Πλατάνια 135.
 Κλείτου Ν.: Φυγή 229.
 Κλόκκαρη Α.: 'Ο Κουστρουπιπής 90, 'Η κοτζινόσειλη 90, Πρωτοθσοκός 314.
 Κολῶνα Κ.: Ποτζίε! ποὺ ρέσειεις 330.
 Κρητικῶ Π. Σ.: 'Ο τρύγος 328.
 Κριναίου Παύλου: Λίβελλος γιὰ τὸ ρωμαντικὸ σεληνόφως 41, 'Η μυστικὴ παρουσά 349.
 Κώνστα Π.: Πόθος τρανὸς παντοτινὸς τὸ 'Ελληνικὸ τὸ χρῶμα 364.
 Μαλαματινά Μαιρῆς: "Όσα παίρνει ὁ μπάτης 203.
 Μαρκίδη Γ. Α.: 'Ελλάδα 345.
 Μαρκίδη Φ.: Μουσικέμενες φτεροῦγες 20.
 Μαρκίνα Κλαυδίου: 'Αγώνας 232.
 Μελά Τώνη: Σονέτο II 5, Σονέτο III 192.
 Μηχανικῶ Παντελῆ: 'Εγερτήριο 1, Γράμμα 2, Νυχτερινὸς περίπατος στὴ Λευκῶσια 2, Διασκέδαση 42, Φίλε μου, φίλε μου 149, 'Επιστολὴ ἀνώδυμη 149, "Ενας ἀητὸς πέθανε 150.
 Μιχαηλίδη Κ. Π.: Χαραυγὴ 190, Κι' ἄν ἔταξα 385.
 Μιχαηλίδη Μ. Α.: Τῆς καρδιάς οἱ δρόμοι 189.
 Μιχαηλίδη Μ. 'Ιακ.: Λόγια τῆς εἰμαρμένης 115, 'Απόψε ὁ πόνος στοίχειωσε 212.
 Μορτάλη 'Αγι: Προσομνὴ 241.
 Νόρρη Π.: In memoria 298.
 'Ονησιφόρου Ν.: 'Εχω μιά μικρὴ ἀδελφούλα 82, 'Ονήσιλος 363.

- 'Ορέστη Δήμου: Αἴγλη 32.
 'Ορφανῶ Σωτήρη: Καεὶς δὲν ξέρει 266.
 Παναγίδη Π. Κ.: Piano-Forte 178.
 Παπαθεοσίλη Α. Σ.: Μιά ἀγάπη πούχασσα 86, Μιά νύχτα 297.
 Παρίδη Μιχ.: Τὸ τραγοῦδι μου 31, Λύτρωση 152.
 Πατελλά Α.: 'Εγερτήριο 330.
 Πρινάρη 'Ισικου: Οἱ γιοὶ τῶν ἀνθρώπων 41.
 Προκοπίου Πολυζένης: Εἶναι στιγμές 316, Φθινόπωρο 316.
 Ροδινη Αὐγῆς: Τὸ τραγοῦδι τῆς ζωῆς 172, "Ερμη φελοῦκα 303.
 Σγούρου Τάκη: Σχέδιο γιὰ τραγοῦδι 251.
 Σταύρου Χρυσταλλένης: Γυμνὴ χώρα 305, Παράπονο 306, Κληρονομιά 307.
 Ταρσουλή 'Αθηνᾶς: Πάθος 268.
 Φάνου Γ.: Βορὰ τῆς μπόρας 114, Στὴν ἀγνωστὴ τοῦ Gare San Lazare 352.
 Χαραλάμπους Τούλας: Μπαλλάντα 361.
 Χατζηπέτρου 'Ελένης: Δεῦτε λάθετε φῶς 167.
 Χριστοφίδη Ρ.: 'Ορμήνεια 130.
 Χρυσάνθη Κύπρου: Στὸν Τάκη Φραγκοῦδη 78, Τὰ ἄρρωστα παιδιὰ τοῦ παιδιατρείου τοῦ Great Ormond Street 113, 'Επιτραπέζιο V 234, Πίνακες τοῦ Van Gogh 381.
B. ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ
 Frost Robert: (Μεταφρ. Ν. Σπάνια): 'Εκατὸ λαϊμοδέτες 319, Τὸ χαμόγελο 322.
 Gamarra Pierre: (Μεταφρ. Τηλ. Παντελίδη): Εἰρήνη 387.
 Macleish Archibald: (Μεταφρ. Ν. Σπάνια): 'Αὑπνία 132, 'Ενάντια στὶς φωταψίες 132, Γεννημένοι πάρα πολὺ ἀργὰ 132, Aeterna Poetae memoria 133, 'Επιστολὴ - Κληρονομιά πάνω στὴ γῆ 133.
 Masters Edgar Lee: (Μεταφρ. Ν. Σπάνια): 'Ο τυφλὸς Jack 214, 'Η κυρὰ Kessler 215, Rebecca Wasson 215.
 Yeats W. B.: (Μεταφρ. Δήμου 'Ορέστη): 'Η λύπη τῆς ἀγάπης 298.
ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ
A. ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ
 'Αναγνώστου Γ.: 'Η Κατερίνα πού ἔγινε Κάθρηνη 252.
 'Ηλιάκη 'Α. Κωνστ.: Μίλτος 'Αναγνώστου 168.
 Κατάρμη Τ. Α.: Τὸ ταξίδι τῆς Μπρέντας 16, Σπασμένα φτερά 323.
 Κόρφη Τάσου: Τρεῖς διαφορετικὲς γυναῖκες 291, Παραλλαγές στοῦ φθινόπωρο τοῦ 41 386.

Κυθρέωτη Ι.: 'Ο Ἀρχάγγελος ἀντίφωνησε 204.

Κυπρολέοντα Ἄνδρ. Γεωργιάδης: 'Ο Κουμπάρος 61, 96, 136, 176, 216, 253.

Λαγκιάδης Π.: Τὸ κλάμα τοῦ μωροῦ 353, 391.

Μπατάγια Ν.: Τὸ σπίτι μὲ τὰ ψηλά σκαλοπάτια 83.

Οικονομίδης Γ. Στ.: Ἡ δίκη γιὰ τὸ τέραςμα 242.

Ρίτσος Γεωργίου: Μπόρα 128.

Χατζηδημητρίου Ἡθής: Τὸ φουρνάκι 161.

Χατζησωτηρίου Φώτου: Τέφρα 51, Λαμπρὴ 209, Φυγὴ 315.

Β. ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

Jones Marvyn: (Μεταφρ. Ν. Χατζηϊωάννου Κουρρά) Τὸ πόδι 331, 366, 404.

Wild Oscar: (Μεταφρ. Ν. Κάσιου) 'Ο ἄνθρωπος ποῦ πούλησε τὴν ψυχὴν τοῦ 362.

Villiers de l' Isle Adam A.: (Μεταφρ. Ν. Χατζηϊωάννου Κουρρά) Μαρτύριο ἐλπίδας 58.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Μιχαηλίδου Ε. Β.: Ἄνοιξη 140, Φθινόπωρο 337.

Παπαχρυσστόμου Χρ.: Τὸ ἄστρο τῶν Μάγων 35, 'Ο ἀπρόκοπος 71, Ἡ ἰοι ναοὶ 105, Ἄνεκαλύφθη φάρμακον 140, Ἐγκληματικά πένθη 180, Ἐπιστημονικοὶ ἐξωφρενισμοὶ 220, Ἡ γοητεία τῆς παλληκαριάς 256, Πωλοῦνται ἀνταλλακτικά 301, 'Ο νεοσύλληκτος 336, Σήμερα, μονάχα σήμερα 369, Ἀρχὴ σοφίας 407.

ΜΕΛΕΤΕΣ

Α. ΠΡΩΤΟΤΥΠΕΣ

Ἀναγνωστοπούλου Γ.: 'Ο ποιητῆς Νίκος Κρανιδιώτης 21.

Βάλα Μ.: Ἡ τραγωδία τοῦ Ἰωάννου Ἀντρέα τοῦ Τρώιλου «Βασιλεὺς ὁ Ροδολφός» 269.

Γιάκου Δημήτρη: Οἱ πρόδρομοι τῆς Νεοελληνικῆς Κριτικῆς 87, Ἡ νεώτερη Ἑλληνικὴ κριτικὴ 359.

Ζορμπά Ἀπ.: Αἰμίλιος Βεάκης 329.

Καλομοίρη Μανώλης: 'Ο Παλαμᾶς κί ἡ μουσικὴ 235.

Κρανιδιώτη Νίκου: Φιλολογικὸς ἀπολογισμὸς 3, Περισσότερα πεζὰ 43, 'Ο συγγραφέας ποῦ φιλοξένησεν ἢ Κύπρος 81, Ἡ ἥρωϊκὴ παράδοση 116, Εὐχάριστες διαπιστώσεις 151, Μερικὰ ἔργα ποῦ πρέπει νὰ γίνουν 191, Τὸ ἀρχαῖο δράμα 233, Μορφές ποῦ σβήνουν 267, Ποιητικὰ θέματα 308, Τὸ ἥρωϊκὸ στοιχεῖο στὴν τέχνη 348, Ἐνας πρα-

γματικὸς κίνδυνος 383.

Μιχαηλίδης Σόλ.: Τὸ Φεστιβάλ μουσικῆς στὴν Οὐαλλία καὶ Γιουγκοσλαβία 6.

Μπίστη Παντελῆ: Δημήτριος Λιπέρης 327.

Μυριέλλη Στρατῆ: Ἡ λάμπα τοῦ Παλαμᾶ 121.

Παπακώστα Βασίλη: Ἡ τέχνη τῆς ζωῆς καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κ. Π. Καβάφη 310.

Πιλαδάκη Κ.: Συμβολὴ στὴν ἐρμηνεύεια νεοελληνικῶν κειμένων 350, 389.

Προυσι Κ.: Γύρω ἀπὸ τὰ λαϊκὰ παραμῦθια 44, 91.

Smith Gertrude: Ἡ σημασία τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας 249.

Σεφοκλέους Θ. Α.: 'Ο Πεσταλότσι καὶ τὸ ἔργον του 27, 53, Τί σημαίνει ὁ Σολωμὸς γιὰ τὸν Ἑλληνισμὸ 193.

Σπάνια Ν.: Σύγχρονη Ἀμερικανικὴ ποίηση 131, Edgar Lee Masters 213, 'Ο ποιητῆς Robert Frost 317.

Σπυριδάκη Κ.: 'Ο πολιτικὸς κώδιε τῆς Μολδαβίας καὶ αἱ πολιτικαὶ ἀντιλήψεις τοῦ ἡγεμόνος αὐτῆς Σκαρλάτου Καλλιμάχη 117.

Χατζηϊωάννου Κ. Π.: Γλωσσικὰ καὶ λαογραφικὰ σταχυολογήματα 153.

Χατζιστεφάνου Κ.: Ἐνα τοπωνύμιον τοῦ Καραθᾶ 296.

Χιονίδης Ν.: Καθιερωμένη ποίηση, ὑπερρεαλισμὸς, νέες τάσεις 173.

ΔΡΑΜΑΤΑ

Νικολαΐδη Κ.: Νικοκλῆς - Ἀξιοθέα 65, 99.

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ

Γιαλευράκη Μαν.: Παναγιὰ ἡ Τροδοτίσση 134.

Κακούλα Κ.: Τὸ τέμενος μιᾶς Μωαμεθανῆς Ἀγίας στὴν Κύπρον 120.

ΚΡΙΤΙΚΗ

Α. ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Γιάκου Δημήτρη: I. Μ. Παναγιωτόπουλου «'Ο κήκος τῶν ζωδίων» 221.

Κονομή Ν. Χ.: Thémis Siarkaras - Pitsillides «Le Pétrarquisme en Chypre 182, Ἄγι Θέρου «Τὰ τραγούδια τῶν Ἑλλήνων» 259.

Μιχαηλίδης Σόλ.: Θ. Καλλινίκου «Κυπριακὴ Λαϊκὴ Μοῦσα» 408.

Μπίστη Παντελῆ: Κύπρον Χρυσάνθη «Ἐπιλύχια» καὶ «Ὠδὲς τῶν ταπεινῶν πλασματῶν» 375.

Παστελλά Α.: Δημήτρη Ἀναγνωστοπούλου - Σιγαληνοῦ «Γάμου Πανηγύρι» 342.

Προυσι Κώστα: Ἀνδρέα Σ. Ἰωάννου «Ἀνθολογία Κυπρίων ποιητῶν» 107, Αὐγῆς Σιακαλλῆ «Ἐξομολόγηση»

143, Αὐγῆς Σιακαλλῆ «Ὁ Διαβάτης μετὸν Ἥλιο» 143, Κύπρου Χατζηγεωργίου «Τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Εὐτυχίας» 259.

Σοφοκλέους Θ. Α. : Γιάννη Ἀναγνωστοπούλου «Θέμα καὶ παραλλαγές» 71.

Χιονίδη Ν. : Γιώργου Μετσόλη «Παρουσία» 185, Γιώργου Γεραλή «Λυρικά τοπία» 371.

B. ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ

Κάσιου Ν. : Arthur Koestler «The age of Longing» 143.

Προυσῆ Κώστα : Εὐας Βλάμη «Ὁ Σκελετόβραχος» 35, Θ. Πετσάλη «Ἡ Καμπάνα τῆς Ἁγιά - Τριάδας» 181, Νότη Κ. Ρυσιάνου «Μάχη τῶν Πελαργῶν» καὶ «Φαντασία τοῦ Θεοῦ» 340, Γαλάτειας Σαράντη «Τὸ βιβλίον τοῦ Γιοχάνες καὶ τῆς Μαρίας» 408.

Γ. ΜΕΛΕΤΑΙ

Διαμαντῆ Α. : Ἄρη Κωνσταντινίδη «Τὰ παλὰ Ἀθηναϊκά σπίτια» 224.

Κονομή Ν. Χ. : Δ. Λουκοπούλου - Δ. Λουκάτου «Παροιμίες τῶν Φαράσων» 109, Ν. Π. Ἀνδριώτη «Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς Ἑλληνικῆς» 141.

Προυσῆ Κ. : Φρίξου Π. Βράχα «Γεώργιος Δροσίης» 37, Γιάννη Ἀποστολάκη «Τὸ κλέφτικο τραγούδι» 223, Α. J. A. Waldock «Sophocles the dramatist» 373.

Σοφοκλέους Θ. Α. : Δελτίον τῆς Ἐταιρείας Κυπριακῶν σπουδῶν Τομ. ΙΕ' 302.

Σπυριδάκι Κ. : Π. Δικαίου «Ὁδηγὸς Κυπριακοῦ Μουσείου» 105, «Report of the Department of Antiquities» 256.

Χατζιστεφάνου Κ. : Σπυρ. Μ. Καλλιὰφα «Τὰ πρακτικῶς σπουδαιότατα τῶν ζητημάτων τῆς διδακτικῆς» 74, Ἰωάννου Σταματάκου «Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς» 186, R. E. Wycherley «How the Greeks built cities» 370.

Δ. ΤΑΣΙΔΙΩΤΙΚΑ

Προυσῆ Κ. : Μαν. Γιαλουργάκη «Δρόμοι τοῦ Νότου» 75.

Ε. ΘΕΑΤΡΟ

Κρανιδιώτη Ν. : Παντελῆ Χόρν «Τὸ Φιντανάκι» 144, Παγκυπρίου Γυμνασίου «Εὐριπίδου Ἐκάθη» 262, Γυμνασίου Κυρνείας «Εὐριπίδου Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι» 263.

Ρελάνδη Ν. : Ἀπ. Ζορμπά «Ἀτσάλινος Πύργος» 409.

Ζ. ΟΙ ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Διαμαντῆ Α. : Ἡ ἔκθεσις τῶν Β. Χααραλάμπους καὶ Ἡλέκτρας Μεγκῶ 145.

Ἰωάννου Α. Σ. : Ἡ ἔκθεσις ζωγραφικῆς τοῦ Ἀνδρέα Κόδρου στὸ Ζάππειο 110.

Κάνθου Τηλ. : Ἡ ἔκθεσις ἔργων τοῦ κ. Ι. Κισσονέργη 410.

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Βράχα Φρ. Π. : Πάντα ἡ ἀγάπη 32, Ἦταν τότες 69, Ζήτημα ἀξιοπρεπείας 104, Τὰ Δωδεκάνησα κ' ἔμελλε 139, Ἔνας λίβελλος 179, Ὁ θάνατος τοῦ μαχητῆ 219, Κυπριακὲς γιορτές 255, Θλιβερότητες καὶ μεγαλεΐα 230, Δεκαπέντε χρόνια 230, Μπρός στὸ νέο ξεκίνημα 335, Κείμενα ἀγέραστα 368, Γενικώτερη ἢ κρίσις 406.

Γεωργίου Λεουλῆ : Εὐα Βλάμη 338.

Κρανιδιώτη Ν. : Ζήνων Εὐσταθίου 34, Λουκῆς Ἀκρίτας 300.

Πιλαδάκη Κ. Α. : Γλωσσικὲς παρατηρήσεις 338.

Προυσῆ Κ. : Ἐπιστημονικὰ συνέδρια στὴν Ἀμερικὴ 70.

Σπυριδάκι Κ. : Τὸ δεύτερον βοηθητικὸν βιβλίον τοῦ Γραφείου τῆς Παιδείας Κύπρου 33.

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Λεουλῆ Κ. : Τὸ μάθημα τῆς Λογοτεχνίας στὰ Δημοτικὰ σχολεῖα 378.

Μυριέλλη Στρατῆ : Γυναίκες διηγηματογράφοι 146.

Παναγιωτοπούλου Π. : Μιά εἰσήγησις 263.

Παντελίδη Τηλ. : Λογογραφικὰ τῆς Κύπρου 342.

Στυλιανῶ Α. : Ἐρασιτέχνη ἐρευνητὰ 187.

Χατζηγιάννου Κ. Π. : Γύρω ἀπὸ μιὰ συλλογὴ Κυπριακῶν παραμυθιῶν 146.

ΔΙΑΦΟΡΑ

Προκήρυξις τοῦ Α' Διαγωνισμοῦ Ζ. Εὐσταθίου 38, Κανονισμὸς Λογοτεχνικοῦ Διαγωνισμοῦ Ζ. Εὐσταθίου 39, Νέα περιοδικὴ ἔκδοσις 111, Ἡ ἐκτέλεσις τῆς «Δημιουργίας» τοῦ Χάυδν ἀπὸ τὸν «Ἄρη» Λεμεσοῦ 111, Ἀποτελέσματα Β' Διαγωνισμοῦ Διηγήματος Ε.Π.Ο.Κ. 146, Ἐκθεσις Κριτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Β' Διαγωνισμοῦ Διηγήματος τοῦ Ε.Π.Ο.Κ. 160, Προκήρυξις τοῦ Α' Ποητικοῦ Διαγωνισμοῦ Ζ. Εὐσταθίου 344.

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Τ. Μ. Φ. : Ἐκθέσεις, λογοτεχνικὰ νέα κ.ά., 38, 147, 226, 343, 411.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ : 38, 76, 111, 147, 188, 227, 264, 304, 343, 380, 412.

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ : 40, 76, 112, 148, 188, 228, 264, 304, 344, 380, 412.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ : 40, 76, 112, 148, 188, 228, 264, 304, 344, 380, 412.

ΕΙΚΟΝΕΣ : Ζήνων Εὐσταθίου 34, Βαλεντίνου Χαραλάμπους : Βάζο 145, Λουκῆς Ἀκρίτας 300.

Ψηφιοποίηση: Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Κύπρου

Υπεύθυνος Ίδιοκτήτης: Νίκος Ι. Κρανιδιώτης, οδός Σανταρόζα 5, Λευκωσία - Κύπρου.
Τυπογραφεία Κόσμος Λτδ., οδός Αποστόλου Βαρνάβα 8, Λευκωσία - Κύπρου.

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΛΕΥΚΟΣΙΑ-ΚΥΠΡΟΣ

ΕΤΟΣ ΙΖ'

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ, 1952

ΑΡ. 199

ΕΓΕΡΤΗΡΙΟ

Ξύπνησε σήμερα
μέ τόσο λεπτή γλύκα αὐτὸς ὁ γαλανὸς οὐρανός.
Σκόρπισε χίλια λευκὰ συννεφάκια,
κι' ἔγιναν ὅλα δαχτυλίδια,
ποὺ κάθονται τὰ καναρίνια,
ἢ εὐχία μας.

Ἐφέτος ἢ εὐτυχία μας εἶναι τρομοκρατημένη.

Ἄκόμα δὲν ξυπνήσαμε κανένα πρωτὶ
μέ γυαλισμένη τὴν πανοπλία μας,
μ' ἓνα σπαθὶ στὸ χέρι,
καὶ νὰ ξέρουμε πὼς μισοῦμε κάποιον,
νὰ ξέρουμε τὸ θανάσιμον ἔχθρό μας.

Ἡ ἀμφιβολία κάθησε, παχιά σκουριά,
ἀπάνω στὰ σπαθία μας
καὶ τοὺς ἄλλαξε τὴν πίστη.

Ἡ μόνη ἔννοια αὐτῶν τῶν σπαθίων καὶ τῶν σιδερικῶν,
ποὺ κρατῶ,
εἶναι τὸ θάρος τους. Μὲ κούρασαν. Τόσο
ποὺ μὴν ἔχοντας πῶς κάτω ἄλλο σκαλί
μέ καλεῖ, μοῦ ξεσχίζει τ' ἄφτιά αὐτὸ τὸ πρωτὶ
ἢ σάλπιγγα ποὺ φύσηξα ἀπάνω στὴν ἀητόραχη.

Ἄδερφέ !

Ἐσὺ ποὺ σκόρπισες τέτοια πουλιά στὸν ἄνεμο
ποὺ στὰ φτερά τους ἦταν καθισμένη ἢ αἴγλη τῶν πῶς ὠραίων θρύλων,
κ' ἦταν τὸ πέρασμά τους πότε λάμψη καὶ πότε κεραυνός,
θυμήσου :

Ὅταν ζοῦσες μέ τοὺς κλέφτες καὶ τοὺς ἀρματωλοὺς
ἔπαιρνες τὴ νύχτα, σάν ἓνα κομμάτι χαρτί
ποὺ τοῦθαζες φωτιά στὴν ἄκρη,
κ' ἢ νύχτα γίνονταν μπουρλότο.
Μὲς στὰ ντουφέκια μας θάζαμε ἓνα κομμάτι ἀπ' τὴν ψυχὴ μας,
τὴν θρονιτοῦσαμε στοὺς αἰθέρες
καὶ χαϊρέτιζαν τὰ θουνὰ μέ χίλιους ἀντίλαλους.

Πάρε ξανά τὸ γέλιο τοῦ θυμαριοῦ
καὶ τοῦ ἀτίθασου ἀλόγου,
κ' οἱ ἔχθροὶ θὰ στρίψουν.
Σήμερα, πιστεψέ με,
ὁ Χριστὸς δὲ θὰ κολλήσει τ' ἄφτι τοῦ ἀντίχριστου,
πούκοψεν ὁ Πέτρος.

Γ Ρ Α Μ Μ Α

Ἄγαπητή μου μητέρα,

Ἡ Ἀγάπη σου,

σὲ πληροφοροῦ

μοῦ δυσκολεύει τὴ ζωὴ.

Ἐδῶ πέρα δὲν ὑπάρχει ἄλλη διέξοδος.

Περπατῶ στοὺς δρόμους

μὲ τὴν ὑπαρξή μου γραμμένη κάτω ἀπ' τὰ παπούτσι μου,

τοῦ τὴ ζουλεῖ τὸ κάθε μου πάτημα.

Καμμιά φορὰ θγάζουμε τὸ παπούτσι μας

καὶ τὸ πετάμε στὸν ἀέρα,

γιατὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ παίξουμε.

Κάποια μέρα μπορεῖ νὰ τὸ χάσω μέσα σ' αὐτὴν τὴν ὄχλοβὴ

μαζὶ μὲ ὅτι ἔχει γραμμένο ἀπὸ κάτω.

Ἐσὺ μοῦ εἶπες νὰ μὴν τὰ κάνω ὅλ' αὐτά.

Μὰ ἀκριβῶς σοῦ γράφω γιὰ νὰ σὲ πληροφοροῦ πὼς δὲν γίνεται διαφορετικά

Δὲν μποροῦ νὰ σ' εὐχαριστήσω.

Ἡ ἀγάπη σου μὲ τραβᾷ ἀπὸ τὰ μαλλιά, ὅταν ἐγὼ

μάχομαι ὀλάκαιρος,

μ' ἀποσπᾷ δυναμεις,

αὐτὴ τὴν κρίσιμη στιγμή,

ποῦ μόνο μὲ μαντήλια θρεμένα στὸ αἷμα

προσπαθοῦμε νὰ δροσίσομε τὸ μέτωπο τῶν ζαλισμένων μας πεποιθήσεων.

ΝΥΧΤΕΡΙΝΟΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ ΣΤΗ ΛΕΥΚΩΣΙΑ

Πολλὰ πράματα ἐγκαταλείψανε ἀπόψε τὴν πόλη

γιὰ νὰ πᾶν κάπου νὰ παραθερίσουν

κ' ἔμεινε μονάχη τῆς ἡ ἡσυχία.—

Βασιλεύει.

Ἐσθύσανε τὸ φῶς τοῦ σπιτιοῦ γιὰ οἰκονομία

κ' ἐκάτανε ἔξω ἀπ' τὶς σκοτεινὲς πόρτες τους

δέκα χιλιάδες ψυχὲς ποῦ σκοτείνιασαν

γιὰ οἰκονομία.

(Οἱ ἄλλοι...οἱ ἄλλοι...)

θὰ δανειστοῦνε γι' ἀπόψε τὸ χαμόγελο

τῆς χτεσινῆς μέρας, ποῦ τὸ δανείστηκε ἀπὸ τὴν προηγούμενη,

γιὰ νὰ βολέψουνε τὰ βήματά τους, νὰ ἐφαρμόσουν

ἀπάνω στὶς πατημασιῆς

—νὰ φαίνονται γραμμὴ!—

τῆς εὐπρέπειας).

Μιά κοπέλλα ποῦ θρῆκε τώρα μιὰν ἀβίαστην ὥρα

ἀνοίγει τὸ ἐρμάρι τῆς, τὸ ἐρμάρι τῆς...

ὅπου ἔχει κουβαλήσει τὴν ἱερὴ ἀγωνία τῆς

μὲ κάτι λεπτὲς συγκινήσεις ἀπ' τὴν ἐκκλησιά,

καὶ περιμένει

τὸ φτεροῦ τοῦ ἀγγέλου

νὰ κινήσει τὸ νερὸ τῆς κολυμβήθρας τοῦ Σιλωάμ.

Τότες δυὸ ὀλόλευκα περιστέρια

μοῦ ξέφυγαν καὶ κάθισαν στοὺς ὤμους τῆς.

Χάρηκα πολὺ ποῦ δὲν πρόφτασα νὰ κρεμάσω τὴν κάρτα μου στὸ λαϊμό τους

— ποῦ μοῦχαν ξεφύγει.

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ

ΑΠΟΨΕΙΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

Ἡ εἴσοδος στοῦ νέου ἔτος ἀποτελεῖ κάθε φορά κι' ἓνα ὄροσημο, ἓνα σταθμό, ἀπὸ τὸν ὁποῖον οἱ ἄνθρωποι ἀνασκοποῦν τὸ ἔργον τοῦ χρόνου ποῦ πέρασε, καὶ ἐξαγγέλλουν ἐκεῖνα ποῦ ἔχουν στὸ νοῦ τους νὰ κάμουν. Ἡ ἀνασκόπηση αὐτὴ τοῦ παρελθόντος κι' ἡ ἐνατένιση τοῦ μέλλοντος εἶναι ἀσχολία δημιουργικὴ καὶ γόνιμη, ὅσες φορές δὲ γίνεται μὲ πρόθεση νὰ συγκαλύψει τὶς ἀδυναμίες μας καὶ νὰ δικαιολογήσει τὶς ἐλλείψεις μας. Κάθε φορά ποῦ ὁ ἄνθρωπος ἀντιμετωπίζει μὲ αὐτογνωσία καὶ ἀξιοπρέπεια τὸ παρελθόν, πολλὰ ἔχει νὰ κερδίσει, ὄχι τόσο ἀπὸ τὴ συναισθησιμὴ τοῦ ἔργου ποῦ ἐπιτέλεσε, ὅσο ἀπὸ τὴ συνείδηση κείνων ποῦ παράλειψε νὰ ἐπιτελέσει. Μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα θὰ ἐπιχειρήσουμε ἓνα σύντομο ἀπολογισμὸ τῆς Κυπριακῆς πνευματικῆς ζωῆς, στὸ χρόνο ποῦ πέρασε, χωρὶς νὰ σταματήσουμε σὲ πρῶσπα — αὐτὸς δὲν εἶναι ὁ σκοπὸς μας — ἀρκούμενοι μονάχα στὴ διαπίστωση γενικωτέρων πνευματικῶν παραγόντων καὶ καταστάσεων.

Εἶναι ἀλήθεια, πῶς, στὸ χρόνο τοῦ πέρασε, σημειώθηκε μιὰ αἰσθητὴ ἔφεση γιὰ τὴ δημιουργία σοβαρῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τὴν ἐξύψωση γενικὰ τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τοῦ νησιοῦ. Σωματεῖα, ὀργανώσεις καὶ ἀτομα ἐργάστηκαν μὲ ζήλο πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ, καὶ δημιουργήθηκε μιὰ σχετικὴ κίνηση, ἰδιαιτέρα σὲ μερικές πόλεις. Πρωτεύουσα θέση ἀνάμεσα στὰ σωματεῖα αὐτὰ κατέχουν τὰ λαμπρὰ ἰδρύματα τῆς Λευκωσίας «Κυπριακαὶ Σπουδαί» καὶ «Πνευματικὸς Ὀμίλος», ποῦ ἔχουνε πιά δημιουργήσει μιὰ σοβαρὴ πνευματικὴ παράδοση κι' ἀποτελοῦν τὸ σπουδαιότερο ἴσως πνευματικὸ κεφάλαιο τοῦ τόπου. Ὁ ἀπολογισμὸς τῆς δράσεως τῶν σωματείων τούτων δὲν εἶναι μόνον πλούσιος, ἀλλὰ καὶ καρποφόρος, τόσο στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ὅσο καὶ στὴ γενικώτερη δημιουργία πνευματικῶν ἰδεῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἐνδιαφερόντων, πράγμα ποῦ οἱ ὀργανώσεις αὐτὲς πέτυχαν μὲ ποικίλα μέσα: διαλέξεις, ἐκδόσεις, διαγωνισμοὺς, γιορτές, ἐκθέσεις κλπ. Ἀναφέρουμε ἀκόμη γιὰ τὴ φιλολογικὴ δράση τους τὴν «Πνευματικὴ Ἀδελφότης» καὶ τὸ «Τράσι» Λευκωσίας, τὸν «Ἄρη» καὶ τὴν «Ἐνωσιμὴ Κυριῶν» Λεμεσοῦ, τὸ «Λύκειον Ἑλληνίδων» καὶ τὴν «Ἀνὸρθωση» Ἀμμοχώστου, τὸν «Πεζοπορικὸ» Λάρνακος, τοὺς «Συλλόγους Ἀποφοίτων» τῶν Γυμνασίων Κυρηνείας καὶ Πάφου καὶ τὸ Δῆμο Πάφου, ποῦ ἀνάπτυξε μιὰ τόσο ἀξιόλογη δραστηριότητα γύρω ἀπὸ τὴν Παλαικὴν ἰδέαν στὴν Κύπρον.

Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογήσουμε, πῶς ἡ κίνησις αὐτὴ διατήρησε, τὶς περισσότερες φορές, κάποιον «ἀριστοκρατικὸν» χαρακτῆρα, ἐκδηλώθηκε σ' ἓνα στενὸ ὅπωςδῆποτε κύκλον, κι' εἶχε μιὰ σχετικὰ περιορισμένη ἀκτινοβολία κι' ἀπήχησι. Ἡ ὑπαιθρος, τὰ πλατεῖα λαϊκὰ στρώματα, ἀλλὰ κι' αὐτὴ ἡ «ἰθύνουσα ἐμπορικὴ τάξις» τοῦ τόπου, ἔμειναν μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀναμορφωτικὴ αὐτὴ δραστηριότητα — οἱ τελευταῖοι ἴσως ἀπὸ περιφρόνησι, οἱ πρῶτοι ὅμως ἀπὸ ἔλλειψι, ἀσφαλῶς, ἰδιῶν μέσων καὶ ἐλαττωματικῆν ἐκ μέρους τῶν Σωματείων ὀργανωσῆ τῆς κινήσεως. Μόνον, ὅταν ἀναληφθῆ πλατεῖα πνευματικὴ σταυροφορία, βασισμένη πάνω στὴ γνήσια πνευματικὴ παράδοσι τῆς φυλῆς μας καὶ τοῦ τόπου μας, μονάχα τότε θὰ ἐξυψωθῆ πραγματικὰ τὸ ἐπίπεδο τῆς πνευματικῆς κι' αἰσθητικῆς καλλιέργειας τοῦ λαοῦ καὶ θὰ δημιουργηθοῦν πηγαῖα καὶ γήσια πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα, ποῦ δὲ θάναν πιά προνόμιον τῶν ὀλίγων διανοουμένων, ἀλλὰ κτήμα τῶν πλατειῶν στραμάτων τοῦ λαοῦ. Γιὰ τὴν ἐπιτυχία ὅμως τῆς σταυροφορίας αὐτῆς χρειάζεται μιὰ γενικώτερη κινητοποίηση, μιὰ συνδυασμένη δράσι τῶν πολιτικῶν, πνευματικῶν, κοινωνικῶν, θρησκευτικῶν κι' ἐκπαιδευτικῶν μας ὀργανώσεων καὶ ἰδρυμάτων, ποῦ μ' ἀγάπη ν' ἀγκαλιάσει τοὺς ἀγρότερες καὶ τοὺς χωρικοὺς μας, νὰ τοὺς διαφωτίσει μὲ διαλέξεις, νὰ τοὺς συγκινήσει μὲ γιορτές, νὰ τοὺς μορφώσει μὲ τὸ καλὸ ἑλληνικὸ βιβλίον (ποῦ πρέπει νὰ βρεθῆ τρόπος, νὰ μπεῖ ἄφθονο καὶ πλούσιον σ' ὅλες τὶς ἀγροτικὰς βιβλιοθηκὰς καὶ ὀργανώσεις) καὶ νὰ τοὺς καθοδηγήσει πνευματικὰ μὲ τὸ καλὸ ἔντυπον. Ἀλλὰ γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ γράψαμε ἐκτενέστερα στὸ προηγούμενον τεῦχος καὶ δὲ θὰ ἐπανελάβουμε σήμερον.

Ἐνα σημαντικὸν θῆρος τῆς πνευματικῆς εὐθύνης τοῦ τόπου σήκωσαν, ἀφ'

έτερου, στους ώμους τους οι συγγραφείς μας σαν άτομα, σαν άνοργάνωτες μονάδες. Παλαιοί και νέοι —περισσότεροι νέοι— έδωσαν με τὰ βιβλία τους τὴν προσφορά τους στὴν πνευματικὴ παράδοση τοῦ νησιοῦ, καὶ πλούτισαν με τὸν πνευματικὸ μύθο τους τὸ πολύτιμο αὐτὸ ἐθνικὸ κεφάλαιο τοῦ τόπου. Καὶ τυπώθηκαν πολλὰ Κυπριακὰ βιβλία, τὸ χρόνο πὸν πέρασε: Ποιήματα, διηγήματα, δράματα, μελέτες, δοκίμια. Περισσότερα ἦτανε καὶ πάλι τὰ ποιητικὰ βιβλία, πράγμα πὸν μαρτυρᾷ τὴ «νεαρότητα» τῆς λογοτεχνίας μας, ἀλλὰ καὶ τὸ δικὸ μας πνευματικὸ χαρακτήρα, καὶ, ἐν μέρει, τὸν ἐρασιτεχνικὸ καὶ εὐκολο τρόπο με τὸν ὁποῖο συνήθησα «φιλολογοῦμε». Καὶ δὲν τὸ λέω αὐτὸ γιατί ὑποτιμῶ τὴν ποίηση σαν λογοτεχνικὸ εἶδος (δὲν ὑπάρχουν ἀνώτερα καὶ κατώτερα λογοτεχνικὰ εἶδη. Ὑπάρχουν μόνο ἀνώτερα καὶ κατώτερα λογοτεχνικὰ δημιουργήματα). Οὕτε γιατί θέλω νὰ ὑποτιμῶσω τοὺς ποιητὲς μας (ἀγκαλιὰ καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔμειναν προσηλωμένοι στὰ παλιὰ στιχουργικὰ καλοῦπια καὶ δὲν ἔχουν καταβάλει σημαντικὴ προσπάθεια ν' ἀναεώσουν τὰ ἔκφραστικά τους μέσα, καὶ νὰ συλλάβουν, με κάποιαν περισσότερη πρωτοτυπία καὶ με κάποιο νέο παλμό, τὸ ποιητικὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας). Τὸ ἀναφέρω ἀκριβῶς, γιὰ νὰ ὑπογραμμίσω τὴ συναισθηματικὴν ὕψη τοῦ πνευματικοῦ μας βίου, πού, με τὴν ἑτεροβαρῆ προσηλωσὴ του στὴν πρώτη αὐτὴ βαθμίδα τῆς ψυχικῆς λειτουργίας, διοχετεύεται εὐκολώτερα στὸν ἀπλό λυρικὸ λόγον καὶ δὲ μετουσιώνεται σὲ συνθετικώτερες μορφές: τὴν ἐπικὴ π.χ. σύνθεση ἑνὸς μυθιστορήματος, τὴν κοινωνικὴ σύνθεση ἑνὸς δράματος ἢ τὴν κριτικὴ σύνθεση μιᾶς πλατειαῆς μελέτης ἢ ἑνὸς δοκιμίου. Ἡ ποίηση εἶναι τὸ «πλεονάζον» εἶδος ὅλων τῶν νεαρῶν λογοτεχνιῶν. «Νεαρῶν», εἶτε ἀπὸ τὴν ἄποψη τὴν καθαρὰ χρονικὴ, εἶτε ἀπὸ τὴν ἄποψη τὴν ποιητικὴ. (Γιὰ μᾶς τοὺς Κυπρίους ἰσχυρῶς, θέβαια, τὸ δεῦτερον). Κι' ὅσο μὲν ἡ τέχνη τῆς ποίησης βρίσκεται σὲ καλὰ χέρια, κανένας κίνδυνος δὲν ὑπάρχει. Ἀπειθαντίας ὁ ποιητικὸς λόγος ἀποκτᾷ τότε εὐρύτητα καὶ βάθος καὶ διεισδύει στὶς εὐγενέστερες περιοχῆς τοῦ ψυχικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων. Ὅταν ὅμως πέσει σὲ χέρια ἀδέξια (ἰδιαιτέρα με τὴ σημερινὴ «μοντέρνα» μορφή της) τότε ὁ κίνδυνος εἶναι μεγάλος, καὶ εὐκολὰ συγχίζονται τὰ ὅρια τῆς ἐρασιτεχνικῆς στιχουργίας καὶ τοῦ στιχουργικοῦ ἐρασιτεχνισμοῦ. Κι' αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ προσέξουν οἱ νέοι μας πολύ. Ἡ ποίηση εἶναι μιὰ ἀνάγκη, ὅπως εἶπε κάπου ὁ Ρίλκε, κι' ὅποιος δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη αὐτὴ, προτιμότερον νὰ μὴ γράφει.

Τὸ Κυπριακὸ διηγηματὶ περνᾷ λοιπὸν κρίση, ἐνῶ τὸ μυθιστόρημα σχεδὸν δὲν ὑφίσταται. Οἱ λίγες ἐξ ἄλλου μελέτες καὶ τὰ λίγα δοκίμια πὸν τυπώθηκαν, θῆγκανε ἀκριβῶς γιὰ νὰ τονίσουν τὴ μεγάλη ἔλλειψη πὸν παρατηρεῖται στὸ εἶδος αὐτὸ. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ με τὸ δράμα, ἀγκαλιὰ κι' ἕνα-δυσὸ ἀπὸ τὰ θεατρικὰ αὐτὰ ἔργα, μᾶς ἀποζημίωσαν με τὴν ἀνώτερη ποιότητα καὶ πνοὴ τους.

Δὲν πρέπει ὥστόσο νὰ καταλογίσουμε ὅλη τὴν εὐθύνη γιὰ τὴ μέτρια αὐτὴ κίνηση τοῦ Κυπριακοῦ βιβλίου στους συγγραφείς καὶ τοὺς διανοομένους μας. Ἐνα μεγάλο μέρος τῆς εὐθύνης θαραίνει καὶ τὸ κοινὸ πού, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, μένει ἀδιάφορο μπροστὰ στὴν πνευματικὴ μας κίνηση, δὲν ἀγοράζει τὸ Κυπριακὸ βιβλίον καὶ δὲν ὑποστηρίζει τοὺς συγγραφείς, σὲ τρόπο πὸν ἡ ἐκτύπωση ἑνὸς βιβλίου νὰ ἀποτελεῖ σήμερα τόλμημα, καὶ νὰ συνεπάγεται βαρύτερες ζημιές γιὰ τὸν ἐκδότη. Ἡ δικαιολογία ὅτι τὸ ποῖον τοῦ Κυπριακοῦ βιβλίου εἶναι τέτοιο πὸν νὰ μὴ διεγείρει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστη, εἶναι ἀπλὴ πρόφαση. Γιατί αὐτὸ τὸ ἴδιο κοινόν, πὸν ἔρκει «χαμηλὸ» τὸ Κυπριακὸ βιβλίον, ἀγοράζει κατὰ χιλιάδες ὀρισμένα ἐβδομαδιακὰ εἰκονογραφημένα ἔντυπα, τὸ περιεχόμενον τῶν ὁποίων εἶναι κάθε ἄλλο παρὰ πνευματικόν. Ἄλλωστε συγγραφέας καὶ ἀναγνωστικὸ κοινὸ εἶναι δυσὸ ἔννοιες πὸν βρίσκονται σὲ στενὴ συνάρτηση. Τὸ κοινὸ ἐμπνέει κι' ἐπηρεάζει τὸ συγγραφέα, κι' ὁ συγγραφέας τὸ κοινόν, συντελώντας ἔτσι ἀμοιβαίᾳ στὴν κοινὴ ἐξέλιξη καὶ πρόοδο. Με μιὰ μικρὴ λοιπὸν ἐνθάρρυνση εἶναι θέβαιον, ὅτι ἡ στάθμη τοῦ Κυπριακοῦ βιβλίου θὰ ἀνέβει καὶ θὰ συντελέσει, με τὴ σειρά της, στὴν ἀνοδο τῆς πνευματικῆς στάθμης τοῦ κοινού. Ὅπου ὑπάρχει ἐνδιαφέρον ἐκεῖ ἐκδηλώνεται ἐντατικώτερη προσπάθεια. Καὶ κάθε εὐσυνείδητη προσπάθεια δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ ὀδηγήσει σὲ καλὰ ἀποτελέσματα.

Αὐτὴ ὑπῆρξε, σὲ γενικὲς γραμμές, ἡ φιλολογικὴ κατάσταση τοῦ νησιοῦ, στὸ χρόνο πὸν πέρασε. Καὶ τῶρα δυσὸ λόγια γιὰ τὴ θέση τοῦ περιοδικοῦ μας.

Τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα» παρακολούθησαν, σ' ὄλο αὐτὸ τὸ διάστημα, μὲ ἐνδιαφέρον καὶ στοργή τὴν πνευματικὴ κίνηση τοῦ τόπου, ἀνοίξαν μὲ προθυμία τὶς στήλες τοὺς σ' ὄλους τοὺς ἄξιους Κύπριους ἐργάτες τοῦ λόγου καὶ τῆς τέχνης (ποὺ ζήτησαν σ' αὐτὰ ἐκφραστικὸ ὄργανο), καὶ παρουσίασαν, ἀξιόλογα νέα ταλέντα καὶ ὀνόματα. Δεκάδες νέων —ποὺ εἶχαν κάτι νὰ ποῦν— βρῆκαν πρόθυμη καθοδήγησι καὶ ὑποστήριξιν ἀπὸ τὸ περιοδικὸ μας. Μιὰ πρόχειρη ματιὰ στὰ περιεχόμενα τοῦ προηγούμενου τόμου μας εἶναι ἀρκετὴ γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ αὐτὸ ποὺ λέμε. Δὲν τρέφουμε ὡστόσο αὐταπάτες καὶ δὲ νομίζουμε πὼς ξεφλήσαμε τὸ χρέος μας. Μένουν πολλὰ ἀκόμη νὰ γίνουν. Τὰ περιορισμένα μέσα μας εἶναι θέβαια ἓνα σοβαρὸ ἐμπόδιο. Καὶ πρέπει —πρὶν ἀπ' ὅλα— νὰ συνεχίσουμε τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ περιοδικοῦ, ποῦ τὸν περασμένο χρόνον ὑπέστη τὴ μεγαλύτερη ζημίαν ποῦ ὑπέστη ποτὲ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Ἰδρυσῆς του. Τὸ ζήτημα ὅμως αὐτὸ ἀποτελεῖ ἰδιαιτέρο κεφάλαιο, κι' εἴμεθα θέβαιοι πὼς δὲ θὰ θελήσῃ ποτὲ ἡ Κύπρος ν' ἀφήσῃ νὰ σῆσῃ μιὰ προσπάθεια καὶ μιὰ παράδοσι 16 ὀλοκλήρων ἔτων, παράδοσις ἢ ὁποία ἀνήκει σ' ὄλους μας, καὶ τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ἡ κοινὴ ἀγάπη καὶ ἡ κοινὴ προσπάθεια ὄλων τῶν πνευματικῶν μας ἀνθρώπων. Χρειαζοῦνται λοιπὸν περισσότερες σελίδες, κυρίως γιὰ τοὺς νέους μας. (Παρά τὴ ζημίαν ποὺ ὑφίστανται, τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα», ὀρμώμενα ἀπὸ μόνην τὴν εὐγενῆ φιλοδοξίαν νὰ προαγάγουν τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου, αὐξήσαν τελευταία τὶς σελίδες τοὺς κατὰ 8, πράγμα ποὺ συνεπάγεται ἐπιπρόσθετη μηνιαία δαπάνη δέκα περίπου λιρῶν). Χρειαζέται στενότερη κριτικὴ παρακολούθησι τοῦ Κυπριακοῦ ἰδίως ἐντύπου. Χρειαζέται περισσότερη ἐνημέρωσι ἀπάνω στὰ σύγχρονα πνευματικὰ ρεύματα καὶ τὴ φιλολογικὴ κίνησι τοῦ ἔξω κόσμου. Χρειαζοῦνται πῶς πολλές μεταφράσεις σημαντικῶν ξένων ἔργων καὶ, περισσότερο ἀπ' ὅλα, χρειάζεται σύσφιγξι τῶν ὑφισταμένων δεσμῶν καὶ ἐξασφάλισι στενότερης ἐπαφῆς κι' ἐπικοινωνίας μὲ τὴ διανόησι καὶ τὴν τέχνη τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδας, τῆς ὁποίας ἡ Κυπριακὴ διανόησι καὶ τέχνη ἀποτελοῦν ἀπλῶς μιὰ ἰδιαιτέρη ἐκδήλωσι. Ἐλπίζουμε ὅτι αὐτὰ ὅλα θὰ γίνουν θαυμασιά, μὲ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν συμπαράστασι ὄλων.

Στὸ μεταξύ τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα», μπαίνοντας στὸ 17ον ἔτος τῆς ζωῆς τους, συνεχίζουν τὸν ἀγῶνα καὶ τὸ ἔργο τους, ἓνα ἀγῶνα καὶ ἓνα ἔργο ποῦ σὲ τίποτε ἄλλο δὲν ἀποβλέπει καὶ δὲ φιλοδοξεῖ παρά στὴν πνευματικὴν ἀνοδο καὶ τὴν προκοπὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ τούτου τόπου.

“Ὅσοι πιστοί...

ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

Σ Ο Ν Ε Τ Ο

II

Τῆς ἀνοίξεως τὸ κρούσταλλο ποτήρι
στὰ χεῖλη τῆς ψυχῆς γλυκὰ τὸ φέρνω
καὶ τὸ μεθυστικὸ πιοτὶ του παίρνω,
σὰ μέλισσα τοῦ λούλουδου τῆ γύρη...

Ἐξώκοσμο σὶὸ δάσος πανηγύρι
καὶ χαρωπὰ τὰ θήματά μου σέρνω:
στῆς ξεγνιασιᾶς τὸν πόντο παραδέρω,
τοῦ ἐρωτισμοῦ κρατώντας τὸ ζαφεῖρι!...

Μὲ ἀνθοκλωνιά μυρτιάς στεφάνι πλέκω
καὶ Πάνας τραγοπόδαρος γυρίζω
ἢ Σάτυρος σὲ βρῦση παραστέκω:

Νύφη παρέκει σὰ νὰ ξεχωρίζω.
Κι' ὦ! τοῦ κεριοῦ τὰ χεῖλη τῆς μιὰ φλόγα
καὶ σταφυλιῶ γλυκιὰ τὰ θέλω ρόγα!...

ΤΩΝΗΣ ΜΕΛΑΣ

ΤΟ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΟΥΑΛΛΙΑ ΚΑΙ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ *

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ — Η ΖΩΗ ΣΤΗ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ

Όταν παίρνει κανείς στο καράβι και φεύγει μακριά από το νησί μας για ένα μουσικό ταξίδι, μοιάζει με τον αρχαίο όνειροπόλο τοξιδευτή, τον Άργοναυτή κυνηγητή της χρυσής εὐτυχίας. Το καράβι είναι μιὰ Ἀργώ λυτρωτική, πού τον παίρνει μακριά, σ' ένα κόσμο, πού μήνες και κάποτε χρόνια όνειρεύεται, πού τον ζει με την ψυχή του και τή φαντασία του, μουσικά, σιωπηλά, σε μιὰ όδυνηρή απομόνωση. Σ' ένα κόσμο, πού την ύπαρξή του το νησί μας λίγο υποψιάζεται: ίσως γιατί με τις δικές του χάρες δεν έχει καιρό και χώρο γι' άλλες όμορφιές. Τά χαρούμενά του άκρογιάλια, τά μεγαλόπρεπα βουνά του, ό μοναδικός ούρανός του, γοητεύουν κι' έμπνούν τον καλλιτέχνη. Μέσα από τά σκιερά δάση και γύρω απ' τις φλύαρες θρυσούλες ξεπροβάλλουν πάντα —για κείνον πού θέλει νά ιδεί— οι αρχαίες νύμφες, και κάτω από τά πλατάνια και τά πεύκα άκούεται πάντα —για κείνον πού μπορεί ν' άκούει— ή λύρα του Ἀπόλλωνα και ή φλογέρα του Μαρσύα. Μά το θείο τραγούδι δέ φτάνει ως την πόλη: ό Κύπριος πολίτης δεν έχει καιρό ν' άκροστή ούτε των αρχαίων, ούτε των νεωτέρων θεών τή φωνή, και τό προφητικό μήνυμα τής τέχνης δεν του συγκινεί την ψυχή. Λιγαστοί διαβάτες στέκονται απ' έξω απ' τό Ναό, κοιτάζουν κι' άκούνε με κάποια περ έργεια: μερικοί μονάχα τολμοῦν νά μπουν μέσα και με ιερό δόος νά γονατίσουν μπροστά στο θείο βωμό, νά λάβουν μέρος, νά ιερωργήσουν... Οί πολλοί φεύγουν μακριά, λές και τους θαμπώνει τό πολύ φώς: λές και φοβούνται τις ασύλληπτες άρμονίες, πού βγαίνουν απ' τό Ναό. Ἄλλον σειρήνων τό τραγούδι, πού ήχηρο, πιό αισθησιακό τους σαγηνεύει. Μάταια προσπαθείς νά τους όδηγήσεις μέσα από την πύλη του Ναού: με πικρία κι' απογοήτευση τους βλέπεις νά γλιστροῦν και νά σου φεύγουν, νά φεύγουν μακριά και νά σκορπίζονται σαν τά κυνηγημένα σύννεφα.

Έτσι, ένα τέτοιο ταξίδι είναι μιὰ φυγή, μιὰ λύτρωση, προσωρινή μά αρκετή για νά επιτρέψει στο πνεύμα νά πετάξει, καθώς λέει ό Baudelaire, πάνω απ' τις κοιλάδες, τά βουνά, τά δάση, τά σύννεφα, τις θάλασσες... νά διασχίσει τό βαθύ άπειρο και μ' ένα ρωμαλέο φτερογύσιμα νά ριχτή στους φωτεινούς και γαληνιούς αίθεριους χώρους τής τέχνης...

Τί παράξενη, άλήθεια, μοίρα, μακριά από τον φωτεινό ούρανό του νήσου μας, σε τόπους όμιχλώδεις και σκοτεινούς, νά νοιώθεις πιό φωτεινή τή σκέψη και την ψυχή!... Μ' ανεξιχνίαστη βουλή ό Ἀπόλλωνας μάς χαρίζει έδώ σπάταλο τό φώς του και μάς τσιγκουνεύεται τό τραγούδι τής λύρας του. Κι' είσαι υποχρεωμένος, για νά πιεις από τό θείο νέκταρ, νά διασχίσεις ώκεανούς, ν' ανέβεις Όλύμπους, νά περάσεις κάμπους και κοιλάδες, νά πάς σε πολιτείες μακρινές. Έκει, χωρίς τά φτερά τής φαντασίας, χωρίς πολλή ποίηση, άπλα και φυσικά, ξαναβαφτίζεσαι μέσα στα ιερά νάματα και μέσα από την πύρινη φλόγα ξαναγεννιάσαι. Στην ψυχή σου μέσα νοιώθεις νά ζωντανεύει, σαν τό νεαρό βλαστό πού, κάτω απ' την άνοιξιάτικη πνοή, φυτρώνει στον ξερό κορμό, ένα άπολο και χαρούμενο αίσθημα, τό πρώτο μήνυμα τής ζωής. Η πίστη μετουσιώνεται επί τέλους σε συνεδητή ζωή με σκοπούς κι' ιδανικά, πού προσφέρει χαρές άληθινές με νόημα βαθύ και καθαρό. Τέτοια είναι πραγματικά ή σημασία ενός καλλιτεχνικού ταξιδιού στην Ευρώπη: ένα καλλιτεχνικό ξανάνοιαμα. Κάθε φορά φεύγω με την ίδια προσμονή και πάντα δοκιμάζω τά ίδια συναισθήματα. Στο γυρισμό σου μένει μονάχα τό άπόθεμα τής χαράς για νά κρατεί τή φλόγα άναμμένη. Πλούσιος λοιπόν μόνο σε έντυπώσεις, θα σάς μεταδώσω ένα μέρος.

Ό' άρχισώ από τή Βρεταννία, τον πρώτο μεγάλο σταθμό του φετινού ταξιδιού μου. Κάθε καινούργια έπαφή με τή μουσική ζωή τής Βρεταννίας άνανεώνει κι' ενισχύει την πεποίθηση, πως ή χώρα αυτή όχι μονάχα έχει πιά κατορρίψει όλοκληρωτικά τό παλλό παραμύθι —επνοειδιστή για μιὰ χώρα κατηγορία— τής «χωρίς μουσική χώρας», αλλά βρίσκεται σε πλήρη άνθηση, παρα τή χειρότερη ίσως οικονομική κρίση τής ιστορίας της. Μιά σχολή αξιόλογων μουσουργών, πού άμυδρά διαγραφόταν στον όρίζοντα στα τέλη του περασμένου αιώνα, άκμάζει σήμερα κι' ή έκτέλεση των

(*) Όμιλία πού δόθηκε στο Σύλλογο τής Λεμεσού «Άρης», στις 31.10.1951, και στο Σύλλογο Αποφοίτων Έλληνικού Γυμνασίου Πάφου, στις 23.12.1951.

έργων τους ενισχύεται από το Κράτος, υπό τις ποικίλες σ' αυτή τη χώρα μορφές του (Συμβούλιο Τεχνών, Συμβούλια Κομητειών κλπ.). Παράλληλα, οι κυριότερες όρχηστρες και διάφοροι καλλιτεχνικοί οργανισμοί επιχορηγούνται γενναία. Τεράστια, επίσης, εργασία γίνεται στον εκπαιδευτικό τομέα.

Φέτος, με το γενικό Φεστιβάλ της Βρετανίας, ή μουσική πήρε ένα σημαντικό μερίδιο. Καινούργια έργα (όπερες, συμφωνικά και χορωδιακά έργα κλπ.) έχουν ειδικά παραγγελθεί από την Έπιτροπή του Φεστιβάλ, άλλα έχουν προκριθεί κατόπιν ειδικών διαγωνισμών, και πλείστα απ' αυτά έχουν κίολας έκτελεσθή. Μεγάλος αριθμός συναυλιών έχει δοθεί στην καινούργια τεράστια Αίθουσα Συναυλιών, που κτίστηκε φέτος στη νότια όχθη του Τάμεση, από τις κυριότερες συμφωνικές όρχηστρες του Λονδίνου κι' άλλων πόλεων. Πλείστες πόλεις έχουν διοργανώσει τοπικά φεστιβάλ τέχνης, όπως η Όξφορντ, το Κέμπριτζ, το Μπράιτον, το Μπόρνμουθ, το Στράτφορντ κ.ά. Άλλες επλάτυναν το τακτικό τους ετήσιο φεστιβάλ. Τα πιο ενδιαφέροντα φεστιβάλ μουσικής, που γίνονται κάθε χρόνο, είναι των πόλεων Άλτενμπεργκ, Σέλτενχαμ, του Έδιμβούργου και του Θλαγκόθλεν στην Ουαλλία. Το πρώτο καθιερώθηκε από τον Άγγλο συνθέτη Μπέντζαμιν Μπρίττεν και ένα μέρος του είναι αφιερωμένο στη σύγχρονη μουσική. Το δεύτερο, του Σέλτενχαμ, είναι αποκλειστικά αφιερωμένο στη βρετανική μουσική (μιά χειρονομία που αξίζει ιδιαίτερη έξαρση, γιατί δείχνει πολιτισμένη αντίληψη και στοργή για την εθνική τέχνη).

Το Φεστιβάλ του Έδιμβούργου αποτελεί μία σπουδαιότερη μουσική εκδήλωση. Στο σύνολό του ακολουθεί περίπου τη γραμμή άλλων παρόμοιων στην Εύρωπη, όπως του Σαλτσμπούργου, του Στρασβούργου κ.ά. Είναι δηλ. Μιά σύνθεση μελοδραματικών και δραματικών παραστάσεων, καλλιτεχνικών εκθέσεων, συναυλιών συμφωνικής μουσικής δραματίου, με φημισμένες βρετανικές και ξένες όρχηστρες και τη συμμετοχή διαπρεπών μαέστρων και εκτελεστών. Μπορεί να κρίνει κανείς τί ενδιαφέρον δημιουργεί ή εμφάνιση τέτοιων συγκροτημάτων, όπως είναι η «Σκάλα του Μιλάνου» που συμμετέσχε στο περυσινό Φεστιβάλ, και η Φιλαρμονική της Ν. Υόρκης με επί κεφαλής δυο μεγάλους μασέτρον, το δικό μας Μητρόπουλο και τον Μπρούνο Βάλτερ στο φετινό.

Έξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το διεθνές φεστιβάλ της Ουαλλίας, για το οποίο και θα σας μιλήσω. Το Φεστιβάλ αυτό καθιερώθηκε στα 1947 στην πόλη Elangollen (προφ. Θλαγκόθλεν) κι' από χρόνο σε χρόνο παίρνει όλοένα και μεγαλύτερες διαστάσεις. Την πρώτη χρονιά (1947) πήραν μέρος 40 χορωδίες, στα 1949, όποτε ήμουν και πάλι κριτής, 80 χορωδίες και φέτος, πέμπτο χρόνο, 120. Έτσι έγινε μια αληθινή μουσική Ολυμπιάδα. Το Φεστιβάλ αυτό, όπως είχα αναφέρει και σε μια προηγούμενη όμιλία μου(1), είναι κυρίως ένας διεθνής μουσικός διαγωνισμός με παράλληλες βραδύνες συναυλίες. Η όργάνωση του κολοσιαίου αυτού Φεστιβάλ δεν αφήνει τίποτε στην τύχη. Κάθε λεπτομέρεια προβλέπεται με προσοχή και ή γιορτή διεξάγεται πάντα με αξιοθαύμαστη τάξη. Η Οργανωτική Έπιτροπή προσφέρει δωρεάν στέγη και τροφή στις χιλιάδες των χορωδιών που έρχονται να διαγωνισθούν. Οι χορωδίες όμωσ επιβαρύνονται με τα έξοδα της μετάβασης τους, που είναι κάποτε τεράστια, όταν μάλιστα μια χορωδία έρχεται από μακρινή χώρα, σαν τον Καναδά ή τη Χιλή. Αυτό επιτυγχάνεται με κρατική ενίσχυση ή με τη βοήθεια του κοινού. Οι Καναδοί λ.χ. έκαλυψαν τα έξοδά τους, £4.000, με γενναίες εισφορές του κοινού. Οι Φιλλανδοί πάλι (120 φοιτητές) εργάζονταν επί ένα χρόνο στις ελεύθερες ώρες τους για να εξοικονομήσουν τα έξοδα του ταξιδιού τους. Αυτά όλα βάπρεπε να είναι χρήσιμα παραδείγματα για μας εδώ στην Κύπρο, όπου για να κάνουμε μια χορωδία—το ευκολότερο πράγμα στην Εύρωπη—ζητούμε μέλη τότε με τόν φανό του Διογένη και τότε με παρακλήσεις και ίκεσίες.

Το φετινό Φεστιβάλ κράτησε έξη μέρες από τις 3 ως τις 8 Ιουλίου και το παρακολούθησαν 130 χιλιάδες άκροατές. Έλαβαν μέρος χορωδίες κι' έκτελεστές από τις ακόλουθες χώρες: Άγγλεια, Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Γιουγκοσλαβία, Έλβετία, Ίρλανδία, Ίσπανία, Ίταλία, Νορβηγία, Όλλανδία, Ουαλλία, Ουκρανία, Πορτογαλλία, Σκωτία, Φιλλανδία, καθώς κι' από τον Καναδά, την Χιλή και την Ίνδουησία. Είναι δύσκολο να περιγράψει κανείς τί γίνεται με τη συγκέντρωση των χιλιάδων χορωδιών. Σωστή Κοινωνία των Έθνών, χωρίς όμωσ έθιμοτυπίες, πολιτική σκοπιμότητα ή προκατάληψη. Όλοι καταφθάνουν με το γέλιο, τη χαρά και το τραγούδι, και το άνακότεμα των ποικίλων γλωσσών και των εθνικών στολών, που

(1) Βλ. «Κυπρ. Γράμματα», τεύχος Μαρτίου 1950.

πολλοί φοροῦν, δημιουργεῖ μιὰν ἔντονη εἰκόνα χαρούμενης Βαβέλ. Ἐπὶ μιὰ ἑβδομάδα μέσα σὲ μιὰν ἀτμόσφαιρα μουσικῆ δημιουργοῦν φίλεις, ἀναπτύσσουν δεσμούς καὶ σφυρηλατοῦν τὸ πνεῦμα τῆς διεθνούς ἀδελφoσύνης.

Ἡ πρώτη μέρα ἦταν, ὅπως πάντα, ἀφιερωμένη σὲ διαγωνισμούς ἔθνικῶν χορῶν καὶ λαϊκῶν χορωδιακῶν τραγουδιῶν. Τὸ πρῶτο βραβεῖο στοὺς χοροὺς πῆρε μιὰ Σερβικὴ ὀμάδα καὶ τὸ δεύτερο Γαλλικὴ. Στὸ τραγοῦδι πρῶτο πῆρε ἡ Καναδικὴ χορωδία τοῦ Πανεπιστημίου Ἁγ. Ἰωσήφ καὶ δεύτερο ἐξ ἴσου ἡ Οὐκρανικὴ καὶ ἡ Ἑλβετικὴ χορωδία τοῦ Saint - Maurice.

Ἀπὸ τῆ δεύτερη μέρα ἄρχισαν οἱ καθαυτοὶ διαγωνισμοί: σόλο πιάνο, βιολί, μουσικὴ (χώρα σοπράνες, κοντράλτες, τενόροι, μπάσοι). Τὸ κύριο ὅμως χαρακτηριστικὸ αὐτοῦ τοῦ Φεστιβάλ εἶναι οἱ διαγωνισμοὶ χορωδιῶν, ποὺ συγκεντρῶνουν, πάντα τεράστιο ἀνδιαφέρον. Οἱ χορωδίες χωρίζονται σὲ πέντε σειρές: στὶς μικτὲς χορωδίες, στὶς ἀνδρικές, γυναικείες, ἐφηβικές καὶ παιδικές. Σὲ κάθε διαγωνισμὸ ὑπάρχουν δυὸ ὑποχρεωτικὰ ἔργα, καθορισμένα ἀπὸ τὴν Ὀργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ ἕνα χρόνο πρὶν, καὶ ἕνα τρίτο ἐλεύθερο, τῆς ἐκλογῆς τῆς χορωδίας, ἀλλὰ ὑποχρεωτικὰ ἐνὸς συνθέτη τῆς χώρας τῆς χορωδίας. Στὸ διαγωνισμὸ μικτῶν χορωδιῶν, ποῦναι κ' ὁ σπουδαιότερος, μὲ πρῶτο βραβεῖο £ 120 καὶ διεθνὲς τρόπαιο, τὰ δυὸ ὑποχρεωτικὰ ἦταν τὸ «Ἀμὴν» (τελευταῖο κόρο τοῦ «Μεσσία») τοῦ Χαίντελ καὶ τὸ δικό μου μετέττο «Πιστὸς Σταυρός». Ὁ διαγωνισμὸς αὐτὸς ἦταν μιὰ μοναδικὴ εὐκαιρία μελέτης τῆς χορωδιακῆς τεχνικῆς, ὅπως καλλιιεργεῖται στὶς διάφορες χώρες. Ἄρχισε μὲ κάπως μέτριες ἐκτελέσεις γιὰ νὰ φτάσει σὲ ὕψη τεχνικῆς τελειότητας καὶ μὰς ἔδωσε τὴ ζωντανὴ ἐντύπωση μιᾶς ἀληθινῆς καλλιτεχνικῆς γιγαντομαχίας ἀνάμεσα κυρίως σὲ χορωδίες ἀπὸ τὴν Ἀγγλία, τὴν Πορτογαλλία, τὴ Γερμανία, τὴ Γαλλία καὶ τὴν Ἰσπανία. Τὸ πρῶτο βραβεῖο κέρδισε μὲ 287 βαθμούς (στοὺς 300) ἡ Ἀγγλικὴ χορωδία τῆς πόλης Sale μὲ μαέστρο ἕνα σφριγηλότερο γέρο 82 χρόνων· ἡ ἐκτέλεση τῆς κατὰ τὴν ἐκφραση τῆς κριτικῆς ἐπιτροπῆς, «ἔφτασε πολὺ κοντὰ σ' ἐκεῖνα τὰ βασίλεια τῆς τελειότητος, ποῦ δύσκολα θάβουπομε σ' αὐτὸ τὸν κόσμον». Τὸ δεύτερο κέρδισε ἡ Πορτογαλλικὴ (μὲ 281) ποῦ ἀπὸ τεχνικὴ ἀποψη δὲν ὑστεροῦσε διόλου τῆς Ἀγγλικῆς, ἔδειξε μάλιστα, βαθύτατη κατανόηση μὲ τὴν ὑπέροχη ἐκτέλεση τοῦ «Πιστοῦ Σταυροῦ» ὑστέρησε ὅμως κάπως στὴν ἐρμηνεία τοῦ Χαίντελ. Τὸ τρίο πῆρε ἡ Φιλλανδικὴ (μὲ 276), ποῦ ὑστεροῦσε τῶν δυὸ πρῶτων σὲ πλαστικότητα καὶ σὲ χρωματικὴ εὐλυγισία, ἦταν ὅμως θαυμαστὸ ἀρμονικὸ σύνολο. Τέταρτη ἦρθε ἡ Ἰσπανικὴ μὲ διαφορά ἐνὸς βαθμοῦ ἀπὸ τὴν προηγούμενη (275).

Στὶς ἀνδρικές τὰ δυὸ ὑποχρεωτικὰ ἦταν τὸ ἔσοχο ἔργο τοῦ μεγάλου Παλεστρίνα (16ος αἰ.) καὶ ἕνα τοῦ σύγχρονου Νορβηγοῦ συνθέτη Kjerulf καὶ στὶς γυναικείες ἕνα μετέττο τοῦ Ὀρλάντο ντὶ Λάσο (16ος αἰ.) καὶ ἕνα πνευματώδες ἔργο τοῦ σύγχρονου Οὐγγρου συνθέτη Σάντορ Βέρες, ποῦ ἦταν καὶ ἕνα ἀπὸ τοὺς κριτές. Στὶς ἀνδρικές τὸ πρῶτο βραβεῖο (£100 καὶ διεθνὲς τρόπαιο) πῆρε πάλι Ἀγγλικὴ, τὸ δεύτερο ἡ Καναδικὴ καὶ τὸ τρίτο μιὰ Νορβηγικὴ ἀπὸ τὴν πόλη Bergen. Στὶς γυναικείες ἐβραβεύθησαν κατὰ σειράν Ἀγγλικὴ, Ὀλλανδικὴ καὶ Γαλλικὴ. Στὶς ἐφηβικές τὸ πρῶτο κέρδισε μιὰ Γερμανικὴ ἀπὸ τὸ Bielefeld καὶ στὶς παιδικές ἡ ἔσχη Οὐαλλικὴ χορωδία «Χιονοστιβάδες» τοῦ Κάρδιφ, ποῦ πῆρε τὸ πρῶτο καὶ στὰ 1949.

Μ' ἕνα γενικὸ τρόπο τὸ ἐπίπεδο τῆς ἐκτέλεσης ἦταν πολὺ ψηλὸ καὶ πολλὲς χορωδίες ἔδειξαν ἀξιοθαύμαστη τεχνικὴ ὁμοιογένεια, ἰσορροπία καὶ ἐκφραστικὴ δύναμη. Σὲ μονόφωνο τραγοῦδι μὰς ἔδωσε ἡ Καναδικὴ χορωδία δείγματα ἀφθαστῆς τέχνης· στὸ γρηγοριανὸ μέλος· ἡ γραμμὴ κυλοῦσε σὰν ἀπὸ ἕνα ὄργανο ἀφάνταστης τελειότητος, χάρμα αἰσθητικῆς ὁμορφιάς.

Στὶς βραδυνὲς συνουσίες ἔλαβαν μέρος σὲ ἐκλεκτὰ προγράμματα, ἡ Φιλαρμονικὴ Ὀρχήστρα τοῦ Λονδίνου μὲ τὸν ἐξαίρετο γάλλο μαέστρο Ζὰν Μαρτινόν, ὁ Χιλιάνος πιανίστας Ἀρράο, ἡ Ἰταλίδο βιολίστρια Ζιοκόντα ντὲ Βίτα, ὁ γνωστὸς μελοδραματικὸς βαρύτονος Πάολο Σιλβέρι καὶ τὸ περιφημὸ Ἰνδικὸ μπαλέτο τοῦ Ρὰμ Γκοκάλ. Μιὰ ὄραια ἐκδήλωση ἦταν ἡ ἔνωση τῶν καλύτερων χορωδιῶν ἀπὸ πολλὲς χώρες καὶ ἡ ἐκτέλεση ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ μουσικοῦ διευθυντοῦ τοῦ Φεστιβάλ κ. Γκοῦν— Οὐίλλιαμς μιᾶς σειράς ἔργων τῶν μεγάλων συνθετῶν Μπάχ, Βιττόρια, Λάσο, Παλεστρίνα καὶ μὲ ἐπιστέγασμα τὸ «Ἀλληλοῖα» τοῦ Χαίντελ. Πάνω ἀπὸ χίλια πρόσωπα ἀπὸ τὴ Γερμανία ὡς τὸν Καναδὰ ἐνώθησαν σ' ἕνα μεγαλειώδη ὕμνο, ἕνα ὕμνο τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀδελφoσύνης. Τὸ θέαμα ἦταν ἀφάνταστα συγκινητικὸ. Ἡ μουσικὴ ἔμ-

παίνει ακόμη μιὰ φορά στο μεγάλο της ρόλο του κατ' ἐξοχήν διδασκάλου τῶν ψυχῶν καὶ ἐκπολιτιστικῶ ἀναμορφωτοῦ.

* * *

Θὰ σὰς μιλῶ τώρα γιὰ τὸ Διεθνὲς Συνέδριο Λαϊκῆς Μουσικῆς καὶ Φεστιβάλ Γιουγκοσλαβικῆς Λαϊκῆς μουσικῆς, ποῦ ἔγινε στὴν πόλη Ὀπάτια, κοντὰ στὸ Φιοῦμε, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ «Διεθνoῦς Συμβουλίου Λαϊκῆς Μουσικῆς». Λίγα λόγια γι' αὐτὸν τὸν πηκόσμιο ὄργανισμό θάναί ἀναγκαῖα γιὰ νὰ κατατοπισθεὶ κανεὶς πάνω στὸν χαρακτηριστῆρα, τοὺς σκοποὺς καὶ τὶς ἐπιδιώξεις του(2). Τὸ «Διεθνὲς Συμβούλιο Λαϊκῆς Μουσικῆς» ἰδρύθηκε στὰ 1947 στὸ Λονδίνο, ὅπου βρίσκεται καὶ ἡ ἔδρα του. Σήμερα ἔχει 140 μέλη ἀπὸ 48 χῶρες σ' ὅλες τὶς ἡπείρους: συγκεκριμένα οἱ χῶρες αὐτές, κατ' ἀλφαβητικὰ σειρά, εἶναι Α) στὴν Εὐρώπη: Αὐστρία, Βέλγιο, Βουλγαρία, Βρετανία, Γαλλία, Γερμανία, Γιουγκοσλαβία, Δανία, Ἑλβετία, Ἑλλάς, Ἱρλανδία, Ἰσλανδία, Ἰσπανία, Ἰταλία, Κύπρος, Νορβηγία, Ὀλλανδία, Οὐγγαρία, Πολωνία, Πορτογαλία, Ρουμανία, Σουηδία, Τσεχοσλοβακία, Φιλαδελφία (ὅλες δηλ. οἱ εὐρωπαϊκῆς χῶρες ἐκτός ἀπὸ τὴ Ρωσία). Β) στὴν Ἀσία: Ἰαπωνία, Ἰνδουνησία, Ἰσραήλ, ΚεϿλάνη, Κίνα, Πακιστάν, Περσία καὶ Τουρκία. Γ) στὴν Ἀφρική: Αἴγυπτος, Ἀν. Ἀφρική, Γαλλικὴ Ἀφρική τοῦ Ἰσημερινοῦ καὶ Ν. Ἀφρική. Δ) στὴν Ἀμερικὴ: Ἀργεντινὴ, Βραζιλία, Δυτ. Ἰνδίες, Ἐνωμένες Πολιτεῖες, Καναδάς, Κούβα, Μεξικό, Οὐραγουάη, Περού καὶ Χιλή καὶ Ε) Αὐστραλία καὶ Νέα Ζηλανδία.

Τὸ Διεθνὲς αὐτὸ Συμβούλιο διοικεῖται ἀπὸ ἓνα 12μελὲς «Ἐκτελεστικὸ Συμβούλιο» καὶ ἓνα Πρόεδρο, 2 Ἀντιπροέδρους καὶ ἓνα Γεν. Γραμματεῖα ποῦ ὅλοι ἐκλέγονται ἀπὸ τὴ γενικὴ συνέλευση ἀνὰ τριετία. Στὸ κεντρικὸ αὐτὸ σῶμα ἐκπροσωπεύονται, μετὰ τὶς φετεινὲς ἐκλογές, οἱ ἀκόλουθες δώδεκα χῶρες: Ἀν. Ἀφρική, Βραζιλία, Βρετανία, Γαλλία, Γιουγκοσλαβία, Ἑλβετία, Ἐνωμ. Πολιτεῖες, Κύπρος, Νορβηγία, Ὀλλανδία, Οὐγγαρία καὶ Τουρκία.

Κατ' ἀπόφαση τοῦ Συμβουλίου κάθε χρόνο διοργανῶνεται διεθνὲς Συνέδριο καὶ Φεστιβάλ σὲ μιὰ νέα χώρα κι' ἔχουν ὀργανωθεῖ ὡς τώρα ἓνα στὴ Βασιλεία τῆς Ἑλβετίας (1948), ὅποτε ἔγινε καὶ ἡ πρώτη ἐκλογὴ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ἓνα στὴ Βενετία (1949), γιὰ τὸ ὁποῖο σὰς μίλησα πέρυσι, κι' ἓνα στὶς Ἐν. Πολιτεῖες (1950). Τὸ φετεινὸ ἔγινε στὴν πόλη τῆς Ἰστρίας Ὀπάτια. Στὸ Συνέδριο, ποῦ κράτησε πέντε μέρες, ἀπὸ τὶς 8 ὡς τὶς 13 τοῦ Σεπτ. ἔλαβαν μέρος περισσότεροι ἀπὸ 100 συνθέτες, καὶ μουσικολόγοι καὶ ἐπίσημοι ἀντιπρόσωποι ἀπὸ 15 χῶρες. Παρακολούθησε ἐπίσης ὁ ἐκπρόσωπος τῆς Οὐνέσκο, ὁ διευθυντῆς τοῦ μουσικοῦ τῆς τμήματος κ.ἄ.

Τὸ συνέδριο προήδρευαν, κατόπιν ἐκλογῆς τῆς γενικῆς συνέλευσεως, δυὸ Γιουγκοσλαβοὶ, οἱ κ.κ. Deyevic καὶ Bingulac. Πρόεδρος καὶ Ἀντιπρόεδρος ἠντιστοιχῶς τῆς Γιουγκοσλαβικῆς «Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς», καθὼς καὶ οἱ κ.κ. Α. Cherbuliez, Ἑλβετὸς, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ζυρίχης, Α. Baké, Ὀλλανδὸς, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λονδίνου, D. Kennedy, Ἄγγλος, Πρόεδρος τῆς Ἀγγλικῆς Ἐταιρείας Λαϊκῆς Μουσικῆς, καὶ ὁ ὑποφαινόμενος.

Στὸ Συνέδριο αὐτὸ ἔγιναν ὀμιλίες καὶ συζητήσεις συνοδευμένες μὲ ζωντανὲς ἐκτελέσεις καὶ δίσκους γύρω ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα κεντρικὰ θέματα: α) τὸ στυλ καὶ ἡ τεχνικὴ τῶν λαϊκῶν ἐκτελεστῶν (ἀνάλυση τῶν κυρίων στοιχείων καὶ ἡ ἀναπαραγωγὴ τους μέσα σπὸ πλαίσιο τῆς ἀναγέννησης τῆς λαϊκῆς μουσικῆς). β) Ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ σύνθεση τῆς Εὐρωπαϊκῆς λαϊκῆς μουσικῆς. γ) Μεταναστευτικὴ πορεία λαϊκῶν θεμάτων. δ) Αὐθεντικότητα τῆς λαϊκῆς μουσικῆς. ε) Ἡ ἀνεξαρτησία τῆς λαϊκῆς μουσικῆς καὶ τῶν καλλιτεχνικῶν μορφῶν. Ἐπίσημες γλώσσες ἦταν ἡ ἀγγλικὴ καὶ ἡ γαλλικὴ, ὅπως πάντα, μὲ τὴν προσθήκη τῆς Σερβο-Κροατικῆς, ἐπειδὴ τὸ Συνέδριο γινόταν στὴ Γιουγκοσλαβία. Γιουγκοσλαβοὶ μουσικολόγοι παρουσίασαν ἀξιόλογες ἐργασίες κι' ἔκαναν μιὰ τιμητικὴ γιὰ τὴ χώρα τους ἐμφάνιση. Χώρα ἀπὸ τὸ Συνέδριο συνήλθε κι' ἡ Γενικὴ Συνέλευση τῶν μελῶν τοῦ Διεθνoῦς Συμβουλίου, ποῦ πήρε σημαντικὲς ἀποφάσεις. Μετὰ τὶς ἐκλογές τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν ἐρχόμενη τριετία, ἀποφασίστηκε: α) Ἡ ἔκδοσις σὲ σειρά τῶν μιάς συλλογῆς χαρακτηριστικῶν καὶ ἀντιπροσωπευτικῶν λαϊκῶν τραγουδιῶν ὀλων τῶν χωρῶν. Κάθε τραγούδι θὰ συνοδεύεται μὲ τὸ κείμενο του σπὴ γλώσσα τοῦ τόπου, μὲ διεθνῆ φωνητικὴ προφορά καὶ μὲ περίληψη σπὴν ἀγγλικὴ, γαλλικὴ καὶ ἰσπανικὴ. Ἡ ἔκδοσις αὐτὴ θὰ γίνεῖ μὲ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῆς Οὐνέσκο καὶ θὰ προορίζεται κυρίως γιὰ τὰ σχολεῖα μὲς τὴ παιδείας ὀλου τοῦ κόσμου. Ὁ πρώτος τόμος ποῦ θὰ ἐτοιμαστεῖ φέτος θὰ περιέχει τραγούδια τῶν ἀκόλουθων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν: Γερμανίας, Γαλλίας, Ὀλλανδι-

(2) Βλ. «Κυπρ. Γράμματα», τεῦχος Δεκεμβρίου 1948, σελ. 378 κ.ἔ.

ας, Νορβηγίας, Σουηδίας, Ούγγαρίας, Ελλάδας και Κύπρου μαζί, Γιουγκοσλαβίας, Ισπανίας, Ιταλίας, Ιρλανδίας, Τουρκίας και Πολωνίας. β) "Εκδοση διεθνούς βιβλιογραφίας λαϊκής μουσικής (ιδιαίτερα χωρών). γ) "Εκδοση διεθνούς καταλόγου των δίσκων αυθεντικής λαϊκής μουσικής, που είναι προσίτοι στο κοινό· γι' αυτόν τον κατάλογο η Ουνέσκο έχει προσφέρει στο Συμβούλιο μας £800. δ) "Εκδοση στη γαλλική γλώσσα του «Εγχειρίδιου για τους Συλλογείς» που έχει ήδη εκδοθή στα αγγλικά. ε) "Ιδρυση Έθνικών Επιτροπών σε κάθε χώρα, που να συνεργάζονται με το Διεθνές Συμβούλιο μέσα στα πλαίσια των σκοπών και των επιδιώξεων του. στ.) Κύριο θέμα του διεθνούς συνεδρίου, που θα συνέλθει τον έρχ. χρόνο στο Λονδίνο να είναι: «ο ρόλος της λαϊκής μουσικής στην Παιδεία». ζ) "Υστερα από όμιλία του μουσικού διευθυντού του ραδιοφωνικού σταθμού των Βρυξελλών κ. Collaer και σχετική συζήτηση αντιπροσώπων του Β. Β. Ο. γαλλικών και Γιουγκοσλαβικών σταθμών, άποφασίστηκε η σύγκληση, υπό την αιγίδα του Συμβουλίου μας, ενός ειδικού συνεδρίου, που να θέσει τις βάσεις στενής μουσικής συνεργασίας των ραδιοφωνικών σταθμών μέσα στο διεθνές πλαίσιο. Συζητήθηκε επίσης, αλλά άπ' το "Εκτελεστικό, η δυνατότητα ίδρύσεως ενός Διεθνούς "Αρχείου κινηματογραφικών ταινιών με μουσικό λαογραφικό ενδιαφέρον (ειδικών ταινιών που, μαζί με το ιστορικό και γεωγραφικό ενδιαφέρον τους, να προσφέρουν αυθεντικό λαογραφικό υλικό: έθιμα, κοστουμιά, μουσική, χορός).

Παράλληλα με το συνέδριο διεξαγόταν και το Φεστιβάλ με τη συμμετοχή 770 εκτελεστών άπ' όλη τη Γιουγκοσλαβία. Σε πέντε βραδυές παρουσίασαν τη λαϊκή τους τέχνη οι έξι δημοκρατίες της Γιουγκοσλαβίας και κατά σειρά α) Σερβία, β) Βοσνία—Έρζεγοβίνη, γ) Μαυροβούνι και Σλοβενία, δ) Σερβική Μακεδονία και ε) Κροατία. "Εντύπωση μάς έκαμε η άψογη οργάνωση του Φεστιβάλ, καθώς και η τάξη και η ακρίβεια στη διεξαγωγή του προγράμματος. Στις λεπτομέρειες του προγράμματος μπορούσε κανείς να κάμει μερικές παρατηρήσεις, αλλά γενικά όφειλούμε να όμολογήσουμε, πως οι Γιουγκοσλάβοι οργανωτές έδειξαν αξιόλογη κατανόηση και γνώση των απαιτήσεων ενός τέτοιου Φεστιβάλ. "Ενα χρόνο πριν η Κυβέρνηση κατάρτισε σε κάθε δημοκρατία μία Έθνική επιτροπή από ειδικούς, που γύριζαν επί μνηες στις πόλεις και τα χωριά διαλέγοντας εκτελεστές και συνθέτοντας με κατάλληλη έκλογη αντιπροσωπευτικών έθιμων, κοστουμιών και μουσικής μίαν αρμονική εικόνα της χώρας. Τη γενική έποπτεία είχε μία κεντρική επιτροπή που όνομαζόταν «προπαρασκευαστική» και δρισκόταν σε διαρκή έπασα με το Συμβούλιο μας. Η επιτροπή αυτή έκανε και την έπιλογή των όμιλων, που θα γίνονταν στο Συνέδριο από Γιουγκοσλάβους μουσικόλογους. Δέν ξέρω άν δημιουργήσαν παράπανο—που σε τέτιες περιπτώσεις είναι συνήθως αναπόφευκτα—άλλά πρέπει να λεχθή πως με πολύ μικρές εξαιρέσεις οι όμιλεις των Γιουγκοσλάβων ήταν αξιόλογες και έδειξαν ότι στη χώρα τους γίνεται φωτισμένη εργασία σ' αυτό τον τομέα.

Είναι πραγματικά δύσκολο να σας περιγράψω ό,τι είδαμε κι' ακούσαμε. Κάθε έθνότητα είχε τη δική της προσωπικότητα και μάς παρουσίαζε μία ζωντανή και συναρπαστική εικόνα. Μερικά χαρακτηριστικά είναι κοινά σ' όλοκληρη τη χώρα, λ.χ. στις περισσότερες περιπτώσεις οι χορευτές διατηρούν την ατομικότητά τους μέσα σ' ένα αρμονικό σύνολο παρά τη φανερή τάση του νέου καθεστώτος να ύποτάξει σχεδόν όλοκληρωτικά την ατομική έκφραση στην όμαδική. "Ο χορός άποτελεί ένα έθνικό γνώρισμα των λαών αυτών· εκφράζονται με τη μεγαλύτερη φυσικότητα με τον χορό και πλάθουν όλοκληρες ιστορίες με θαυμαστή χορογραφική φαντασία. Σε πολλές περιοχές ο χορός άποτελεί οικογενειακή παράδοση, που μεταβιβάζεται στην κληρονομιά τιμητική στα παιδιά. Οι χορευτές συχνά κρατιούνται ό ένας άπ' τη ζώνη του άλλου σχηματίζοντας ένα σφικτοδεμένο σύνολο, που κινείται πλαστικά (μ' ένα συνήθως τρέμλο όλου του κορμιού) σάν ένα πολυπρόσωπο σώμα. Η μουσική τους είναι σύνθεση σλαβικών, ανατολικών και δυτικοευρωπαϊκών στοιχείων. Σε μερικές περιοχές, όπως στη Ν.Α. Σερβία, στο Μαυροβούνι και τη Μακεδονία, διακρίνει κανείς έλληνική έπίδραση τόσο στη μουσική, όσο και στη χορογραφική σύνθεση. Σ' άλλες, κυρίως σε μουσουλμανικές κοινότητες του Μαυροβουνίου και της Μακεδονίας, υπάρχει διάχυτη ή τουρκική έπίδραση.

Στη Βοσνία—Έρζεγοβίνη γνωρίσαμε ένα πρωτόγονο και έκπληκτικό είδος πολυφωνίας. Συχνότατα οι τραγουδιστές χρησιμοποιούν ένα «διάφανο»—κατά την κλασική άρμονία—διάστημα (πότε έλαττωμένης 3ης και πότε 2ας, συχνότερα μεγάλης), που παρόμοιο του συναντούμε σε σύγχρονα έργα. Οι χωρικοί το παίρνουν με τη μεγαλύτερη φυσικότητα και σιγουράδα, και κάνουν μάλιστα όχι λίγες φορές και

τὴν τελικὴ κατάληξί μ' ἔνα τέτιο διάστημα 2ας μεγάλης. Παρόμοιες περιπτώσεις συναντοῦμε καί σ' ἄλλες περιοχὲς τῆς Γιουγκοσλαβίας (Μαυροβούνι, Ἰστρία), ἀλλὰ στὴ Βοσνία εἶναι κυρίαρχο στοιχεῖο. Τὸ σύστημα αὐτὸ χρησιμοποιεῖται καί ἀπὸ ἱθαγενεῖς τῆθ' Ἰνδουνησίας καί τῆς Μελανησίας καί εἶναι πιθανὸ νάταν σὲ μακρινὴ ἐποχὴ σὲ γενικὴ χρῆσιν καί μὲ τὸν καιρὸ νὰ περιορίσθηκε σὲ μερικὲς περιοχὲς μονάχα(3). Στὴ Βοσνία, ὅπως καί σὲ πολλὰς χώρες, αὐτοσχεδιάζουσι ναυοῦρισματα καί μοιρολόγια. Ἀλλὰ ἔνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ, ἄγνωστο στὴν Ἑλλάδα καί στὶς περισσότερες χώρες, εἶναι οἱ «βουβοί» (ἢ «κουφοί»), ὅπως τοὺς λένε, χοροί, χωρὶς δηλ. τραγοῦδι ἢ ὀργανικὴ συνοδεία· ὁ ρυθμὸς δίδεται συνήθως μὲ φλουριά στὶς ἄκρες τῶν φουστανιῶν. Οἱ χοροὶ αὐτοὶ συναντῶνται στὶς νότιες ὀρεινὲς περιοχὲς κι' ἔχουν τὴν προέλευσιν τους πιθανώτατα, στὴν προσπάθεια νὰ μὴ κινήσουν τὴν προσοχὴ τῶν Τούρκων κατακτητῶν.

Στὸ Μαυροβούνι θαυμάσαμε ὥραϊα λεβέντικα ἀναστήματα καί χαρήκαμε μερικοὺς χοροὺς γεμάτους σβελτοσύνη, πού κάποτε ὅμως ἀγγίζαν ἀνατριχιαστικὴ ἀγριάδα. Μὲ τὴ Μακεδονία τὸ Φεστιβάλ ἐφθασε σὲ δραματικὸ ὕψος. Ντυμένοι μὲ τὰ ἐθνικὰ τους κοστούμια, συχνὰ Βυζαντινῆς ἐπιδράσεως, μὲ λεπτότατα κινήματα (κάποτε μὲ σωστὴ εὐζωνικὴ στολὴ) χοροεῦον μ' ἔνα ὑπέροχο στίλ, πότε μὲ πλαστικὴ χάρη, πού βὰ τὴν ζήλευαν μπαλέτα εὐρωπαϊκῶν θεάτρων, πότε μὲ ἥρωικὴ ἀνδροπρέπεια καί πότε μὲ ἀγριο πάθος. Ἐνας ἀπὸ τοὺς πιὸ χαρακτηριστικοὺς χοροὺς τους εἶναι ὁ χορὸς τοῦ σπαθιοῦ πού ἀρχίζει ἀργά, ἤσυχα, μεγαλόπρεπα καί μέσα ἀπὸ πλοῦσιες φιγούρες φτάνει σὲ δραματικὴ ἀγριότητα. Χορεύεται ἀπὸ φουστανελοφόρους ἄνδρες. Μὲ τὴ Σλοβενία καί τὴν Κροατία μπαινὲι κανεῖς στὴ Δυτικὴ Εὐρώπῃ. Τὸ ἀνατολικὸ πάθος, ἢ κάποια τραχύτητα, τὸ ἥρωικὸ στοιχεῖο δίνουν τὴ θέσιν τους σὲ ἀπαλωτέρους μορφές, σὲ λεπτότερη καί πιὸ ραφιναρισμένη κίνησιν, σὲ πιὸ εὐαίσθητὴ «κοσμικὴ» γραμμὴ. Ὑστερεῖ ὅμως ἡ τέχνη τους σὲ πρωτοτυπία καί σὲ αὐτονομία τῶν ἐθνολογικῶν στοιχείων. Ἡ ἐπίδρασις τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ἰδιαίτερα τῆς Αὐστρίας, καί τῆς Ἰταλίας, εἶναι φανερὴ σ' ὅλα, στὴ χορογραφία, στὴ μουσικὴ καί στὰ μουσικὰ ὄργανα.

Οἱ Γιουγκοσλάβοι χρησιμοποιοῦν μεγάλη ποικιλία λαϊκῶν ὀργάνων. Τὸ δημοφιλέστερο τους ἔγχορδο εἶναι ἡ «γκούσλε» (gusle). πούναι ὄργανο παρόμοιο μὲ τὴν κρητικὴ (σὸ ὄχημα μᾶλλον μὲ τὴν ποντιακὴ) λύρα· ἔχει (στὴ Βοσνία) μιὰ χορδὴ ἢ τρεῖς (στὴ Μακεδονία) καί παίζεταί μὲ δοξάρι(4). Ἐνα ἄλλο πολὺ διαδεδομένον ὄργανο εἶναι ἡ γκάιντα (gajda) ἄσκαυλος. Ἐπίσης ἕνας τύπος μικρῆς φλογέρας (fijla). Ἀλλὰ λοϊκά τους ὄργανα, γιὰ ν' ἀναφέρουμε μερικὰ ἀκόμη, εἶναι ἡ σάργκια (στὴ Βοσνία ἰδίως), τύπος μανδολίνου μὲ μακρὸ καί λεπτὸ χέρι καί μικρὸ ἤχο μανδολίνου, ὁ δίαυλος, διάφορα εἶδη αὐλῶν, σαντούρι, ζούρλε (zurle) παραλλαγή τοῦ τουρκικοῦ ζορνέ, δηλ. τύπος πρωτόγονου ὄμπος, μὲ τὸν ἀπαραίτητο συνοδὸ του, τὸ νταολι (dapan) πού συναντῶνται κυρίως στὶς ἀνατολικὰς περιοχάς. Στὴ Δύση, ἴσως στὴ Σλοβενία, χρησιμοποιοῦν συνήθως βιολί, κλαρίνο, μαντολίνο, ἀκόμη καί ἄκροτέον.

* * *

Τὸ Συνέδριο καί τὸ Φεστιβάλ εἶχαν λοιπὸν μεγάλην πραγματικὴν ἐπιτυχία. Ἐνα ὅμως Φεστιβάλ στὴ Γιουγκοσλαβία δὲν εἶναι σὰν ἕνα ὀπιοδητικὸ ἄλλο. Ἐνα καλλιτεχνικὸ ταξίδι στὴ χώρα τοῦ Τίτο εἶναι μαζί καί μιὰ μοναδικὴ εὐκαιρία μελέτης. Ὁ ξένος ἐπισκέπτης ζητᾷ τὴν ἀπάντησιν σὲ πολλὰ ἐρωτήματα σχετικὰ μὲ τὴ ζωὴ, μὲ τὴν ἐλευθερία καί τὸν πολιτισμὸ στὴ «μυστηριώδη» αὐτὴ χώρα. Φαντάζομαι, πὼς πολλοὶ ἀπὸ τὸ ἀκροατήριό θὰ ἔχουν ἔλθει μὲ τὴν ἐλπίδα, πὼς μαζί μὲ τὴ μουσικὴ θὰ μποροῦσαν ν' ἀκούσουν καί κάτι σχετικὸ μ' αὐτά. Δὲ βέβαια νὰ τοὺς ἀπογοητεύσω, γιατί θυμάμαι μὲ πόση κι' ἐγὼ ἀνυπομονησία περιμένα νὰ ἰδῶ αὐτὴ τὴ χώρα. Ἀς ἀφήσουμε λοιπὸν τὴν παγκέτα κι' ἀντίο, ἀντικειμενικὰ, χωρίς προκατάληψιν, ὅτι ὁ ἴδιος μπόρεσα ν' ἀντιληφθῶ. Λέω μπόρεσα ν' ἀντιληφθῶ, γιατί ποτὲ ἕνας ξένος σὲ μιὰ χώρα, πού ἡ γλώσσα δὲν τοῦ εἶναι προσιτὴ καί πού ἡ ἀναλογία τῶν ὄσων μιλοῦν μὴν ἀπὸ τῆς γνωστῆς εὐρωπαϊκῆς γλώσσας, εἶναι σχεδὸν μηδαμινὴ, δὲν μπορεῖ ν' ἀντιληφθῇ πλήρως τὴν ὀργάνωσιν τῆς ζωῆς σ' ὅλη τῆς τὴν ἔκτασιν. Παρ' ὅλα αὐτά, πολλὰ πράγματα μιλοῦν εὐγλωττα στὸν ξένο, πού κοιτάζει ἐρευνητικὰ γύρω. Πολλὰ πάλι μποροῦν ν' ἀποκρυβοῦν ἀσφαλῶς, παρὰ ὅμως προβάλλουν ἐκτεθειμένα στὴν κοινὴ θέα.

(3) Τὸ διάστημα αὐτὸ (τῆς 2ας) συναντοῦμε συμπωματικὰ σὲ μερικὰ λαϊκὰ τραγοῦδια τῆς Δωδεκανήσου. Βλ. S. Band-Bun «Τραγοῦδια τῆς Δωδεκανήσου», τομ. 11, σελ. 245, 251.

(4) Τὸ ὄργανο αὐτὸ ἔχει διαδοθῆ ἀπὸ τοὺς Ἀραβῆς κι' εἶναι γνωστὸ μὲ τ' ὄνομα rebec (στοὺς Ἀραβῆς tabab).

Ταξιδεύοντας μέσα στο αεροπλάνο δοκίμαζα μιὰ παράξενη συγκίνηση μὲ τὴ σκέψη τοῦ τί θὰ μᾶς ἀποκαλυπτόταν στὸ τέρμα αὐτοῦ τοῦ ταξιδιοῦ. Ἔτσι, προσπαθοῦσα ἀπὸ ψηλὰ νὰ ἐρευνήσω κάτω, μὲ τὴν ἀφελή σκέψη πὼς πέρα ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ σύνορα θὰ ξεχωρίζε κι' ὄλας κατὰ καινούργιο, χαρακτηριστικὸ τοῦ νέου κόσμου. Στὸν πρῶτο μας σταθμὸ μέσα στὴ Γιουγκοσλαβία, στὸ ἀεροδρόμιό τῶν Σκοπίων, δοκίμασα τὴν πρώτη ἐκπλήξη: οἱ τελωνειακὲς ἀρχὲς οὔτε ζήτησαν κανὼν νὰ δοῦν τὶς ἀποσκευές μας, προφανῶς ὕστερα ἀπὸ εἰσήγηση τοῦ συνταξιδιῶτή μας, ἀκόλουθου τῆς Γιουγκοσλαβικῆς Πρεσβείας στὴν Ἀθήνα, ποῦ ἤξερε τὸ σκοπὸ τοῦ ταξιδιοῦ μας. Στὸ Βελιγράδι φτάσαμε ἀργά, ὅταν εἶχε πιά ἀπλωθῆ βαθὺ σκοτάδι, καὶ τὸ θέαμα ἀπὸ ψηλὰ τῆς φωτισμένης πόλης ἦταν μιὰ χαρούμενη νότα, ποῦ ἔκλειε εὐχάριστα τὸ πρῶτο στάδιο τοῦ ταξιδιοῦ. Μετὰ τὴν προσέγγιση στὸ μεγάλο χωράφι, ποῦ λέγεται ἀεροδρόμιό τοῦ Βελιγραδίου, ζητοῦσα μὲ κωμικὰ παράξενο αἴσθημα ἀνυπομονησίας νὰ ἰδῶ τοὺς πρῶτους Γιουγκοσλάβους! Πρῶτὴ ἐντύπωση: ἡ σιωπὴ ὄλων· οὔτε γέλιο, οὔτε χαρούμενες κουβέντες μέσα στὸ λεωφορεῖο, ποῦ μᾶς ἔπαιρνε στὴν πόλη. Σὲ λίγο σὲ μιὰ στάση ἔξω ἀπὸ τὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ ἀντικρύσαμε ἕνα θέαμα, ποῦ θὰ μοῦ μείνει ἀξέχαστο. Στὸ καφενεῖο τῆς πλατείας ἕνα πλήθος φτωχοντυμένων κι' ἀμίλητων ἀνθρώπων, ποῦ κάθονταν μελαγχολικά, σὰν κουρσομένοι πρόσφυγες ποῦ εἶχαν ἔρθει ἀπὸ μακριὰ ξεπεσμένοι καὶ βασανισμένοι. Τὸ θέαμα αὐτό, τόσο ἀπροσδόκητο μέσα στὴν καρδιά τῆς πρωτεύουσας ἐνὸς Κράτους, προκαλοῦσε ἀνατριχίλα κι' ἡ μοῦρη εἰκόνα τῶν σιωπηλῶν αὐτῶν πλασμάτων ἔμεινε χαραγμένη βαθεῖα στὴν ψυχὴ μου. Κοιτάζοντας ἀργότερα ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ ξενοδοχείου ἐνίσχυσα τὴν πρώτη αὐτὴν ἐντύπωση. Ὁ κόσμος πηγαينوερχόταν μέσα σὲ μιὰ καταθλιπτικὰ παγερὴ σιωπῇ. Ὁμολογῶ, πὼς ἀργότερα, ἰδίως στὴν Ὀπάτια, ὅπου ἐγίνε τὸ Φεστιβάλ, εἶδα νέους μὲ χαρούμενη ἔψη κοί ἀισιόδοξη θέση ἀπέναντι τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ δὲν κρίνει κανεὶς μιὰ κατάσταση ἀπὸ ὅ,τι βλέπει σ' ἕνα διεθνὲς κέντρο τουρισμοῦ, ὅπως ἡ Ὀπάτια.

Μιὰ ἄλλη ἐκπλήξη τῆς πρώτης μέρας ἦταν ἡ γνωριμία μὲ τὸ κυβερνητικὸ γραφεῖο Рутник, ποῦ ὀνομάζεται μετριόφρονα τουριστικῶ, ἐνῶ εἶναι ἕνας ὀργανισμὸς πανταχοῦ παρῶν καὶ τὰ πάντα πληρῶν. Στὸ γραφεῖο αὐτὸ ὀδηγεῖσαι μετὰ τὴν ἀφίξη σου καὶ σ' αὐτὸ θὰ κάμεις ὄλες τὶς διατυπώσεις σχετικὰ μὲ τὴ διαμονὴ σου καὶ τὴν ἄδεια κυκλοφορίας μέσα στὴ χώρα. Σ' αὐτὸ θὰ ἀλλάξεις τὰ χρήματά σου καὶ αὐτὸ θὰ σοῦ ὀρίσει τὸ ξενοδοχεῖο ποῦ θὰ μείνεις· μ' ἄλλα λόγια δὲν ἔχεις ἐλευθερία ἐκλογῆς τοῦ τόπου ποῦ θὰ μείνεις, ἀλλὰ θὰ ὀδηγηθῆς χωρὶς ἐξήγηση ἢ δικαιολογία στὸ ξενοδοχεῖο ποῦ θέλει τὸ Рутник. Ἀπὸ τὸ γραφεῖο αὐτὸ θὰ πάρεις εἰς ἕνεος, εἴτε Γιουγκοσλάβος, εἰσιτήριο τραίνου ἢ ἀεροπλάνου ἢ κι' αὐτοκίνητου εἴτε ὀποιοδήποτε μέρος μέσα ἢ ἔξω ἀπὸ τὴ χώρα. Ἔτσι, παρακολουθεῖσαι διαρκῶς καὶ μὲ... διάκριση στὶς κινήσεις σου. Τὸ Γραφεῖο αὐτὸ ἔχει παραρτήματα σ' ὄλη τὴ χώρα, σὲ σιδηροδρομικοὺς σταθμοὺς, σὲ ἀεροδρόμια, παντοῦ. Οἱ ὑπάλληλοί του, σὲ κεντρικὰ μέρη μιλοῦν κάποια ξένη γλῶσσα, εἶναι συνήθως πρόθυμοι νὰ βοηθήσουν τὸν ξένο, μόνο ποῦ ἀποφεύγουν πολλὲς κουβέντες.

Ὅταν τελειώσεις τὶς διατυπώσεις σου μὲ τὸ γραφεῖο αὐτὸ καὶ πᾶς στὸ ξενοδοχεῖο σου, εἶσαι ἐλεύθερος νὰ κυκλοφορεῖς μέσα στὴν πόλη, χωρὶς τὸν παραμικρὸ περιορισμὸ. Μέσα στὶς πόλεις ποῦ μείναμε, ὅπως τὸ Βελιγράδι, τὸ Φιούμε, τὴν Ὀπάτια κλπ. δὲν βλέπει κανεὶς πολλοὺς στρατιώτες ἢ ἀστυνομικοὺς μὲ στολή, ποῦ νὰ δίνουν τὴν ἐντύπωση φανερῆς στρατοκρατίας ἢ ἀστυνομικοῦ κράτους. Στὰ τραῖνα ὄμως γίνεταὶ συχνὴ ἔρευνα ἀπὸ στρατιώτες μὲ τὸ πολυβόλο στὸ χέρι, καὶ ἐξέταση τῶν χαρτιῶν ὄλων τῶν ἐπιβατῶν. Δὲν μπορῶ νὰ πῶ σίγουρα ἂν ὁ ξένος παρακολουθεῖται πάντα ἀπὸ μυστικοὺς πράκτορες. Στὴν Ὀπάτια καθ' ὄλη τὴ διάρκεια τοῦ Φεστιβάλ τίποτε ἀπολύτως τὸ ὕποπτο δὲν ὕπεπεσε στὴν ἀντίληψη μας. Στὸ Βελιγράδι ὀμολογῶ, πὼς δύο φορές εἶχα ἀντίληφθεὶ κάποιο πρόσωπο, ποῦ μέσα ἀπὸ τὸ πλήθος μούδωσε τὴν ἐντύπωση πὼς μᾶς παρακολουθοῦσε. Μὰ αὐτὸ δὲν μπορῶ νὰ τὸ θεβαιώσω. Πάντως εἶχαμε τὴν ἐλευθερία νὰ κινηθῶμε ὅπως ἠθέλαμε, νὰ ἐπισκεφθῶμε τὰ ἀξιοθέατα νὰ πάρουμε σημειώσεις φανερά γιὰ ὅ,τι βλέπαμε.

Κεῖνο ποῦ κάνει βαθύτατα ἐντύπωση εἶναι ἡ ἀφάνταστη φτώχεια, ποῦ ὑπάρχει ὀλόγυρα. Ἐλλειψη ὀλοκληρωτικῆ σχεδὸν στὰ εἶδη ρουχισμοῦ, σὲ οἰκιακὰ χρειώδη, σὲ γραφικὴ ὕλη, καὶ ἀνεπάρκεια σὲ τροφίμα. Στὴν ἀγορὰ τοῦ Βελιγραδίου λ.χ. Κυριακῇ πρῶτὴ δὲν μποροῦσε κανεὶς νὰ δεῖ ὄσα βλέπει μὲν καθημερινῇ ὄσα στὴ δικὴ μας ἀγορὰ. Ὅλες οἱ διτρίνες τοῦ Βελιγραδίου δὲν θὰ περιέχουν ὄσα δέκα διτρίνες τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ πολλὰ ἀπὸ κεῖνα, ποῦ βλέπεις στὶς διτρίνες, δὲν εἶναι γιὰ πώληση· αὐτὸ τοῦλάχιστο μᾶς συνέβη στὴν Ὀπάτια σχετικὰ μὲ εἶδη φωτογραφικῆς καὶ λαϊκῆς τέχνης.

Οι τιμές από την άλλη είναι αστρονομικές και κάμνουν απρόσιτα και κείνα τα λιγοστά είδη που υπάρχουν. Για νὰ πάρετε μιάν ιδέα θὰ σὰς δώσω μερικές τιμές: Ένα μέτρο ύφασματος μέτριας ποιότητας κυμαίνεται σὲ δηνάρια μεταξύ £35 καὶ £45, ἕνα κοστούμι ἔτοιμο με ὕφσμα πενιχρῆς ποιότητος στοιχίζει £65 περίπου, ἕνα ὑποκάμισο μεταξύ £9—£20, ἕνα κοινὸ παουλὸβερ £11—12, ἕνα ζευγάρι παπούτσια στοιχίζει £35 ὡς £50, ἕνα ζευγάρι σάνδβαλ £11. Αὐτὰ τοῦ σὰς διδῶ εἶναι ἀριθμοὶ ποὺ πῆρα ἐγὼ ὁ ἴδιος ἀντιγράφοντας ἀπὸ τὶς διτρίνες καὶ τὰ καταστήματα. Μερικὰ ἄλλα εἶδη: μιὰ δούρτσα τῶν δοντιῶν στοιχίζει £2, ἕνα φίλμ φωτογραφικῆς, σὰν αὐτὰ ποὺ ἀγοράζουμε ἐδῶ πρὸς 3) —, στοιχίζει ἐκεῖ £3, ἕνα κοινὸ μολύδι, ποὺ γράφουν, στοιχίζει 4—8 σελ. ἀκόμη ὡς 14 σελ. Σὲ μουσικὰ καταστήματα εἶδα μερικές ἀνατριχιαστικές τιμές μουσικῶν ὀργάνων: ἕνα ἀκκορντεὸν £950, μιὰ κιθάρα £60. Οἱ τιμές τῶν τροφίμων εἶναι ποὺ χαμηλές (λ.χ. ἕνα κιλὸ μῆλα κάτι γύρω ἀπὸ 5 σελ., στὰ φύλια ἕνα τὰ 10 σελ.). Μερικὰ σπάνια εἶδη, ποὺ εἰσάγονται, προσφέρονται σὲ ἐξωφρενικές τιμές (λ.χ. 100 γραμμάρια καφέ 35 σελ. Ένα λεμόνι στοιχίζει στὸ ἀεροδρόμιο τοῦ Ζάγκρεμπ 18½ σελ.). Σὲ ἔστιατόρια ἢ μερίδα κρέατος εἶναι γύρω ἀπὸ μιὰ λίρα. (140 δηνάρια).

Κατὰ μέγα μέρος ἡ κατάσταση αὐτὴ ὀφείλεται στὸν ἀποκλεισμὸ, ποὺ ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἡ Δύση ἔχουν ἐπιβάλεῖ στὴ Γιουγκοσλαβία. Κεῖνο ὅμως, ποὺ μένει ἀνεξήγητο, εἶναι ἡ ἀνεπάρκεια τῶν τροφίμων σὲ μιὰ χώρα τόσο πλούσια γεωργικῶς. Διασχίσαμε τὴ χώρα μὲ τὸ τραῖνο καὶ με τὸ ἀεροπλάνο καὶ ἔχουμε θαυμάσει, μαζί με τὶς φυσικὲς ὀμορφίες τῆς, τὸ μεγάλο φυσικὸ πλῆθος, ποὺ πρέπει νάχει ἡ χώρα αὐτή: πυκνὰ δάση, μεγάλα ποτάμια, ἀπέραντες πεδιάδες. Ὅσο φτάνει τὸ μάτι τοῦ ταξιδιώτη δὲν ὑπάρχει γωνία ἀκαλλιέργητη, τίποτε παραμελημένο. Κι' ὅμως πεινοῦν ἢ ἂν δὲν πεινοῦν στερονοῦνται πραγματικά: τόσο ποὺ οἱ Ἄγγλοι συνάδελφοί με κάποια ἀνακούφιση νὰ λένε: «ἐμάθαμε ἐδῶ νὰ μὴ παραπονούμαστε γιὰ ὅτι ὑποφέρομε στὸν τόπο μας». Σὲ κανένα σιδηροδρομικὸ σταθμὸ—καὶ περάσαμε τοῦλάχιστο 80 σταθμοὺς ταξιδεύοντας μέσα στὴ χώρα—δὲ συναντᾶμε κανεὶς ἕνα πωλητὴ, ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ὅλοι οἱ εὐρωπαϊκοὶ σταθμοὶ εἶναι γεμάτοι. Ἀνάμεσα στὰ πλήθη τῶν κακοντυμένων καὶ ἐξαθλιωμένων ἀνθρώπων, ποὺ σὰν κυνηγημένοι πρόσφυγες μετακινοῦνται ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος στ' ἄλλο, δοκιμάζεις ἕνα καταθλιπτικὸ καὶ βασανιστικὸ σίσθημα οἴκτου. Λίγο νερὸ, εἶναι ὅτι φιλοδοξοῦν νὰ πάρουν σὲ μιὰ στάση τοῦ τραίνου· πλήθη ξεχύνονται μόλις σταματήσει τὸ τραῖνο γιὰ νὰ δροσιστοῦν στὴ βρῦση τοῦ σταθμοῦ. Σὲ μιὰ μονάχα περίπτωσι εἶδαμε σ' ἕνα χωριὸ τῆς Μακεδονίας παιδάκια, ποὺ δοκίμαζαν νὰ πωλήσουν τὰ μῆλα καὶ τ' ἀχλάδια τους στοὺς ταξιδιώτες, μὰ ποὺ τὰ κρατοῦσε μακριὰ ἕνας στρατιώτης με τὴν ἀπειλὴ τοῦ ὄπλου· ὅταν με τὴν ἐπέμβαση μας ὁ στρατιώτης τ' ἀφήκε νὰ πωσιάσουν, εἶδαμε ἀπερίγραπτη τὴ χαρὰ στὰ μάτια τῶν παιδιῶν αὐτῶν. Κι' ἂν θέλετε, νὰ ἀκόμη ἕνα γιὰ συμπλήρωση τῆς εἰκόνας: ὅταν φτάσαμε ἄνωρ ἕνα πρωῖνὸ στὸ Φιλοσόμπε πεινασμένοι καὶ κατὰκοποὶ ἕστερα ἀπὸ ταξίδι 16½ ὥρων κι' ὄδηγηθήκαμε ἀπὸ τὸν πρόθυμο ὑπάλληλο τοῦ Ρ u t i n i k στὸ «ἔστιατόριο» τοῦ σταθμοῦ, τὸ μόνο ποὺ μπόρεσαν νὰ μὰς δώσουν, ἦταν ἕνα ξερὸ σοσι χωρὶς καν ἕνα κομμάτι ψωμί. Οὔτε ἐξήγηση οὔτε δικαιολογία μὰς δόθηκε· ἀκολουθήσαμε λοιπὸν καὶ μεῖς τὸ παράδειγμα τοῦ σιωπηλοῦ πληθους, ποὺ γέμιζε θλιβερὰ ἢ σάλα τοῦ σταθμοῦ, ποὺ ὠστόσο εἶχε ἀπάνω — ἀπάνω ἦν ἐπιγραφὴ «ἔστιατόριο» (ἂν ἔβαζε, σκέφθηκα, κανεὶς διπλά «εἰς μνήμη τοῦ Γκάντι» θὰ συμπλήρωνε κατὰ τρόπο ιδεώδη τὸ περιεργὸ αὐτὸ ἔστιατόριο). Σχετικὰ με τὶς τιμές, ποὺ ἔδωσα πρὸ πάντων, πρέπει γιὰ νὰ σχηματίσει κανεὶς ἀκριβέστερη ἀντίληψη, νάχει ὑπ' ὄψη τὸ σύστημα κουπονιῶν (bons) ποὺ ἐφαρμόζουν ἐκεῖ. Ἀκόμα κι' οἱ ξένοι παίρνουν τὰ κουπόνια τους ἀπὸ τὸ Ρ u t i n i k. Γιὰ κάθε ἀγγλικὴ λίρα λ.χ. παίρνει κανεὶς 140 δηνάρια καὶ 140 κουπόνια. Με τὸ σύστημα αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἔχει ἐκπτώση ὡς 70% σὲ ὠρισμένα εἶδη (στὰ ἔστιατόρια καὶ τὰ καταστήματα). Με τὸ 70% ἐκπτώση, ἕνα γεῦμα στὸ ἔστιατόριο τοῦ Βελιγραδίου μὰς στοίχισε μιὰ λίρα. Κάθε Γιουγκοσλάβος ἐργαζόμενος παίρνει ἀνὰ τρίμηνο ἕνα ἀριθμὸ κοπονιῶν, ποὺ κυμαίνεται ἀνάλογα με τὴν κατηγορίαν ἐργασίας. Ένας ἐργάτης λ.χ. ἐργοστασίῳ παίρνει 1050 κουπόνια (ἢ οἰκοκυρὰ τὰ μισὰ) καὶ χρησιμοιώντας τα ἐπιτυγχάνει ἐκπτώση ὡς 80%. Έτσι, ἕνα μέτρο ὕφσμα διατιμημένο πρὸς £35, με τὸ σύστημα αὐτὸ θὰ στοιχίζει £7 (δηλ. περίπου χίλια δηνάρια καὶ χίλια κοπόνια). Τὸ ψωμί με κουπόνια στοιχίζει 7½ γρ. περίπου τὸ κιλό, ἀλλὰ χωρὶς κουπόνια 8 σελ.(5). Ἡ διαφορά, ὅπως βλέπετε, ἀνάμεσα στὴν ἐπίσημη καὶ τὴν τιμὴ τῆς ἐλευθέρου

(5) Τὸ σύστημα αὐτὸ θὰ καταργηθῆται, καθὼς ἀκουσα, ἀπὸ τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1951 ἢ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1952.

ρας αγοράς είναι σημαντική. Ἀλλά, πάλι, ὁ ἀριθμὸς τῶν κουπονιῶν εἶναι πολὺ μικρὸς συγκριτικὰ μὲ τὶς κανονικὰς ἀνάγκες ἑνὸς ἀτόμου γιὰ τρεῖς μῆνες. Μόλις τὸν ἀρκοῦν λ.χ. νὰ παίρνει τὸ ψωμί καὶ τὰ τσιγάρα του, καθὼς μ' ἔχουν θεβαιώσει. Γιὰ ὅλα τ' ἄλλα ἀναγκάζεται νὰ προστρέχει, ὅταν μπορεῖ, στὴν ἐλεύθερη ἀγορά. Ἀφήνω πού ἄλλοι εἶδη προσφέρονται μόνο στὴν ἐλεύθερη ἀγορά. Αὐτὸ ἴσως νὰ ὀφείλεται στοῦ ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα· οἱ ράφτες, οἱ παπουτσήδες, οἱ κουρεῖς (ὑπάρχουν κι' ἐκεῖ τὰ «περμανάν» καθὼς καὶ τὰ «maniki» καὶ «pedikir», ὅπως τὰ λένε) εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τοῦ Κράτους. Ὅλα τὰ ἄλλα ἐπαγγέλματα, ἰδρύματα, ὀργανισμοί, εἶναι κρατικά. Ξενοδοχεῖα, ἐστιατόρια, καφενεῖα, κινηματογράφοι, θέατρα, καταστήματα οἰοσδήποτε μορφῆς, ὅλα ἀνήκουν στοῦ Κράτους. Ὁ κανόνας αὐτὸς φαίνεται νάχει τὶς ἐξαιρέσεις του, τοῦλάχιστον σὲ διεθνή κέντρα τουρισμοῦ. Στὶς ἑγχωρικές περιφέρειες ἐπιτρέπεται ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, ἀλλὰ ὡς τελευταία ἡ Κυβέρνηση ἔπαιρνε γιὰ λογαριασμό της ὅλη σχεδὸν τὴν παραγωγή, δίνοντας ἀπέναντι κουπόνια. Αὐτὰ φαίνεται νὰ μὴν εἶχαν οὐσιαστικὴ ἀγοραστικὴ ἀξία κι' ἐσημειώθησαν, καθὼς μ' ἔβεβαιώσαν, κρούσματα ἐπαναστατικά· οἱ ἀγρότες ἀπέλιθσαν νὰ κάψουν τὴν παραγωγή τους παρά νὰ τὴν ἀφήσουν στὰ ὄργανα τοῦ Κράτους, κι' ἔτσι ἡ Κυβέρνηση ἐχαλάρωσε αὐτὸ τὸ μέτρο. Μερικὲς χαρακτηριστικὲς συνέπειες τῆς κρατικοποίησης ὅλων σχεδὸν τῶν καταστημάτων, πού ξαφνιαζόν, καμμιά φορά, εὐχάριστα τὸν ξένο εἶναι λ.χ. τὰ καφενεῖα λειτουργοῦν σ' ὠρσιμένες ὥρες, τὰ φιλοδωρήματα ἔχουν καταργηθῆ (ἔτσι ὁ ὑπάλληλος πού σὲ συμβουλεῖ ἢ σοῦ μεταφέρει τὶς ἀποσκευές, κερδίζει σημαντικὰ σὲ ἀξιοπρέπεια μὲ τὴ συναίσθηση πὼς κάνει ἀπλῶς τὴ δουλειά του). Δὲν κατόρθωσα νὰ ἐξακριβώσω σίγουρα ἕνα μέσον ὄρο μισθοδοσίας σὲ διάφορες κατηγορίες ἐπαγγελημάτων. Μερικοὶ μὲ θεβαιώσαν, πὼς ὁ μισθὸς ἑνὸς ἀπλοῦ ἐργάτη εἶναι γύρω ἀπὸ τὶς 3 χιλ. δηνάρια (£21) καὶ φτάνει ὡς τὶς 5 χιλ. (δηλ. £35). Εἰδικευμένοι ἐργάτες, ἀξιοματικοὶ καὶ καλλιτέχνες στὰ κρατικά θέατρα φτάνουν καὶ πιὸ ψηλά. Ἀλλά, ἂν ἔχει κανεὶς ὑπ' ὄψη πὼς ἕνα ζευγάρι παπούτσια στοιχίζει τὸ πολὺ ἀπὸ ἕνα μηνιαῖο μισθό, δὲ μπορεῖ νὰ θεωρήσει τὴν κατάστασιν ἰκανοποιητικὴ. Γενικά, μπορεῖ νὰ πει κανεὶς ὅτι, ἐνῶ οἱ τιμὲς εἶναι, συγκριτικὰ μὲ τὶς δικές μας, 15 ὡς 20 φορές ψηλότερες, οἱ μισθοὶ δὲν εἶναι πιὸ πέρα ἀπὸ τὸ διπλάσιο τῶν δικῶν μας.

Παρ' ὅλες αὐτὲς τὶς στερήσεις τους ἔχουν κάμει ἀξιόλογες κατακτήσεις σ' ὠρσιμένους τομεῖς κι' ἰδιαίτερα στὴ μουσική. Τὴν ἀπόδειξιν τὴν πήραμε στοῦ Συνέδριο καὶ στοῦ Φεστιβάλ, στὸν ἀσφογο τρόπο τῆς ὀργάνωσής τους καὶ κυρίως στὴ συμμετοχή, ἰδίως στὶς συζητήσεις τοῦ Συνεδρίου, τῶν καλλιτεχνῶν τους. Ἀλλὰ ὑπάρχουν κι' ἄλλα στοιχεῖα πού δείχνουν ἀξιοσημείωτη μουσικὴ καλλιέργεια. Ὑπάρχουν στὴ Γιουγκοσλαβία ἐννὴα κρατικὰ μελοδραματικὰ θέατρα (ὅπερες) στὶς κυριώτερες πόλεις, ἀπ' τὰ ὁποῖα τὰ τρία, στοῦ Βελιγράδι, τὸ Ζάγκρεμπ καὶ τὴ Λουμπλιάνα, κάμουν σχεδὸν καθημερινὲς παραστάσεις. Δὲ μπόρεσα, δυστυχῶς, νὰ δῶ καμμιά παράστασιν γιὰ νὰ κρίνω τὸ ἐπίπεδο, ἀλλὰ ἀρκεῖ νὰ σημειωθῆ, πὼς τὸ μπαλέτο τῆς ὄπερας τοῦ Βελιγραδίου ἔλαθε μέρος, μὲ μεγάλη ἐπιτυχία, στοῦ φετεινοῦ Φεστιβάλ τοῦ Ἑδιμβούργου. Ἐπειτα, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ὀρχήστρες τῶν θεάτρων αὐτῶν, ὑπάρχουν στὶς τρεῖς πιὸ πάνω πόλεις συμφωνικὲς ὀρχήστρες, πού δίδουν, ὑπὸ τὴ διεύθυνσιν Γιουγκοσλάβων μαέστρων, τακτικὲς συναυλίες. Ἐχουν ἐπίσης νὰ παρουσιάσουν σημαντικὸν ἀριθμὸν μουσουργῶν, πού, ἂν κρίνω ἀπὸ τὰ ἔργα πού εἶδα, βρίσκονται σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο. Ἀξιόλογη προσπάθεια γίνεται καὶ στοῦ πεδίου τῆς μουσικῆς ἐκπαίδευσης. Ἡ Γιουγκοσλαβία ἔχει τρεῖς, ἰσότητες πρὸς τὸ Παλαιστήμιου, Ἄνωτερες Ἀκαδημίες Μουσικῆς στὶς ἑδρες τρεῖς πόλεις, πού ἀνάφερα πιὸ πάνω, καὶ πολλὰ Ὠδεῖα μέσης καὶ κατώτερης ἐκπαίδευσης. Τὰ Ὠδεῖα μέσης ἐκπαίδευσης εἶναι πλήρεις σχολῆς μὲ πρωταρχικὸ μάθημα τὴ μουσική· διδάσκονται ὅμως σ' αὐτὰ κι' ὅλα τὰ γενικά μαθήματα (μαθηματικά, γλωσσικά κλπ.) ἀπὸ εἰδικούς καθηγητές. Γιὰ νὰ εἰσαχθῆ ἕνας στήν Ἀκαδημία πρέπει νάχει συμπληρώσει μ' ἐπιτυχία μιὰ τέτοια Σχολή. Αὐτὸ τὸ σύστημα ἔχει εἰσαχθῆ μετὰ τὸν πόλεμο, γι' αὐτὸ δὲν ἔχει δώσει ἀκόμα καρπούς· πάντως τείνει νὰ δημιουργήσῃ μορφωμένους μουσικούς.

Στὴ γενικὴ ἐκπαίδευση ἡ φοίτησις εἶναι ὑποχρεωτικὴ γιὰ ἑπτὰ χρόνια. Διατηροῦν τὸ κατώτερο σχολεῖο, μὲ τετραετὴ φοίτησις καὶ μαζί μὲ ἄλλους τύπους σχολῶν Μέσης, καὶ τὸ κλασσικὸ μὲ ὀκταετὴ φοίτησις. Τὸ κλασσικὸ εἶχε καταργηθῆ ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλὰ ἀπὸ φέτος ξανάρχισε πάλι. Ἡ φοίτησις σ' ὅλες τὶς σχολῆς (καὶ τὶς μουσικῆς) καὶ τὰ διδακτικά βιβλία παρέχονται δωρεάν. Πάντως δὲν κάμνει ἐξαιρετικὴ ἐντύπωσις τὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδο τοῦ λαοῦ, πού φαίνεται χαμηλό, ἰδίως στὶς ἀνατολικὰς δημοκρατίας (Σερβία, Μαυροβούνι καὶ Μακεδονία). Στὴ Σλο-

βενία και Κροατία είναι πολύ ψηλότερα. "Όλα, τὸ ντύσιμο, ἡ ἐμφάνιση, ἡ συμπεριφορά, ἔχουν ἐδῶ ἕνα ἀέρα δυτικοευρωπαϊκό. Ξένες γλώσσες μιλάει γενικά ἕνα πολύ μικρὸ ποσοστὸ κατὰ πρῶτο λόγο μιλιέται ἡ γερμανικὴ, κί ὕστερα, στή Σερβία ἡ γαλλικὴ, στή Δολματία καὶ Ἰστρία ἡ ἰταλικὴ καὶ κατόπιν ἡ ἀγγλικὴ.

Γενικά οἱ Γιουγκοσλάβοι εἶναι φιλόξενοι καὶ περιποιητικοί. Μᾶς ἔχουν κυριολεκτικὰ ὑποχρεώσει μὲ ὅ,τι μπόρεσαν νὰ μᾶς προσφέρουν μέσα ἀπ' τὶς στερήσεις τους. Τὰ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Συμβουλίου φιλοξενήθηκαν θερμὰ στήν πόλη Ὀπάτια. Στούς συνέδρους ἔκαμαν δυὸ ἐπίσημες δεξιώσεις καὶ διοργάνωσαν μιὰ θαυμασία ὁλοήμερη ἐκδρομὴ στὰ περίφημα σπήλαια μὲ τοὺς σταλακτίτες καὶ σταλαγμίτες τῆς πόλης Postoina τῆς Σλοβενίας. Ἡ ἐκδρομὴ μᾶς ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ χαροῦμε τὶς ἀσύγκριτες ὀμορφίες τῆς πλούσιας αὐτῆς περιοχῆς. "Ἦδη ἡ Ὀπάτια μᾶς εἶχε γεμίσει τὴν ψυχὴ μὲ τὴ θεία γαλήνη τῆς θάλασσάς της, ποὺ στήν ποδιά της νανουρίζει στοργικά τὸ πευκόφυτο βουνό. Ἄλλὰ ὅ,τι εἶδαμε στὸ σπήλαιο μέσα τῶν σταλακτιτῶν ξεπερνάει κάθε τι ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθῆ. Σπήλαιο θέβαια εἶναι τρόπος τοῦ λέγειν, γιατί εἶναι ὀλόκληρη ὑπόγεια πολιτεία. Προχωρήσαμε μέσα πρῶτα κάπου δυὸ χιλιόμετρα μὲ τραῖνο, περπατήσαμε ἄλλα τρία χιλιόμετρα καὶ ξαναγυρίσαμε μὲ τραῖνο ἄλλα δύο. Δυὸ ὥρες βρισκόμαστε κάτω ἀπὸ τὴ μαγεῖα ἐνὸς θεάματος, ποὺ ποτὲ δὲν μπορούσαμε νὰ φανταστοῦμε: Χιλιάδες σταλακτίτες καὶ σταλαγμίτες, σὲ ἄπειρα σχήματα καὶ μορφές δημιουργοῦν ἕνα κόσμον φαντασμαγορικό. Προχωρεῖς μαγευμένος ἀντικρίζοντας πουλιά, ζῶα, ἀνθρώπινες μορφές, πύργους καὶ παλάτια, ποὺ ἕνας μυστηριώδης μεγάλος τεχνίτης τὰ ἔπλασε στήν παραμυθένια αὐτὴ πολιτεία, διακόσια μέτρα κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς. "Ἔτσι, τὸ Φεστιβάλ τῆς ἀνθρώπινης τέχνης ἔκλεισε μ' ἕνα ἄλλο ὑπέροχον Φεστιβάλ τῆς ἀσύλληπτης καὶ ἀσύγκριτης τέχνης τῆς Φύσης.

ΣΟΛ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

Π Ρ Ο Δ Ο Σ Ι Α

Δὲ μοῦμεινε καρδιά νὰ σὲ μισῶω
κί' οὔτε ἔχω πικρὰ λόγια νὰ σοῦ πῶ·
μαράθθηκαν σὰ φύλλα τὰ δνειρά μου
καὶ μόνος στοὺς ἀνέμους τὰ σκορπῶ.

Κί' ἂν ἄθελά μου πίστεψα στήν πλάνη
κί' ὑπέρτατό μου σ' ἔταξα σκοπὸ,
ναυάγησα ἀπροσδόκητα καὶ πάλι,
πρὶν φτάσω σὲ λιμάνι χαρωπὸ.

Μὰ τώρα, ποὺ ἡ πρικρὴ θαραίνει θλίψη
στῆς ὑπαρξης μου τ' ἄβουλα πανιά,
ποιὸς ἥλιος θὰ μπορούσε νὰ διαλύσει
τὴ γύρω ποὺ μὲ πνίγει καταχνιά;

Δὲ μοῦμεινε καρδιά νὰ σὲ μισῶω
κί' οὔτε ἔχω δάκρυα πιά γιὰ νὰ σκορπῶ·
ροδόφυλλα τὰ νειάτα μου θὰ στρώσω
φθινόπωρο σὰν πνεύσει σκυθρωπὸ!

Θ Λ Ι Ψ Η

Τὰ κρίνα μου μαραίνονται στὰ θάζα λυπημένα
κί' ἀναρωτιοῦνται ποιά θουλή μακρὰ σου τὰ κρατᾶ·
μὰ νὰ πιστέψου δὲν τολμοῦν πῶς τώρα πιά στὰ ξένα
μπορεῖ ἡ καρδιά σου γι' ἄδοξες ἀγάπες νὰ σκιρτᾶ!

Δ. Σ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΤΗΣ ΜΠΡΕΝΤΑΣ

Ἡ νύχτα εἶναι ἀρκετὰ προχωρημένη. Μόνος μέσα στοῦ δωμάτιο δουλεύω. Δουλεύω ἐντατικά, γιὰ νὰ τελειώσω τοὺς ἐτήσιους λογαριασμοὺς τῆς Ἑταιρείας. Ἄρα-διδιάω τοὺς ἀριθμοὺς στοῦ χαρτί καὶ προχωρῶ στὶς σκέψεις μου.

Σὲ λίγο θάχω κιάλας τελειώσει, γιατί εἶν' ἀρκετὴ ὥρα πού δουλεύω.

Ἐξω εἶναι παγωνιά. Οἱ νιφάδες, σ' ἕνα στερνό χορὸ, στρώνονται δειλὰ ἢ μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλη ὄλη ἢ πλάση ἀσπροντύνεται. Κοιτάω ἀνάμεσα στὰ τζάμια: τὰ σύννεφα ξανοίχτηκαν σ' ἕνα ἀφηνιασμένο τρελλό κνηρητό· φεύγουν ἀφήνοντας κάπου-κάπου τὶς ἀσημένιες ἀχτίδες τοῦ ὀλόγιου φεγγαριοῦ τοῦ Γενάρη νὰ ξεχυθοῦν στὴ γῆ· μὰ γρήγορα τὶς σκεπάζουν πάλι, καὶ τρέχουν... τρέχουν...

Εἶναι μιὰ χαρὰ νὰ κοιτάω ὅλα ἐποῦτα πίσω ἀπὸ τὰ τζάμια· μὰ ἔχω δουλειά. Γι' αὐτὸ δάλθηκα νὰ δουλεύω γρήγορα, κ' ὅταν σὲ λίγο τελειώσω, κάθησα σὲ μιὰ πολυθρόνα κ' ἔμεινα νὰ παρακολουθῶ τὸ τρελλὸ κνηγὶ τῶν συννέφων, πού τὸ φώτιζε ἀχνόθαμπα τὸ κρυμμένο ἀπ' τὰ ξεφτιδία τους φεγγάρι.

Σὲ τέτοιες στιγμές, πού κάθομαι μόνος μέσα στοῦ δωμάτιο, ἡ σκέψη μου ὅλο καὶ φερουγίζει στὰ περασμένα· μοιάζει μ' ἕνα ξεκούρασμα τοῦτο τὸ ταξίδι. Λύπη, χαρὰ, ἀγάπη, μοῦ δίνουν τὴν ἴδια συγκίνηση, σὰν τὶς φέρνω ξανά στὴ βύμησὶ μου, ἐτούτῃ τὴν ὥρα, πού οἱ νιφάδες στρώνονται, μ' ἕνα ἐλαφρὸ στροβίλισμα στὴ γῆ. Ὁ νοῦς μου τριγυρνάει γύρω ἀπ' τὸ ἴδιο πρόσωπο: τὴν ἀγαπημένη σύντροφο τῶν νεανικῶν μου χρόνων: τὴ μικρὴ Μπρέντα.

Ἄθελα οἱ τελευταῖες μέρες τῆς ζωῆς τῆς τριγυρνᾶνε στὴ σκέψη μου. Πόσες φορές δὲν σκέφτηκα αὐτὲς τὶς μέρες!... Ἡ θλίψη τους ὡστόσο ἔχει γίνει τώρα γλυκεῖα κ' ἀνάλαφρη. Καὶ βρίσκω μιὰ ἡδονὴ νὰ θυβίζομαι στὸν τρυφερὸ τους πόνο.

Παίρνω λοιπὸν κ' ἀπόψε τὸ κιτρινωμένο ἡμερολόγιο. Μετρῶ τὰ φύλλα καὶ σταματῶ:

* * *

Ἰουλίου 13 τοῦ 1945. Δευτέρα πρωί.

Ὅπως πάντα ὁ ἥλιος μᾶς βρῆκε χειροπιασμένους ν' ἀνεβαίνομε τὸ μισο-χαραγμένο μονοπάτι, πού προχωροῦσε φιδίσι ἀνάμεσα στὰ δέντρα τοῦ δάσους. Παράξενο πράγμα, γίναμε κ' οἱ δυὸ σοβαροὶ σήμερα· γιατί ἄραγε;

Τὰ δέντρα πυκνά, δὲν ἄφηναν τὸν ἥλιο νὰ περάσει μέσα ἀπὸ τὴ σγουρὴ φυλλωσιά τους. Μιὰ γαλήνη ξαπλώνότανε γύρω· μιὰ γαλήνη, πού ἔμπαινε ὡς τὰ μύχια τῆς ψυχῆς μας, καὶ μᾶς ἔκανε σιωπηλοὺς, λὲς καὶ ἐπρόκειτο μὲ τὴ σιωπὴ νὰ ρουφίζομε τὴν ὀμορφιά. Μὰ σὲ λίγο ἡ Μπρέντα μίλησε:

—Κοιτάζοντας τὰ δέντρα νὰ σωπαίνουν, εἶπε, δὲν ξέρω γιατί, μοῦ γεννήθηκε μιὰ παράξενη ἰδέα στοῦ μυαλό. Νά! Τὰ φαντάζομαι σὰν μιὰ φρουρὰ τιμητικὴ ἐνὸς βασιληᾶ, πού στέκει ἀμίλητη, τὴν ὥρα πού περνᾶει αὐτὸς καθαλλάρης στοῦ ὀλόλευκο αἶτι του. Τί τρελλὴ ἰδέα σ' ἀλήθεια!...

—Ναί, μὰ ὄχι καὶ τόσο τρελλή, ἀν ἀντὶ γιὰ βασιληᾶ σκεφτόσουνα βασίλισσα, παρατήρησα, καὶ τὴν ἔδειξα μὲ τὸ δάκτυλο.

Χαμογέλασε φιλάρεσκα καὶ βύθισε τὴ ματιὰ τῆς μακρυά, σὰν νὰ προσπαθοῦσε ν' ἀνασφύρει κάτι ἀπ' τῆς ψυχῆς τῆς τὰ βάθη.

—Τὸ ξέρεις πῶς ἔχεις μεγάλη φαντασία, Μπρέντα; ρώτησα σὲ λίγο.

—Ἵσως, ἐπεὶ ἐκείνη σιγά. Εἶναι στιγμές πού χάνω τὸν ἑαυτό μου· ἡ σκέψη μου πετᾶ μακρυά· πολὺ μακρυά. Σ' ἕνα κόσμιο ὅλο φῶς καὶ γαλήνη· δὲ μπορῶ νὰ στὸν περιγράψω· τὸ μόνο πού ξέρω, εἶναι πῶς εἶναι ὀμορφος· πλανιέμαι ἐκεῖ μέσα λεύτερα· κινούμαι χωρὶς φόβο· κ' ἔχω ὅτι ἐπιθυμῶ· ἡ ψυχὴ μεθὰ σ' ἐκείνον τὸν ἅγιο τόπο. Ἐκεῖ οἱ ἄνθρωποι εἶναι ὅπως τοὺς θέλω νάναί, κ' ὄχι ὅπως θέλουν νάναί. Σὲ τέτοιες στιγμές μοῦ φαίνεται πῶς εἶμαι εὐτυχισμένη· ἀγγίζω ἐκεῖ πέρα τὸ τέλος· καὶ μ' ὅλο πού καταλαβαίνω πῶς εἶναι μιὰ αὐταπάτη, μοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ τὴν ἀποδιώξω· ἀδίκῃ βάζω τὸ μυαλό μου νὰ σκεφθῇ· τὸ λογικὸ ξεφεύγει πιά ἀπ' τὴν κυριαρχία μου· μὲ τροβοῦνε δυνάμεις ἀγνωστες· οἱ δυνάμεις τοῦ τέλειου, πού πάω νὰ τ' ἀγκαλιάσω κ' ὅλο μοῦ ξεφεύγει.

Μοῦ ἔσφιξε τὸ χέρι. Ἐκείνη τὴ στιγμὴ νόμισα πῶς δὲ θάπρεπε νὰ μιλῆσω μήπως καὶ τῆς τσακίσω τὰ φτερά· μ' ἄρρεσε νὰ τὴν ἀκούω νὰ μιλάει ἔτσι. Ἀρκέστηκα νὰ τῆς ἀνταποδώσω τὸ σφίξιμο. Μὰ σταμάτησε ἀπότομα· τὸ μονοπάτι διχαζότανε.

Τόνα τραβούσε για τὸ χωριὸ καὶ τᾶλλο για τὴν κορυφὴ ἑνὸς βράχου. Στὸ διχασμὸ σταμάτησε· σκέφτηκε λίγο κι' εἶπε:

—Στὸ βράχο· καὶ σώπασε πάλιν.

—Μπρέντα, τῆς μίλησα σὲ λίγο, τὸ ξέρεις πῶς με τρομάζεις μερικές φορές; Ἐκεῖ πού με κάνεις νὰ πετῶ με τὰ φτερά σου, μ' ἀφήνεις ἐξαφνα καὶ πέφτω κι' ὕστερα, σὰν ξαυορχίζει τ' ἀνέβασμα, δὲν μπορῶ νὰ σὲ φτάσω. Νά! Τώρα ἐκεῖ πού πετοῦσα μαζί σου καὶ κόντευα νὰ λουστῶ ἀπ' τὶς χαρὲς τοῦ δικοῦ σου κόσμου, μ' ἀφήκες νὰ γυρίσω στὴ γῆ, με τὴν ἀπότομη σιωπῆ σου. Δὲ μπορῶ νὰ σ' ἀκλουθήσω στὸ πέταγμα. Θέλω τὴν δική σου βοήθεια γιὰ νὰ πετάξω· τὰ φτερά μου δὲν ἀντέχουν γιὰ ψηλὸ πέταγμα. Χρειαζόμνται βοήθεια. Δὲν εἶμ' ἐγὼ χρυσαετὸς π' ἀγρυπνάει στὰ ὕψη. Εἴμοι τὸ χελιδόνι πού χαμοπεταίει ἀγγιζόντας τὴ γῆ. Γιὰ νὰ ψηλώσω χρειάζομαι τὰ φτερά σου. Δόσε μού τα, λοιπόν.

Μὲ κοίταξε στὰ μάτια μ' ἐκείνους τοὺς ὀλογαλάζιους οὐρανοὺς τῆς. Φαινότανε χαρούμενη κι' ὄλο ἀγάπη. Εἴμασαν τώρα στὴν κορυφὴ τοῦ βράχου, κι' ἀγναντεύαμε πέρα γιὰ πέρα τὴν πλάση. Χωριά καὶ δάση ἔχασκαν κάτω ἀπὸ τὰ μάτια μας, καὶ βαθεῖα στὸ βορρᾶ ἡ ἀκύμαντη θάλασσα τοῦ καλοκαιριοῦ ὄλο καὶ καθάριζε ἀπ' τὴν καταχνιά.

Καθίσασμε στὸ βράχο. Μοῦ πήρε τὰ χέρια καὶ στὴ στιγμή τῆς διάβασα τὴ χαρὰ ὕστερα μιλῶσε ἡ φωνὴ τῆς ἦτανε συγκινημένη.

—Ἐλα, χελιδόνι μου, κάθισε στὸ ψῆλωμα. Ἐδῶ ἀπάνω τὰ φτερά σου θὰ δυναμώσουν· νά!, θὰ δυναμώσουν· θὰ γίνεις πιὰ δυνατὸς χρυσαετὸς, νὰ πετᾶμε στὶς κορφές καὶ στ' ἀπᾶτητα βράχια· ἐκεῖ πού ὁ ἄνεμος δὲν μπορεῖ φουρτούνα καὶ σκόνη νὰ σηκώσει, οὕτε καὶ μάτι βέβηλο τὴν παρθενιὰ τοῦ κόσμου νὰ μολύνει. Κοίταξε πέρα, δὲς πῶς ὁ κόσμος ἀπλώνεται κάτω ἀπὸ τὰ πόδια σου, κι' ἔλα νὰ πετάξουμε.

Τὰ μάτια τῆς εἶχανε γιομίσει δάκρυα· μὰ κι' ἐγὼ δὲν ἤμουνα λιγώτερο συγκινημένος. Ἐκλαια ἀπὸ χαρὰ. Ἄκουσα ἐκεῖνο πού χρόνια ποθοῦσα, μ' ὄλο πού δὲν τολμοῦσα ποτὲ νὰ ὁμολογήσω στὸν ἑαυτὸ μου ἡ λαλιά μου κόπηκε τῆς ἐσφίσε τὰ χέρια καὶ ψιθύρισα: "ὦ! Μπρέντα!, ὦ, χρυσαετέ! Πῶς μ' ἔκανες νὰ γνωρίσω τὴν εὐτυχία!...

"Ἄφησε τὸ κεφάλι νὰ ἀκουμπήσει στὸ στήθος μου καὶ κοιτάζαμε κάτω τὴ θάλασσα. Αὐτὴ τὴ θάλασσα, πού ὄλο γαλαζόφερνε ἀπ' τὸ φέγγος τῆς μέρας πού ρχότανε. Ἡ καταχνιά πέρα στὸ βάθος πέθαινε. Ἡ Μπρέντα ὄβησε τὴ ματιὰ τῆς στὸ βορρᾶ καὶ σώπασε. Σώπαινε πάντα, ὅταν ἔβλεπε αὐτὴ τὴ θάλασσα τοῦ βορρᾶ, καὶ δάκρυζε. Γιατὶ ὅμως;

—Μπρέντα, εἶπα, διακόπτοντας τὴ σιωπὴ· μίλησέ μου γι' αὐτὸ πού φέρνει τὸ συνγέφιασμα στὰ μάτια σου καὶ σὲ κάνει νὰ πονᾶς. Θέλω κι' ἐγὼ νὰ πονῶ μαζί σου σὰν ἀντικρύζω οὕτῃ τὴ θάλασσα.

Φαινότανε ἀπορροφημένη, λὲς κι' ἔβλεπε ὄνειρο. Ὑστερα μίλησε σιγά. Μόλις ἀκούοταν.

—Σταυρατέ μου, κόπηκαν τὰ φτερά μου. Ὅταν κοιτάζω τούτῃ τὴ θάλασσα τοῦ βορρᾶ ἀπ' τὰ ὕψη, ἡ ψυχὴ μου θρηνεῖ· ἐκεῖ πέρα, βαθεῖα μέσα στὴν καταχνιά (δὲν ξέρω γιατί), βλέπω σκιές νὰ κινοῦνται. Βασιλεύουν ἐκεῖ πέρα οἱ μορφές, πού ὅσο τὶς κοιτάζω φωτίζονται περισσότερο. Νά! Θυμᾶμαι τὴν πατρίδα μου· τὸν τόπο τῶν παιδικῶν μου χρόνων, πού τούτῃ ἡ θάλασσα τοῦ φιλά τὶς σκοτεινὲς ἀκτές. Μὰ πάνω ἀπ' ὅλα, θυμᾶμαι... νά... κοίταξε βαθεῖα ἐκεῖ στὴν καταχνιά... Δὲν βλέπεις τὶς σκιές πού κινοῦνται;... Νά, ὁ πατέρας με τὰ γαλανὰ μάτια, κι' ἡ μητέρα με τὶς μαῦρες μπούκλες. Νά! Μὲ κοιτᾶνε εὐτυχισμένοι στὸ δικὸ τους κόσμο. Ἐτοί τοὺς βλέπω· πάντ' ἀγκαλιασμένους κι' ἀγαπημένους. Τοὺς θυμᾶμαι πάντα ἔτσι. Ἀκόμα κι' ὅταν τοὺς εἶδα νὰ φεύγουν γιὰ τὸ στερεὸ ταξίδι τους: Μὲ φίλησαν κι' ἔφυγαν γιὰ νὰ μὴ γυρίσουν πιά...

—ὦ, Μπρέντα, τὴ διέκοψα· ἄσε τὶς θλιβερὲς ἀναμνήσεις. Ἐλα νὰ φύγουμε.

Σφίκτηκ' ἀπάνω μου καὶ κοίταξε πάλι τὴ θάλασσα. Δυὸ δάκρυα κύλησαν στὰ μάτια τῆς καὶ ξέπλυναν τὴ θλίψη. Ἄλλαξε ὄψη. Χαμογέλασε πάλι. Φάνηκε νὰ ξεψύχησε ἡ θλιθερὴ ἀνάμνηση. Κι' ἔτσι χειροπιασμένοι, κατεβήκαμε ξανά τὸ φιδίσιο μονοπάτι.

* * *

Ἀπόγευμα τῆς ἴδιας ἡμέρας.

Ἐύπνησα ἀπὸ ἕνα ἀσυνήθιστο θόρυβο. Φωνὲς καὶ κατάρεις σμίγανε σὲ μιὰ ἐκφραση ὀργῆς καὶ πόνου. Ἄκουα ἀπὸ μακριὰ νὰ φτάνει στ' αἰτία μου ἕνα παράξενο

βουητό· φαινόταν νάρχονταν από μακριά. 'Ο ήλιος πήγαινε να δύσει. Θεέ μου! Πώς με πήρε ο ύπνος!...

Θυμήθηκα την Μπρέντα. "Άνοιξα τὸ παράθυρο· μὰ... τί ἦτανε τοῦτο τὸ θέαμα, π' ἀντίκρισα! Τὸ δάσος καίονταν. Μιά φωτιά ὀλοκόκινη ὑψωνότανε, κι' ὁ καπνός, σύννεφο σκοτεινισμένο, ὄλο κι' ἀνέβαινε στὰ ὕψη. Ἡ καρδιά μου σφίκτηκε ἀπὸ φόβο· ὄλα καιγόντουσαν ἐκεῖ πέρα. "Ένας νοτιοανατολικὸς ἀέρας φυσοῦσε κι' ἔπαιρνε τὶς φλόγες πρὸς στὴν καρδιά τοῦ δάσους. 'Αλοίμονο! Τὸ δάσος, ποῦ γαλοῦχησε τὰ δειρὰ μου, δὲ θὰ γλύτωνε!...

Πετάχτηκα ἀπ' τὸ παράθυρο καὶ βάλθηκα νὰ τρέχω πρὸς τὸ δάσος· σταμάτησα σ' ἕνα ξέφωτο. Κόκκινες γλώσσες, οἱ πύρινες φλόγες ἐγλυφαν τὰ δέντρα· κι' αὐτὰ σιγόκαιγαν κι' ὕστερα ἔπεφταν μὲ γδοῦπο στὴ γῆ, ἀφήνοντας μονάχα στάχτη. Κι' ἡ φωτιά προχωροῦσε· κόντευε κιόλας τὴν ἐκκλησοῦλα τοῦ δάσους. Σὲ λίγο θὰ τύλιγε κι' αὐτήν. Πέρα, μακριὰ στὸ βορρῆ, ἕνα χωριὸ ὀλάκερο προσπαθοῦσε νὰ σταματήσει τὴν καταστροφή. Φτιάρια, ἄξιμες, χέρια, ἀνάκατα ὄλα, στὸν ὑπεράνθρωπο ἀγῶνα ἐνάντια στὸ πυρωμένο θεριό.

Στεκόμουνα καὶ χάζευα μὲ τὰ μάτια κλαμένα. Σὲ λίγο ἀνάμεσα στὸ γδοῦπο τῶν δέντρων πούπεφταν, ἄκουσα μιὰ φωνή. Μιά γνώριμη φωνή: τὴ φωνὴ τοῦ παπποῦ τῆς Μπρέντας, ποῦ φώναζε:

—Μπρέντα!... Μπρέντα!... Γύρισε πίσω.

Κατάλαβα· οἱ αἰσθήσεις σὲ τέτοιες στιγμὲς δὲ γελιοῦνται. "Ἦτανε ἄρκετο νὰ κοιτάξω τὴ φωτιά· κόντευε νὰ τυλίξει τὴν ἐκκλησοῦλα. Κατέβηκα ἀπ' τὸ ξέφωτο κι' ἔτρεξα· ἔτρεξα μ' ὄλη μου τὴ δύναμη.

(Θᾶπρεπε νὰ πῶ, πὼς ἡ Μπρέντα λάτρευε αὐτὴ τὴ μικρὴ ἐκκλησοῦλα τοῦ δάσους, γιατί ἦτανε κτῆμα τοῦ παπποῦ τῆς, καὶ δικό τῆς σύγκαира. Πιὸ πολὺ ὅμως ἀγαποῦσε ἕνα μικρὸ εἰκόμισμα τῆς Παναγίας, ποῦ τὸ εἶχε στείλει δῶρο ἡ μητέρα τῆς στὴν ἐκκλησία, ὕστερα ἀπὸ τὸ δύσκολο τοκετὸ ποῦ εἶχε, φέρνοντας στὸν κόσμον τὴν Μπρέντα. Βρισκότανε τότε στὴν Ἀγγλία, μαζί μὲ τὸν ἄντρα τῆς, ἕνα εὐγενὴ "Αγγλο. Κι' ἡ Μπρέντα λάτρευε τοῦτο τὸ εἰκόμισμα, γιατί τὸ θεωροῦσε σὰν τὸ πιὸ ἀγαπημένο κειμήλιο, ποῦ τῆς ἐμπιστεύτηκε ἡ μητέρα τῆς πεθαίνοντας).

Πλησιάζοντας στὴν ἐκκλησία φώναξα:

—Μπρέντα!

—"Έλα γρήγορα, Τάσο!, ἄκουσα ἀπὸ μέσα τὴ φωνὴ τῆς. "Έλα νὰ μὲ βοηθήσεις. Δὲν καταλάβαινα. Ἡ φωτιά ὄλο καὶ προχωροῦσε. Λίγο ἀκόμη καὶ θὰ τύλιγε τὴν ἐκκλησοῦλα.

Τὴν εἶδα νὰ κρατᾶει δυὸ παιδιὰ ἀπ' τὸ χέρι. Τὸ ἕνα, τὸ πιὸ μεγάλο, μόλις ἦτανε τεσσάρων χρονῶν. "Ἐκλαιαν ἀπ' τὸ φόβο τους, καὶ φώναζαν. "Ἦτανε παιδιὰ ταηγάνων, ποῦ συνηθίζουν νὰ μένουν κάθε καλοκαίρι στὸ προσῦλιο τῆς ἐκκλησίας. Οἱ γονιοὶ τους κατέβηκαν στὸ χωριὸ ἀφήνοντάς τα μόνα. Τρύπωσαν στὴν ἐκκλησία σὰν εἶδαν τὴ φωτιά. Κι' ἡ Μπρέντα τ' ἀνακάλυψε ἐκεῖ μέσα νὰ κλαῖνε, ὅταν πῆγε γιὰ νὰ πάρει τὴν εἰκόνα τῆς. Τὰ σηκώσαμε στὰ χέρια. Τρέμανε ἀπ' τὸ φόβο τους, μὰ δὲν ἔκλαιαν πιά.

Κοίταξα τὴν ἐκκλησοῦλα. Οἱ φλόγες ἄρχισαν νὰ γλύφουν τοὺς τοίχους τῆς. Κοίταξε κι' ἡ Μπρέντα. Κι' ὕστερα, σὰν κάτι νὰ θυμήθηκε, φώναξε:

—Τὴν εἰκόνα μου!

Καὶ ξεχύθηκε τρέχοντας πρὸς τὴν ἐκκλησία. Δὲν πρόφτασα νὰ τὴν συγκρατήσω. Γύρεψα νὰ τρέξω, μὰ τὰ παιδιὰ ξανάρχισαν τὸ κλάμα.

—Μπρέντα!, φώναξα ἀπελπισμένα. Γύρισε πίσω! Ἡ φωτιά προχωρεῖ! Μπρέντα!... Μπρέντα!...

Ἡ φωνὴ μου πνίγηκε στὸ λαρυγγί μου. Τὴν εἶδα νὰ προχωρᾶ. Δὲν ἄντεξα κι' ἔτρεξα. Μὰ ἦτανε ἀργά. Ἡ πόρτα εἶχε κιόλας πάρει φωτιά.

—Τάσο!..., ἄκουα ἀπὸ μέσα τὴ φωνὴ τῆς. Δὲν μπορῶ νὰ βγῶ ἀπ' τὴν πόρτα· θὰ πηδήξω ἀπ' τὸ παράθυρο. Δὲν ἔχει φωτιά ἀπ' ἐδῶ.

—Πρόσεξε ὅμως, φώναξα· κατεβαίνω στὴ ρεματιά. Πρόσεξε, γιατί εἶναι ἐπικίνδονο· ὁ θράχος εἶναι ἀπότομος.

"Έκανα μιὰ βόλτα, καὶ βρέθηκα στὸ δόρειο μέρος τῆς ἐκκλησίας κι' ἔβλεπα τὸ παράθυρο: Ἄπ' αὐτὴ τὴν πλευρὰ ἡ ἐκκλησία στηριζότανε σ' ἕνα ἀπότομο βράχο. Μὲ δυσκολία μποροῦσε ἕνας ν' ἀνέβει.

Σε μιὰ στιγμή είδα τὴν Μπρέντα στὸ παράθυρο κρατοῦσε τὸ εἰκόνημα σφικτὰ στὴν ἀγκαλιά της κι' ἔτοιμαζότανε νὰ πηδήξει.

—Μπρέντα!, φώναξα πάλι· μὴ βιάζεσαι.

Δὲ μ' ἄκουσε ὁμως. Τὴν είδα ν' ἀφήνει τὸ σῶμα της καὶ νὰ πέφτει. Πάτησε τὸ χῶμα πῆγε νὰ κρατηθῆ, μὰ ἔχασε τὴν ἰσορροπία της. Ἀγωνίστηκε μερικές στιγμὲς νὰ ἰσορροπήσει, μὰ δὲ μπόρεσε. Κι' ὕστερα κύλησε, κύλησε...

—Μπρέντα!... Μπρέντα!...

Ἐνα δέντρο τὴν συγκράτησε κάπου.

Τρέχω κοντὰ της. Ὁ ἀγέρας φυσεῖ σέρνοντας μαζί του τὴ φωτιά, π' ὄλο καὶ πλησιάζει τὴν Μπρέντα. Ὑστερα ἀκούω τὶς φωνὲς τῶν ἀνθρώπων ποὺ τὴν ἀναζητοῦν. Οἱ φωνὲς μὲ δυναμώνουν στὴν προσπάθειά μου.

—Μπρέντα!... Μπρέντα!..., φωνάζουν ἀπελπισμένα.

—Τρέξετε στὴ ρεματιά, τοὺς ἀπαντῶ. Μὴν ἀργεῖτε.

Προχωρῶ πρὸς ἄνετα τώρα, μ' ὄλο ποὺ τὸ καίμιν τῆς φωτιᾶς μοῦ ζασταίνει τὶς σάρκες. Λίγα μέτρα ἀκόμη κι' θάμαι δίπλα της. Μὰ κι' ἡ φωτιά δὲν ἀπέχει πολὺ—ἐνα τρελλὸ φύσημα τ' ἀγέρα, καὶ νάτην πλάι της. Μὰ ὁ Θεὸς δὲ θέλησε νὰ χαθούμε.

Τὴ σήκωσα στὰ χέρια. Ἦτανε λιπόθυμη καὶ βαρειά. Τέντωσα τοὺς μυῶνες μου, ἀνακαλώντας ὅλες μου τὶς δυνάμεις, καὶ προχώρησα. Ἡ φωτιά μὰς κυνηγοῦσε. Τὸ πυρῶμένο χυτὸ της μοῦ ἔκοβε τὴν ἀνάσα.

Σὲ λίγο είδα ἕναν ὄμιλο νὰ περιμένει στὴ βάση τοῦ βράχου φωνάζοντας ἀνυπόμονα. Πῆρα θάρρος. Καινούργιες δυνάμεις ξεπετάκθηκαν ἀπ' τὸ κουρασμένο σῶμα μου. Δὲν πέρασε πολλὴ ὥρα καὶ δυὸ ἄνθρωποι βρέθηκαν δίπλα μου, ξαλαφρώνοντας με ἀπὸ τὸ πολῦτιμο φορτίο μου. Δὲν πρόφθασα ὁμως καλὰ-καλὰ ν' ἀνασάνω καὶ αἰσθάνθηκα τὸ ἔδαφος νὰ ὑποχωρεῖ κάτ' ἀπ' τὰ πόδια μου. Δὲ θυμοῦμαι πὼς ἔπεσα. Σὲ λίγο εἶχα χάσει ὀλότελα τὶς αἰσθήσεις μου.

Ὅταν συλλῆλα ἤμουνα ξαπλωμένος στὸ κρεββάτι μου· ἕνας γιαιτρός βρισκότανε δίπλα μου, ἐνῶ ὁ παπποῦς καθότανε στὴν πολυθρόνα του καὶ κάπνιζε. Τίποτ' ἄλλο δὲ θυμάμαι.

Σὰν ἔμεινα μόνος παράξενες σκέψεις ἄρχισαν νὰ φερουγίζουν στὸ μυσλό μου. Τὰ ταραγμένα νεῦρα μου ἐπλάθαν ἐφιαλτικές εἰκόνας ποὺ μὲ γιόμιζαν φόβο· ἄδικα προσπαθοῦσα νὰ γίνω κύριος τοῦ ἐαυτοῦ μου. Τὰ νεῦρα μου βρισκόντουσαν σὲ μιὰν ὑπερένταση, ποὺ ὄλο καὶ δυνάμωνε.

Ξαφνικὰ ἄκουσα μιὰ φωνή· νὰί, μιὰ φωνή! Κάτι σὰν ψίθυρος ποὺ ἔμπαινε ἀπ' τὶς γρύλιες κι' ἀπλυνότανε σ' ὄλο τὸ δωμάτιο. Φοβήθηκα στὴν ἀρχὴ κι' ἔσφιξ' ἀσυναίσθητα τὸ ἔζυλο τοῦ κρεββατιοῦ. Μὰ ἡ φωνὴ δυνάμωνε. Ἀναγνώρισα τὴ φωνὴ τῆς Μπρέντας.

—Τάσο, ἔλεγε, γιατί δὲν ἔρχεσαι;

Ἄναψα τὸ φῶς, καί, παράξενο πρᾶγμα, ἡ φωνὴ σῶπασε. Νόμισα πὼς ἦτανε τῆς φαντασίας μου γέννημα καὶ ξανάπεσα νὰ κοιμηθῶ. Μὰ σὲ λίγο ἄκουσα πάλι τὴν ἴδια φωνή.

—Γιατί ἀργεῖς; Μουρμούριζε.

—ὦ, θεέ μου!, φώναξα κι' ἔπιασα τὸ πρόσωπό μου μὲ τὰ δυὸ μου χέρια. Θὰ τρελλαθῶ.

Ἡ φωνὴ σταμάτησε πάλιν. Πῆρα ὁμως τὴν ἀπόφασή μου. Σὲ λίγο εἶχα κιόλας ντυθῆ. Τὸ πόδι μου, τυλιγμένο μ' ἐπιδέσμους, μὲ πονοῦσε. Μὰ ὁ πόνος δὲν ἦτανε ἀνυπόφορος.

Βγήκα στὸν κῆπο. Τ' ἀσῆμι τοῦ φεγγαριοῦ, τρυπώνοντας ἀνάμεσα στὶς φυλλωσιές, σφιχταγκάλιαζε τὰ δέντρα. Ἡ νύχτα ἦτανε ἤσυχη. Μονάχα ἡ φωνὴ ἀκούοτανε ἀκόμη θαμπὰ καὶ μὲ τραβοῦσε σὰν μαγνήτης. Ἐμοιάζα μ' ἕνα ὑπνωτισμένο ποὺ κινεῖται μηχανικά. Δὲν ἤμουνα κύριος τοῦ ἐαυτοῦ μου. Προχώρησα ἀσυναίσθητα στὸ σπῆτι τῆς Μπρέντας. Τὸ φῶς ποὺ ξεχυνότανε ἀπ' τὶς γρύλιες μούδωσε νὰ καταλάβω τὸς ἄνθρωποι ἀγρυπνοῦσαν ἀκόμη. Κτύπησα δειλὰ καὶ σὲ λίγο ἡ βαρειά πόρτα ἀνοῖξε.

—Καλησπέρα, τραύλισα στὴν ὑπρέτρια, ποὺ ἦρθε ν' ἀνοῖξει. Μὲ συγχωρεῖτε ποὺ σὰς ἀνυσοῦν τέτοια ὥρα· μὰ ἦλθα νὰ μάθω...

Ἡ ὑπρέτρια μὲ ἤξερε. Μ' ἄφησε νὰ περάσω. Σὲ λίγο βρισκόμουνα στὸ δω-

μάτιο τῆς Μπρέντας. Ἦτανε ξαπλωμένη στὸ κρεβάτι μ' ἕνα σωρὸ ἐπιδέσμους στὸ κεφάλι. Τὰ μάτια τῆς ἦτανε κλειστά.

Τῆς ἔσφιξα τὸ χέρι. Στὸ ἀγγιγμὰ μου ἄνοιξε σιγὰ τὰ μάτια. Ἐνα χαμόγελο εὐχαρίστησης πλανήθηκε στὰ χεῖλη τῆς καὶ στοὺς γαλαζίους οὐρανοὺς τῆς. Ὑστερα τὰκλεισε πάλιν, καὶ ψιθύρισε: Ἄργησες, Τάσο, γιατί;

Δὲ μίλησα. Κοίταξα μονάχα τὸ πόδι μου, π' ἄρχισε πάλιν νὰ μὲ πονεῖ.

—Ἡ φωτιὰ κυνηγάει ἀκόμα τὸ δάσος; ρώτησε σὲ λίγο, μὲ μιὰ φωνὴ πού μόλις ἀκούστανε. Ἡ ἐκκληρούλα πνίγηκε στὶς φλόγες; μὰ ἡ εἰκονίτσα μου εὐτυχῶς σώθηκε.

Σταμάτησε πάλιν. Φαινότανε νὰ κουράζεται; μὰ ἔξωτερα συνέχισε:

—Ὁ ἀγέρας ἔπεσε: σὲ λίγο ἡ φωτιὰ θὰ σβήσει... μὰ τὰ συντρίμια θὰ μείνουν γιὰ ἐνθῦμιο. Ἡ θάλασσα τοῦ βορῆα κοκκίνησε ἀπ' τὶς φλόγες... μὰ δὲν μὲ τρομάζει πιά... οἱ σκιὲς χάνονται...

Σταμάτησε μιὰ στιγμή: ὕστερα πάλι μίλησε:

—Δὲ μπορεῖς πιά νὰ μὲ φτάσεις! Ἐὐ ταξίδι αὐτὸ δὲν εἶναι γιὰ σένα. Μὴ μ' ἀκλουθᾷς: μὲ κουράζεις νὰ σὲ σέρνω μαζί μου. Γύρισε πίσω.

Σταμάτησε. Φάνηκε νὰ κοιμάται. Μιὰ γαλήνη εἶχε ἀπλωθῆ στὸ πρόσωπό τῆς.

Ἡ συγκίνηση μ' ἔπνιγε. Δὲ μπορούσα νὰ μιλήσω. Κοίταξα μόνο καὶ σώπαινα...

Σὲ λίγο βρισκόμουν πάλι στὸ κρεβάτι μου. Ὁ γιαιτρός φώναζε, γιατί τὸ τραῦμα τοῦ ποδιοῦ μου εἶχε χειροτερέψει μ' αὐτὴ μου τὴν τρέλλα. Μὰ ποιὸς τὸν ἄκουε;

—Ἐλα νὰ πετάξουμε στὰ σύννεφα; χρυσαετὲ μου!...

* * *

Ἔτσι πέρασε ἐκείνη ἡ μέρα. Ἡ Μπρέντα σιγὰ-σιγὰ γιαιτρεύτηκε. Μὰ ἦτανε γραφτὸ ἡ εὐτυχία μας νὰ σβήσει στὴν ἀρχὴ τῆς. Σ' ἕνα ταξίδι, ποῦκανε, σὲ λίγο, στὴν Ἀγγλία, γιὰ νὰ δεῖ τοὺς δικούς τῆς, προσβλήθηκε ἀπὸ πνευμονία. Ὁ ὀργανισμὸς τῆς δὲν ἄντεξε στὴς ἀρρώστειας τὸ κτύπημα. Πέθανε μιὰ ἀνοιξιὰτικὴ μέρα σὲ μιὰ ἐπαρχία τῆς Ἀγγλίας, πού δὲν ἀγάπησε ποτέ. Ὁ θάνατός τῆς μὲ κτύπησε σὰν κεραυνός. Πῶς μπόρεσα νὰ ζήσω εἶναι ἕνα θαῦμα. Δὲν ξέρω τί θ' ἀκολουθήσει. Κλείω ὡστόσο τὸ ἡμερολόγιο αὐτὸ, γιατί οἱ μέρες πού θάρθουν μοῦ εἶναι ξένες κι' ἀδιάφορες... 13 Ἰουλίου τοῦ 1946...

* * *

Ἐνα δάκρυ βρέχει δειλὰ τὸ βλέφαρό μου. Τὰ ζύλα στὴ σόμπα ἔχουνε σωθῆ. Τὸ ρολοῖ κτυπᾷ μεσάνυχτα. Οἱ νιφάδες πέφτουν καὶ τὰ σύννεφα τρελλοκυνηγιούνται ἀκόμα. Ἔτσι τρελλοκυνηγιούνται κι' οἱ ἀναμνήσεις μου. Ἄραγε πόσες ἀκόμα φορὲς θὰ ξαναδιαβάσω τὶς κιτρινισμένες τοῦτες σελίδες; Κι' ἔχουμε σήμερα 25 τοῦ Γε-νάρη τοῦ 1951. Κι' εἶμαι μονάχα 21 χρονῶν...

ΤΑΚΗΣ ΑΝΤ. ΚΑΤΤΑΜΗΣ

ΜΟΥΣΚΕΜΕΝΕΣ ΦΤΕΡΟΥΓΕΣ

Ἐξω κλαίει τὸ δειλινό,
κι' ὁ γκριζὸς οὐρανὸς στάζει μελαγχολία.
Στὸ διάδρομο ἑνὸς τραίνου μοναχὸς
μακρὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα καὶ τὸ φῶς,
καπνίζοντας κι' ἀναπολώντας,
— οἱ ράγες πέφτουν πίσω
κι' ἐγὼ πάω μπρός —
σκέφτομαι. Κι' ὁ νοῦς μου εἶναι συννεφιασμένος,
ἡ ψυχὴ μοιρολογάει,
λείπει ἀπὸ τὸ εἶναι μου ὁ σκοπός,
σὰν εἶμαι σ' ἕνα τραῖνο μοναχός,
κι' οἱ ράγες πέφτουν πίσω μου
κι' ἐγὼ πηγαίνω μπρός!

ΦΩΤΗΣ ΜΑΡΚΙΔΗΣ

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

Το μελέτημά μου αυτό είναι μιὰ προσπάθεια, πού ἔκαμα ἀπὸ δική μου ἀνάγκη, γιὰ νὰ κατανοήσω τὴν ψυχικὴ πορεία ἑνὸς ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ ἔργο του. Δὲν εἶναι λοιπὸν αἰσθητικὴ μελέτη ἑνὸς καλλιτεχνικοῦ ἐπιτεύγματος, ἀλλὰ μελέτη ψυχῆς.

Μὲ αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ νομίσει κανεὶς ὅτι θέλω νὰ παραγνωρίσω τὴν ἀξία πού ἔχουν οἱ προσπάθειες γιὰ μιὰ καθαρά αἰσθητικὴ ἐποπτεία ἑνὸς ὁποιοῦδήποτε καλλιτεχνήματος. Κατανοῶ τὴ σημασία πού ἔχει γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ ζωὴ ἡ ἀποψη αὐτὴ, πού ἐνδιαφέρεται, παραγνωρίζοντας σχεδὸν τὸν ὑποκειμενικὸ συντελεστὴ, γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ καθαυτὸ. Πιστεύω κί' ἐγὼ ὅτι κάθε συγκεκριμένο ἔργο τέχνης εἶναι —καὶ πρέπει νὰ εἶναι, πρὸ παντὸς γιὰ τὸ δημιουργὸ καλλιτέχνη— αὐτοσκοπὸς. Γιὰτὶ, χωρὶς ἀμφιβολία, εἶναι καὶ πρέπει νὰναι μιὰ ὅσο τὸ δυνατό ἀνώτερη ἐκφραστικὴ ἐπίτευξη.

Εἶναι κοινοτοπία, ὅτι δὲν εἶναι ἕνα ὁποιοῦδήποτε κοινὸ καὶ πρόχειρο μέσο ἐκφράσεως ἡ Τέχνη. Εἶναι ἡ ἄμεση, ἀλλὰ καὶ καίρια καὶ τέλεια ἐκφράση τῶν ἀξιών ψυχικῶν μας βιωμάτων, ὅσο τὸ δυνατό πιὸ καίρια καὶ τέλεια, καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ἄλλωστε, λέμε αὐτάρκη, μὲς στὸ χάρο καὶ τὸ χρόνον τῶν πνευματικῶν, τὰ καλλιτεχνήματα, πού πέτυχαν νὰ δώσουν μιὰ τέτοιου εἴδους ἐκφράση σὲ κάτι ἀξίον, γιὰτὶ αὐτὸ ξεχωριστὰ —τὸ ἀξίον— γιὰ τὴν ἰδιά του τὴν ἔλλαψη καὶ τὴν ἀκτινοβολία ζητᾷ τὴν ἐκφράση του μὲ τὴν Τέχνη.

Εἶναι ἐπομένως κάθε καλλιτέχνημα, ὅσο περισσότερο εἶναι καλλιτέχνημα καὶ στὸ μέτρο πού εἶναι, ἕνας σκοπὸς —πού εἶναι καὶ ὁ βασικὸς σκοπὸς τῆς Τέχνης— ἐκπληρωμένος, κατορθωμένος περισσότερο ἢ λιγώτερο. Ἀπ' αὐτὸ ὅμως τὸ συμπέρασμα ὀδηγώμαστε σ' ἕνα ἄλλο, πού μᾶς δείχνει ὄχι μόνον τῆς Τέχνης, ἀλλὰ καὶ κάθε πνευματικοῦ ἔργου τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, τὴν ἀρχικὴ τάση καὶ τὴν κατηρέμησιν ἢ τὴν ἐξηλέκτρισίν της: τὸν ἄνθρωπο. Γιὰτὶ ὅσο ἕνα ἔργο τέχνης —καὶ ὁποιοῦδήποτε αὐτόνομο ἐξεταζόμενον πνευματικὸ ἔργο— εἶναι πιὸ τέλεια ἐπιτευγμένος σκοπὸς, τόσο πιὸ τέλειο μέσο ἐκφράσεως εἶναι, τόσο περισσότερο δηλαδὴ πετυχαίνεται μ' αὐτὸ ἡ βαθύτερη κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν ψυχὴ τῆ δικῆ του καὶ τοῦ ἄλλου, ὁ συγκραδοσμός καὶ ἡ μέθεξι, καὶ τόσο, μὲσω τῆς συγκεκριμένης αὐτῆς καλλιτεχνικῆς μορφῆς, βλέπουμε τὸ ἀθέατο, ἀγγίζουμε τὸ ἀνάγγιχτο κί' ἀκοῦμε τὸ ἀνάκουστο. Μ' ἄλλα λόγια, μέσα στὸ κατορθωμένο σῶμα τῆς Τέχνης βρίσκεται ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὶς ἀγωνίες, τὰ προβλήματα καὶ τὶς λαχτάρεις τῆς, καὶ τὴν ψυχὴ αὐτῆ μὲσω τοῦ σώματος τῆ θεᾶται μιὰ ἄλλη ψυχὴ μὲ τὰ ἴδια προβλήματα, τὶς ἴδιες λαχτάρεις κί' ἀγωνίες. Ἔτσι γεννιέται ἡ συμπάθεια, πού εἶναι φῶς ἢ φωτιὰ ἢ καὶ τὰ δύο μαζί, καὶ τοῦτῃ ἡ συμπάθεια εἶναι κάτι ἀνώτατο.

Ἀπλούστερα: Πόσες φορές δὲ χαρήκαμε ἔργα τέχνης αὐτὰ καθαυτὰ, σὰν τέχνη, ἐνῶ σύγχρονα πονοῦσαμε γιὰ ὑπαρκτὰ ἢ φανταστικὰ πρόσωπα κί' ἀκόμα γιὰ τὸν ἴδιο τὸν καλλιτέχνη ἢ γιὰ τὴν ψυχὴ μας τὴν ἴδια; Λοιπὸν κάτι τέτοιον ἔπαθα μὲ τὶς «Σπουδές» τοῦ φίλου μου ποιητῆ Νίκου Κρανιδιώτη. Ἐνῶ χαίρομαι τὰ ποιήματά του, συνέπασχα μαζί του. Κί' ἐνοιωθα σιγὰ-σιγὰ νὰ γεννιέται πιὸ ἐπιταχτικὴ ἢ ἀνάγκη μέσα μου νὰ τὸν γνωρίσω βαθύτερα τὸν ἴδιο, νὰ συνοδοιπορήσω μαζί του.

Στὴν προσεχτικὴ λοιπὸν μελέτῃ τῶν «Σπουδῶν» του θὰ ἱκανοποιήσω τὴν ἀνάγκη μου αὐτὴ. Ἡ μελέτῃ ἄλλωστε τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς πορείας τοῦ Νίκου Κρανιδιώτη ἦταν, κοντὰ στ' ἄλλα, καὶ αἴτημα φιλίας.

Θάθελα ὁμῶς, πρὶν μῶς στὸ θέμα μου, νὰ θυμίσω στὸν ἀναγνώστη μου, ὅτι κί' ἀπὸ μιὰν ἄλλη ἀποψη θὰ μπορούσε νὰ μᾶς ἀπασχολήσει τὸ ζήτημα τῆς γενικώτερα πνευματικῆς κί' ὄχι τῆς στενὰ αἰσθητικῆς ἐπαφῆς μὲ τὸ ἔργο τέχνης, πού κυρίως τὸ προλόγισμα τοῦτο. Ἀπὸ τὴν πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἀποψη πὼς πάντα ὠφελώμαστε, ὅταν γνωρίζουμε ἕνα ἄνθρωπο. Ἄν μπορεῖς νὰ πεῖς «γνωρίζω» ἕνα ἄνθρωπο, στὸ μέτρο καὶ τὴν εὐρύτητα καὶ τὸ βάθος πού τὸν γνωρίζεις, γνωρίζεις καὶ τὸν ἑαυτὸ σου. Ἀλλὰ καὶ ἡ πορεία πρὸς τὴν ἴδια μας τὴν αὐτογνωσία δὲν εἶναι σύγχρονα καὶ πορεία πρὸς τὸν «ἄλλο»; Ἀνάλογα μὲ τὸ πὼς ἐβίωσαμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι τὸ προσωπικὸ μας πρόβλημα σὰ σπέρμα καὶ ρίζα ὅλων τῶν προβλημάτων, πού ἀντικειμενικοποιοῦνται στὸ χῶρο τοῦ πνεύματος, δὲ «ζῶμε» καὶ τὸν πλησίον μας; Δὲ μπορῶ ὅμως παρὰ νὰ θίξω μόνον τὸ ζήτημα αὐτὸ καὶ νὰ προχωρήσω. Ἀξίζει ὅμως τὸν κόπο νὰ τονισθῇ, πὼς στὶς μέρες μας ἰδιαίτερα δὲ μπορούμε νὰ μᾶς στενοὶ καὶ στεγνοὶ αἰσθητικοί, κί' εἶναι πιὸ ἐντονὴ ἡ ἀνάγκη νὰ πλησιάζουμε πνευματικὰ, ψυχὴ μὲ ψυχῇ, τὸν πνευματικὸ ἐργάτη καὶ ξεχωριστὰ τὸν ποιητῆ.

“Ας δοῦμε λοιπὸν μιὰ φιλικὴ ποιητικὴ ψυχὴ μὲς’ ἀπὸ τὸ πιὸ διάφανο σῶμα της, τὸ ποιητικὸ.

* * *

Ἡ θεμελιακὴ ἀντινομία, ποῦ ἴσως ἔγινε καὶ ἀρχὴ τῆς πνευματικῆς του ζωῆς τῆς θαύτερης, καὶ ποῦ φαίνεται ἀλοκάθαρα μὲς’ ἀπὸ τὰ ποιήματά του μ’ ὅλες τῆς τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς συνέπειες καὶ ἐξελίξεις, εἶναι ἡ ἀντινομία τοῦ ἔρωτα καὶ τοῦ χρόνου, ἡ ἀντινομία ποῦ τόσο παθητικὰ εἶχε ἐκφράσει ὁ Λαμαρτίνος στὴ γνωστὴ καὶ στοὺς ἀμήτους ἀκόμα «Λίμνη» του. Εἶναι μιὰ «τυπικὴ», θὰ μπορούσα νὰ πῶ, ἀντινομία μὲ τὴν ἔννοια ὅτι σ’ ὅλους παρουσιάζεται σὲ κάποιες ὥρες ἔντονα ἢ ἀδύναμα, κι’ ἀκόμα, γιὰτὶ καὶ σ’ ὅλους σχεδὸν τοὺς ἀπαισιοδοξοὺς ποιητὲς καὶ φιλόσοφους, ἀπὸ τὸ Σοπενχάουερ ὡς τὸν Οὐάιλντ κι’ ὡς τὸ δικό μας τὸ Δημήτρη Παπαρρηγόπουλο παλιότερα καὶ τὸ Σεφέρη σήμερα, εἶναι ἡ ρίζα τῆς ἀπαισιοδοξίας τους. Κι’ ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι μ’ αὐτὴ τὴν ἔννοια τυπικὴ, εἶναι καὶ οὐσιαστικὴ κι’ ἓνα ἀπὸ τ’ ἀνοίγματα μὲς στὸν κλειστὸ μας χῶρο τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Ἀπὸ τὴν ἴδιαν ἄλλωστε ἀντινομία μπορεῖ ν’ ἀνακλαδίσει καὶ ἡ πιὸ αἰσιόδοξη ἀνοφορία, ὅπως κι’ ἔχει γίνε ἀπὸ τὰ ἀρχαία χρόνια ὡς τὰ τωρινά.

Καὶ τὸ χρόνὸν ἀντιμετώπισε καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἐκπληρωμένης ἐπιθυμίας, ἀὰ δύναμη καταλυτικὴ τῆς χαρᾶς, καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἀνικανοποίητων πόνων καὶ τῶν σχεδίων τῶν ἀνεκτέλεστων, σὰν τὴ μοῖρα ποῦ ἀντιστέκεται στὴν ὀλοκληρωτικὴ πραγμάτωσή τους. Τὸ πρῶτο τὸ ἔχει ἐκφράσει κυρίως στὰ ποιήματα «Στιγμιότυπο» (σ. 19), «Ἀπόψε πάλι ἀναπολῶ» (σ. 21), «In memoriam» (σ. 22), «Τὰ καράβια» (σ. 47), «Θυμᾶμαι» (σ. 57), «Εἰδύλλιο» (σ. 83), «Ἀντίλαλοι» (σ. 87). Τὸ δεύτερο στὰ ποιήματα: «Βροχὴ» (σ. 11), «Ξαναγυρίζουμε» (σ. 23-26), «Φθινόπωρο στὴν ἐπαρχία» (σ. 38), «Φθινόπωρο» (σ. 39), «Νεκρὰ φύσις» (σ. 40), «Αὐτὸ ποῦ καρτεροῦμε» (σ. 68), «Περάσματα» (σ. 85), «Ultima spes» (σ. 91), «Ἰπποτικὸ» (σ. 90).

Ἄλλ’ αὐτὸ ἀκριβῶς ὑποδηλώνει ὅτι στὰ ὑπόθεθρα τὰ ψυχικὰ τῆς ἀπαισιοδοξίας κατάληξής του θρίσκει ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἡ εὐδαιμονικὴ αἴσθησις τῆς ζωῆς κι’ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ δημιουργικὴ ἀναγκαιότητα. Κι’ αὐτὸ ἐκφράζεται μ’ ἓνα τρόπο καὶ σ’ ἄλλα, ἀλλὰ καὶ στὰ ποιήματα ποῦ προσνόφερα. Διαπιστώνεται δηλαδὴ γι’ ἄλλη μιὰ φορὰ ὅτι τὸ σπιθισμα τῆς πιὸ ἔντονης ἐλπίδας κι’ ἡ δυνατὴ φλόγα τῆς αἴσθησις τῆς χαρᾶς καταλήγουν στὸν καπνὸ τῆς ἀπαισιοδοξίας καὶ τῆ στάχτι τῆς. Δὲν εἶναι ἄλλωστε χωρὶς σημασία τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ μόνος σχεδὸν ἀπαισιοδοξος φιλόσοφος ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, ὁ Ἡγησίας ὁ Πεισιθάνατος — ποιητὲς ἔχουμε ἀρκετοὺς — εἶναι βγαλμένος ἀπὸ τὸν Ἀρίστιππο κι’ εἶναι κι’ ὁ ἴδιος ἡδονικὸς φιλόσοφος.

“Ἄν εἶχε μείνει ὡς ἐδῶ ὁ ποιητὴς τῶν «Σπουδῶν», κάτι θέβαια θάταν κι’ αὐτὸ. Θὰ φαίνετο ὅμως μιὰ μάλλον ὑποκειμενικὴ αἰτιολόγησι μιᾶς στάσης του ἀπέναντι τῆς ζωῆς — ποῦ ἐφ’ ὅσον προβάλλεται στὴν τέχνη θάπρεπε νάχει πιὸ πλατεῖα σπριγμάτα — κι’ ἀκόμα ἴσως δημιουργικὴ φλέβα ὅχι ἀρκετὰ δυνατὴ. Μὲ τὴ θαθεῖα ὅμως προσωπικὴ βίωσι τῆς ἀντινομίας αὐτῆς ἔδωσε πρῶτα-πρῶτα τὸ στοιχεῖο τῆς εἰλικρίνειας στὰ σχετικὰ ποιήματά του καὶ βρῆκε τὸ ἔξαρμα — τὸ προσωπικὸ του ἔξαρμα — γιὰ συλλήψεις εὐρύτερες καὶ γενικεύσεις, ποῦ θὰ εἶχαν ἄμση συναισθηματικὴ ἐπίδρασι πᾶνω του. Πέρ’ ἀπ’ αὐτὸ — καὶ ἄσχετα ἀπὸ τὸ ἂν βρῆκε ἢ ὄχι λυτρωτικῆς ἐξόδου — τὸ στοιχεῖο ποῦ ἀποφασίζει τὴ συμβολὴ μας στὴν πνευματικὴ ζωὴ εἶναι ἡ δύναμη καὶ τὸ πάθος, ποῦ μπορεῖ νὰ μᾶς φτάσουν σ’ ἀκρότατα σύνορα. Ἔτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ προσωπικὰ του ποιήματα ποῦ μιᾶ γιὰ τὴν καταστροφικὴ δύναμη τοῦ χρόνου καὶ τὸ θάνατο, ἔχει τὸ «Τραγοῦδι τοῦ Ἥλιου» (σ. 103-106), ποῦ βλέπει τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς συνυφασμένῃ μὲ τὸ φῶς καὶ τὸ χρόνὸ — Φύσις, Ἱστορία καὶ ἄνθρωπος — μὲ τὸ χρόνὸ, ποῦ κάποτε θὰ σταματήσει, καὶ μὲ τὸ φῶς — τὸν Ἥλιο — ποῦ κάποτε θὰ σθῆσει, γιὰ νὰ σθῆσουν ὅλα μαζί του. Κι’ ἔχει καὶ τὸ «Θάνατο» (σ. 28), ποῦ εἶναι μιὰ προσωπικὴ, ἀλλὰ καὶ ὑπερπροσωπικὴ συγχρόνως αἴσθησις τῆς μοῖρας τοῦ θανάτου πᾶνω ἀπὸ ὅλα τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα.

Πλαίι σ’ αὐτὸ τὸ προσωπικὸ καὶ μεταφυσικὸ ρίζωμα τῆς ἀπαισιοδοξίας του σημαντικὸ ρόλο ἔπαιξε ἡ κοινωνικὴ του πείρα. Βασικὸ ποίημά του ποῦ τὴν ἐκφράζει, συνεκφράζονται συγχρόνως σὲ μιᾶν ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις ἐνδιαφέρουσα ποιητικὴ σύνθεσι κοί τ’ ἄλλα θεμελιακὰ στοιχεῖα τῆς ἀπαισιοδοξίας του, εἶναι τὸ «Ξαναγυρίζουμε» (σ. 23), ποῦ θὰ ξαναμιλήσω γι’ αὐτὸ καὶ πιὸ κάτω. Ἀλλὰ τὸ αἶσθημα τῆς ἀγανάχτησις καὶ τῆς ἀηθίας γιὰ τὸν ἠθικὸ φαρισσαϊσμὸ καὶ τὴν ἐκμετάλλευσή του εἶναι γύρω του καὶ γιὰ τίς πυρκαγιᾶς τοῦ μίσους ποῦ ἀνάβουν στὴν οἰκουμένη

νη οί Φαρισαίοι, χρησιμοποιώντας την «ἄσβεστη φωτιά», τὸ Προμηθεϊκὸ φῶς τῆς ὑπαρξῆς μας, τὸ λέει στὸ ποίημά του «Σπῆλαιον ληστών» (σ. 30). Γεμίζουν οἱ ὑποκριτὲς καὶ οἱ τελῶνες μὲ τὴν ἀναττοῆ τους τὴν ἀτμόσφαιρα τόσο καὶ τὴ μολύνουν, ποὺ τὰ περισσότερά της προσευχῆς δὲ μποροῦν πιά νὰ πετάξουν, κάνοντας ἔτσι ἀμφίβολη τὴ σωτηρία. Περιστέρια μὲ συντριμμένα τὰ φτερά εἶναι καὶ οἱ νέοι τοῦ καφενείου τῆς παραλίας, μὲ τὰ σθημένα ὄνειροπόλα μάτια, ποῦ, ἐνῶ «ἐντὸς τους ἡ εὐγένεια πλημμυρίζει, εἰν' ὄλα γύρω τους θλιμμένα ἀπ' ἄκρη ὡς ἄκρη». («Νεκρὰ φύσις» σ. 40). Οἱ εὐγενέστεροι πόθοι καὶ σκοποὶ ἀσφυκτιοῦν μὲς στὰ κοινωνικὰ πλαίσια. Τὸ ἴδιο αἰσθημα ἐκφράζουν καὶ τὰ ποιήματά του τὰ σχετικά μὲ τὴν ἀνία καὶ τὴ ζωὴ τῆς ἐπαρχίας. Ἐδῶ πρέπει νὰ προστεθῆ καὶ ἡ ὑποκρισία καὶ ἀνελευθερία, καὶ ἡ γενικώτερη, καὶ εἰδικὰ τῆς στενῆς ζωῆς τῆς ἐπαρχίας, ποῦ μιὰ ἐκδήλωσή της εἶναι ἡ «σκυθρωπή», ὅπως τὴ λέει, σεμνοτυφία, ποῦ «κλειώντας τῆς καρδιάς τὸ παραθύρι, κλείνει ἔξω καὶ τᾶνθια καὶ τὸν ἥλιο». («Σάτιρα», σ. 119).

Ἔτσι, μὲς' ἀπὸ τὰ ποιήματά του ἐνοιῶσα τὴν ἀπαισιοδοξία του. Προσωπικὸ πρῶτα δῖωμα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς χωρᾶς ἢ τοῦ ἀνικανοποίητου πόθου τῆς ἀπτινομίας τοῦ ἔρωτα καὶ τοῦ χρόνου. Μεταφυσικὸ ὄραμα ἀπαισιόδοξο τοῦ χρόνου καὶ τοῦ θανάτου, ὕστερ' ἀπ' αὐτό, καὶ παράλληλα ἡ πικρὴ πείρα ἀπὸ τὴν ἀντίσταση τῆς κοινωνίας στὴν πραγματοποίηση τῶν εὐγενέστερων σχεδίων μας.

* * *

Σωτηρία δὲν ὑπάρχει λοιπόν; Δὲν ὑπάρχει ἔξοδος ἀπὸ τὴν καταθλιπτικὴ ἀτμόσφαιρα, ποῦ φασμένος σὲ κάποια σύνορα τραγικά, τὴν ἐκφράζει τόσο ἔντονα ὁ ποιητὴς, στὴ σειρά τῶν ποιημάτων του «Μελαγχολία» (σ. 49), «Θρήνος» (σ. 51), «Φθινοπωρινὸς λυγμὸς» (σ. 52), «Σύνθεσις» (σ. 53), «Ἐπιτύμβιο» (σ. 54), «Νάρκη Χειμῶνος» (σ. 55), «Ἄγρυπνία» (σ. 56), «Θυμᾶμαι» (σ. 57);

Ὅσο κι' ἂν ἔφτασε σ' αὐτὰ τὰ σύνορα, τοῦ ἔμενε πάντα ὄχι ἡ ἐντύπωση, μὰ ἡ δεβαιότητα ὅτι ὁ «Ἥλιος» ὑπῆρχε καὶ τὸν εἶχε χαρῆ, κι' ἂν τώρα θάχει κάπου ξεκίλει κι' ἂν τὸ φῶς θὰ ξεχάστηκε σὲ κάποιο παράδεισο (σ. 56 «Ἄγρυπνία»), ὑπάρχει καὶ τώρα.

Κι' ὅμως! Ἐδῶ ἦταν τὸ φῶς κι' ἡ αὐγὴ
κι' ἡ λευτεριά κι' ἡ ἀγάπη κι' ἡ ἀήθεια
κι' ἦταν ἡ ὡμορφία μιὰ προσαγῆ,
τοῦ φύσκωνε καὶ θέρμαινε τὰ στήθια,

λέει στὸ ποίημά του «Περάσανε οἱ γαλάζιες μέρες» (σ. 14) καὶ συνεχίζει ἐκφράζοντας αὐτὸ ποῦ καὶ σ' ἄλλα του τραγούδια λέει καὶ ποῦ ἦταν φυσικὸ νὰ αἰστανθῆ μέσα στὸν ὀρίζοντα τῆς ἀπαισιοδοξίας του:

Ποῖος τάχει διώξει τώρα ἀπὸ τὴ γῆ,
ποιος τάχει σῆσει τώρα ἀπ' τὴν καρδιά μας;
Καὶ φύγανε μακριὰ οἱ καλοὶ θεοὶ
κι' ἔμεινε μόνο ὁ θάνατος κοντὰ μας;

Μέσα στὸ κλίμα τῆς ἀπαισιοδοξίας αἰστάνθηκε σὰ διωγμένος ἀπὸ τὸν παράδεισο ἢ σὰν τὸν παράδεισο νὰ φύγει ἀπὸ κοντὰ του. Μάκρυναν οἱ θεοὶ κι' ὁ ἴδιος ὁ θεὸς μάκρυνε ὅταν αἰστάνθηκε γυμνωμένο τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ τῆς «ψευτικῆς ἐλπίδες» καὶ τῆς «μάταιες ἀσχολίες τῆς ζωῆς». «Ἡ σκάλα τοῦ Ἰακώβ δὲ φτάνει, δὲ φτάνει πιά τὸ ὑπόπδιον Ἐκεῖνου!» («Βραδυνὴ προσευχή», σ. 67). Κι' ὅπως κι' ἄλλου, καὶ στὰ δυὸ του αὐτὰ ποιήματα καταλήγει, στὸ πρῶτο, μὲ μιὰν εὐχὴ νὰ ξεαναγυρίσουν «τῆς λευτεριάς τ' ἀγαπημένα χρόνια» καὶ στὸ δεύτερο ζητώντας τὸ «σάρωμα τῆς μνήμης», τῆς μνήμης τοῦ παραδείσου, γιὰ νὰ στυλωθῆ καὶ πάλι ἀνθρώπινα ἡ ζωὴ μας. Διωγμένος ἀπ' τὸν παράδεισο, ἀπελπισμένος κάποτε ὅτι χάθηκε, κυνηγητὴς στὸ τέλος τοῦ παραδείσου.

Ἄς παρακολουθήσουμε ὅμως μὲ κάποια τάξη τὴ λυτρωτικὴ του ἔξοδο.

Τὸ πῶς τυρανικό, γιὰ τὸν ποιητὴ τῶν «Σπουδῶν», δῖωμα τῆς τσαγκιῆς σύγκρουσης τῆς ἐκπληρωμῆς ἐπιθυμίας, ποῦ ζητᾶ τὴ διάρκεια, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, καὶ τοῦ χρόνου, ποῦ τὴν καταλείπει, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἔγινε ἡ ἀρχὴ τῆς λύτρωσής του. Τοῦ ἔγινε συνειδητὸ μὲ τὴν ἀνάμνηση καὶ ἡ ἀνάμνηση, ποῦ τὸν διχάζε ἀνάμεσα στὸ παρελθόν τὸ παραδεισιακὸ καὶ τὸ κολασμένο τώρα —καὶ πάντα φαίνεται κολασμένο τὸ παρὸν, ὅταν εἶναι μέσα μας πῶς ζωντανὸ καὶ ἀπαιτητικὸ τὸ παρελθόν—, αὐτὴ ποῦ ἐφιαλτικὰ τὸν βασάνιζε, αὐτὴ ἡ ἴδια ἔγινε ἡ ἀφετηρία τοῦ πνευματικοῦ του ὕψωμου καὶ τῆς ἀρσης τοῦ διχασμοῦ.

Στὴν περίπτωσή αὐτὴ δὲ χρειάζεται, νομίζω, νὰ ντακουμεντάρω τῆς σκέψεις μου σὲ παραπομπὲς στὰ ποιήματά του, γιὰτὶ εἶναι πολὺ λίγα τὰ ποιήματά του ἐκεῖνα ποῦ δὲν ἀναπνέουν στὸ χῶρο τῆς ἀνάμνησης. Σημασία ὅμως ἔχει τὸ γεγονός, ὅτι

ή ανάμνηση αποτέλεσε για τὸ Νίκο Κρανιδιώτη τὴ βαθύτερη γνώση καὶ πείρα —στὸν Πλάτωνα παίρνει μεταφυσικὲς διαστάσεις ἡ ανάμνηση σὰν γνώση—, ὅτι ἔγινε τὸ κριτήριο, ποῦ ξεκαθάριζε μέσα του τὸ οὐσιώδες ἀπὸ τὸ μὴ οὐσιώδες καὶ συμβατικό, ἐκεῖνο ποῦ θάξιζε νάχει διάρκεια, γιατί σκιρτοῦσε ἀπ' τὸν παλμὸ τῆς αἰωνιότητος κι' ὅτι δὲν τοῦ ταίριαζε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ λησμονηθῆ καὶ νὰ χαθῆ. Ἔτσι στὸ πείσμα τῶν ἐξωτερικῶν, μηχανικῶν διαλυτικῶν δυνάμεων, διαφυλάχτηκε μέσα του, χάρις στὴν ανάμνηση, ὁ χώρος τῆς ὠμορφιάς. Ὁ ἔρωτας ἐνίκησε ψυχολογικὰ τὸ χρόνο καὶ, νικώντας τον ψυχολογικά, συμφιλώθηκε μαζί του πνευματικά. Καὶ ἡ συμφιλώση τούτη δεῖνεται στὴ συνένια ποῦ εἶχε στὴν ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα του ἡ ανάμνηση: νὰ ὑψώσει πρῶτα τὴν ἀξία στιγμὴ σὰν «ἀξία» μὲς στὸ χρόνο καὶ τὴ διάρκεια, κι' ὕστερα νὰ ὑψώσει μὲς στὸ ἄπειρο τὴν ἀξία μορφή. Ὅσο κι' ἂν τὰ δυὸ ποιήματά του ἔχουν ψυχολογικὸ χαρακτήρα —τὰ δυὸ ποιήματά του, στὰ ὁποῖα ξεχωρίζει κάποιες στιγμές: «Δωμάτιο προαστείου» (σ. 44) καὶ «Πεζὲς σελίδες μεγάλης ἀγάπης» (σ. 61)— τὸ σημαντικό εἶναι, ὅτι αὐτὴ ἡ περασμένη στιγμὴ τῆς χαρὰς δὲν τὸν γεμίζει πιά θλίψη καὶ πόνο. Σὰ νὰ εἶναι ἡ στιγμὴ ὑψωμένη πάνω ἀπὸ τὸ συνηθισμένο θοδὸ κύμα τοῦ χρόνου, λαμπερὴ ἀποκρατάλλωση ἐνὸς ἐπιτευγμένου μὲ τὴν ψυχικὴν ἀνάσταση ὕψους. Ὁ χρόνος ποῦ περιβάλλει τὴ στιγμὴ δὲν εἶναι ἐχθρικός· ἀντίθετα, πυκνώνεται μέσα τῆς, παίρνει νόημα καὶ ἀξία κι αὐτός.

Μαζὶ μὲ τὴν ἀξία στιγμὴ, ποῦ μ' αὐτὴν ὁ χρόνος ἀπὸ παθητικὰ ἀντιστεκόμενη ὕλη γίνεται δημιουργικὴ δύναμη, ἐνέργεια καὶ πνεῦμα, ὑψώθηκε μέσα του ἡ Μορφή. Στὸ ποιήμα του «Θρήνος» λέει:

Ἄνασαιὼν τὸ θῆνο τοῦ ἀγέρα
μὲς στὴ νύχτα, τὴ νύχτα τοῦ ζῆφου.
Ἐνα ἀστὲρι θοδὸ πέφτει ἀλόγχα
στὴν ἀτέλειωτη δίνη τοῦ χρόνου
κι' ἡ καρδιά μου σπαράζει ἀπ' τὸ δέος
τῶν μορφῶν ποῦ σέηστήκαν γιὰ πάντα...

καὶ καταλήγει:

Τὶ ἀνώφελη θάνατι, ὅταν ἔρθει,
ἡ βαριά τοῦ θανάτου ἀγωνία!
Ἐδῶ πέθαναν ὅλα, ἀπὸ χρόνια.
Δὲν εἶν' ἄλλη χειρότερη μοῖρα!

Δὲν πρόκειται δέβαια ἐδῶ γιὰ ὀρισμένες μορφές, ἀλλὰ γιὰ ὅλες τὶς μορφές καὶ στὸ σῆσιμο τῶν μορφῶν, ποῦ εἶναι μιὰ βίωση τοῦ θανάτου, ὅπως καὶ τὸ λέει παρακάτω, στὸ σῆσιμό τους, στὴν ἀτέλειωτη δίνη τοῦ χρόνου, σπαράζει ἡ καρδιά του ἀπὸ τὸ δέος. Ἴσως νάνσι, τὸ πιὸ ἀπαισιόδοξο ποίημα τοῦ αὐτοῦ. Κι' ὅμως στὴ συλλογὴ του εἶναι καὶ δυὸ ἄλλα ποιήματα. Τὸ «Εἰκοσιπέντε χρόνων», ποῦ ἀνασταίνεται μιὰ μορφή πάνω ἀπ' τὴ λήθη, ποῦ ὁ χρόνος πασκιέει νὰ τὴ βυθίσει, καὶ ἔνα ἄλλο, ποῦναι κι' ἀπ' τὰ ὠραιότερά του, τὸ «Ἐλεγείο» (σ. 12), ποῦ ὁ θάνατος γίνεται ἀληθινὴ πνευματικὴ ἀνάσταση τῆς Μορφῆς. Ἡ Μορφή αὐτὴ, ἡ καθαρῶς ἀπὸ τὸ θάνατο, εἶναι μιὰ καθαρὴ ὀλάστροφτη Μορφή, «ἀγέραστη, ἀγνότατη», «τέλεια», μιὰ «γλυκεῖα κ' ἡμερωμένη ὀπτασία» «μ' ἄυλο μάτια βυθιμένα σὰν ἄστρα φωτεινὰ μὲς στὴν ψυχὴ του», Μορφή ποῦ ἀγιάζει τὸ παρελθόν, ὑψώνεται στὸ παρὸν καὶ γίνεται ὀδηγήτρια. Πλαστικὴ μὲ τὴ διπλὴν ἔννοια τῆς λέξης, ἀποτελεσεμένη, καθαρὴ, ὀλοκληρωμένη Μορφή καὶ Μορφή ποῦ πλάθει, πρότυπο καὶ ἀκτινεβολοῦσα ἐνέργεια.

Στὰ δυὸ τούτα κατορθώματα τῆς Ἀνάμνησης εἰ δυνάμεις, ποῦ τραγικὰ συγκρούονταν μέσα του πρὶν, τώρα συνεργάζονται καὶ συναίρουνται. Χωρὶς τὸν ἔρωτα τί σημασία θάχε ὁ χρόνος κι' ὁ θάνατος; Καὶ χωρὶς τὸ χρόνο καὶ τὸ θάνατο δὲ θάταν ὁ ἔρωτας ἔνα ἀπλὸ φυσιολογικὸ γεγονός; Θὰ μπορούσε ἡ στιγμὴ νὰ συμπτύσσεται τὸ χρόνο κι' ἡ Μορφή νὰ βγεῖ ἀπ' τὸ χάος λυτρωμένη;

Ἡ νίκη τούτη ὀφείλεται στὸ γεγονός πῶς δὲν ἔξεχασε τὴν πατρίδα του καὶ πατρίδα τῶν ποιητῶν, τὸν παράδεισο. Φαίνεται κι' ἀπ' τὴν «Ἀγρυπνία» του καὶ ἀπὸ πολλὰ ἄλλα ποιήματά του καὶ πιὸ πολὺ ἀπὸ τὸ «Ξαναγουρίζουμε». Ὁ κῆπος λοιπὸν ποῦ τὸν ξαναζήτᾳ στὸ τέλος:

Μὴν τὸν εἶδατε κανένας
τὸν κῆπο, ποῦ στὸν κάλυκα ἐνὸς κρίνου
ἔχομε ἀφήσει μέσα τὴν καρδιά μας ;

ὁ κῆπος αὐτός, ποῦ μὲ πάθος τὸν ζητοῦσε στὸ παρὸν καὶ ποῦ ἡ ὠμὴ ἀνάμνηση τὸν ἀπεμάκρυνε ἀπ' αὐτὸν περισσότερο, σώθηκε σὰ βρῆκε τὸ δρόμο τῆς ἀναγωγῆς τῆς ἀνάμνησης σὲ πνεῦμα. Εἶναι ὁ κῆπος ποῦ λουλουδίζει τὴ στιγμὴ καὶ ποῦ δγάζει τὸν κρίνο τῆς Μορφῆς. Ὁ παράδεισός του, ποῦ τὸν ἀποτελοῦν ἡ λευτεριά, ἡ ἀγάπη, ἡ

ἀλήθεια κι' ἡ ὠμορφιά, εἰν' ὁ παράδεισος ἀπ' ὅπου ἀναδύονται οἱ ἐξαίσιες ὥρες τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς κι' οἱ θεῖες μορφές τῆς.

* * *

Τὸ ὅτι οἱ διώσεις του αὐτῆς εἶναι ἀληθινές, φαίνεται κι' ἄν, μέσ' ἀπὸ τὰ ποιήματά του πάλι, ἐαθύνουμε καὶ στὸ τρίτο στοιχεῖο τῆς ἀπαισιοδοξίας του: τὴν ἀντίσταση τῆς κοινωρίας στὴν πραγμάτωση τῶν εὐγενέστερων πόθων μας, στὴ διάλυση, ἐξαιτίας τῆς, τῶν ὀραματισμῶν καὶ τῶν σχεδίων μας, πού ἡ πηγή τους εἶναι παραδεισιακὴ καὶ εἶναι, ὅπως καθορίζει στὸ ποίημά του «Περάσανε οἱ γαλαζίες μέρες», ἡ λευτεριά, ἡ ἀγάπη, ἡ ἀλήθεια κι' ἡ ὠμορφιά. Μιὰ τέτοια πείρα ἀπὸ τὴν κοινωρία, σκληρὴ καὶ δίκαιη ὡς ἓνα σημεῖο, ἀδικη ὅμως πέρ' ἀπ' αὐτό, τὴν ἔχει στὶς πιὸ ἀπελπισμένες ὥρες του. "Ὅταν ἀνεβαίνει ὅμως μέσα του τὸ ἀγωνιστικὸ θάρρος, τότε βλέπει καὶ τὴ δική του ἐνοχὴ καὶ τότε μετριάζεται τῆς κοινωρίας ἢ ἀντίσταση. Στὸ ποίημά του αὐτό, πού μόλις προανάφερα, λέει:

Κι' ἦρθανε τὰ κοράκια, μαῦρα κι' ἀπιαστα,
σάν τύψεις μιᾶς ἀέθαιης ἀμαρτίας.

Σ' ἓνα ἄλλο του ποίημα, «Ἡ ἐπιστροφή», ὅπου μιλά μ' ἀποστροφή σχεδὸν καὶ περιφρόνηση γιὰ τὶς ἀναμνήσεις, ἔχει μιὰ παρένθεση πού λέει πολλὰ:

(θάπρεπε ἀλήθεια ν' ἀγαπούσαμε περισσότερο,
θάπρεπε ἐκεῖ νὰ στοχαζόμεσταν
γιὰ κάτι ἀληθινὸ καὶ πλιο ἀξιώτερο.)
Μὰ ἐμεῖς δὲ φέραμε παρὰ ἀναμνήσεις.

Ἡ «ἀδέβαιη ἀμαρτία» γίνεται ἐδῶ βέβαιη, ὠρισμένη καὶ συνειδητὴ: Ἡ ἀγάπη δὲ φτάνει, ἢ λίγη ἀγάπη. «Γιὰ νὰ μὴ λαξεύουμε περικαλλεῖς μόνο κι' ὠραίες στὸ μαστωλεῖο τῆς καρδιάς μας κι' ἄλλες κρύπτες», χρειάζεται ἡ ἔνταση τῆς ἀγάπης κι' ὁ στοχαζόμενος τὸ ἄξιον κι' ἀληθινὸ ὁ ἔντονος καὶ συνεχῆς. Ἡ διαπίστωση τοῦτη κάνει τὴν αἰτία τῆς μὴ πραγματοποίησης τῶν ὀνείρων μας ὑποκειμενικὴ, ἠθικὴ. «Ἐρχομε τὰ «μεγάλα» στὴν ψυχὴ μας, μὰ τὰ «μικρὰ» διαρκῶς μᾶς κυβερνοῦν», λέει πιὸ κάτω στὸ ποίημά του «Ἰπποτικὸ» (σ. 90). Τὰ «μικρὰ» πού μᾶς κυβερνοῦν εἶναι ἔξω ἢ μέσα μας μαζί μὲ τὰ μεγάλα: "Ἄν εἰν' ἔξω, φταίμε μείζ πού τ' ἀφήνομε καὶ εἰσχωροῦν μέσα μας ὡς τὸ σημεῖο ν' ἀφανίσουν τὰ μεγάλα, φταίει ἢ λίγη μας ἀγάπη, πού ἀναφέρει στὴν παρένθεση τῆς «Ἐπιστροφῆς». "Ἄν εἶναι μέσα μας, τότε πολὺ περισσότερο φταίμε. Φταίμε ὅταν πέφτει τὸ θάρρος μας κι' εἴμαστε «δνειροπόλοι τοῦ γιγαλοῦ, τῆς ρούγας χαζευτῆδες» (σ. 91).

Γι' αὐτό, ὅταν ἐκτινάσσεται μέσα του τὸ θάρρος, ἀναπηδᾷ κι' ἡ ἐλπίδα κι' ἡ χαρὰ. Κανεὶς τότε δὲ μπορεῖ νὰ τοῦ πάρει «τὰ χρυσάνθεμα πού φύλαξε ἢ καρδιά του». Βλέπει πὼς μὲς ἀπὸ τὰ βάθη τῶν καιρῶν «θὰ προβάλει ἡ παιδικὴ ψυχὴ, γιὰ νὰ μᾶς φέρει πάλι τὰ ρόδα τῆς αὐγῆς». Κι' εἶναι ἔτοιμος, ἀνανεωμένος, γιὰ ν' ἀρματώσει «μιὰν καινούργιαν Ἀργώ», καὶ νὰ πλάσει «καινούργιες Κολχίδες στῆς ψυχῆς του τὰ βάθη». Πιὸ ἔντονα ἀκόμα αἰσθάνεται πὼς κι' ἡ τύψη, κι' ὁ μεταγωνισμὸς δὲν ὠφελοῦν, πὼς ἔχει ἓνα θησαυρὸ πού πρέπει νὰ τὸν χορεῖ δαπανώντας τον, πρὶν «στὴ χαλύβδινη ταφεὶ κι' αὐτὸς θραδιά», «τὸν πλημμυροῦν τοῦ ἀκήρυχτου οἱ ἀλλαγμοὶ πολέμου» καὶ γύρω του κι' ἐντὸς του αἰσθάνεται τὴ ζωὴ, σὰ νέα ζωὴ, νὰ τοῦ γελά. («Ἀλλαγμοί», σ. 92).

Κι' ἂν στὸ ποίημά του «Αὐτὸ πού καρτεροῦμε» (σ. 68) ἀναζητᾷ τὴν καρδιά καὶ τὴν ἀνοίξη ἐκείνη, πού θὰ μπορέσει «σὲ δεσμὸ νὰ βάλει τὴν ἀπιαστὴ εὐτυχία τῶν ἀνθρώπων», πού τὴν αἰσθάνεται σάν ἀνώτατη πνευματικὴ κατάκτηση τῆς ψυχῆς, γιὰ τὴν ἔνοιωσε, ὅσο κι' ἂν ἦτανε κρυμμένη, «στῶν ἀγαλμάτων τὴν καρδιά, στῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων τὰ σπλάχνα, στὰ φτερά τῆς μουσικῆς, στὴν ἀρμονία τῶν στίχων, στὴ φλόγα τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ πάθους, στῶν παιδιῶν τὸ χαμόγελο, στὴν ἀρετὴ τῶν ἡρεμῶν, ἐλευθερῶν ἀνθρώπων», ἂν, λέω, ἐκεῖ τὴν ἀναζητᾷ, στὸ ποίημά του «Τὸ τραγοῦδι τῶν προγόνων» (σ. 108), τὴν αἰσθάνεται αὐτὴ τὴν εὐτυχία σάν εὐθύνη καὶ σάν εὐθύνη τῆ ζωῆς.

Μὲς στὰ βάθη τῆς μνήμης σαλεύουν
σάμπως νέοι, οἱ πανάρχαιοι πόθοι.

Τὰ βάθη τῆς μνήμης ἐδῶ δὲν ἔχουν ἔννοια ψυχολογικὴ καὶ μόνο. "Ὅπως τὸ «γιῶδι σαυτὸν» εἶναι στὸ βάθος τοῦ ἢ ἀρχὴ νὰ γνωρίσουμε τὸν κόσμον μὲσω τοῦ ἑαυτοῦ μας, νὰ καταλάβουμε τὴν καταβολὴ μας, νὰ αἰστανθοῦμε συνηχούντα μέσα μας καὶ ἐναρμονιζόμενα τὰ πάντα, ἔτσι εἶναι τώρα τὰ «βάθη τῆς μνήμης» τοῦ ποιητῆ, τὸ βάθος τῆς ἀνθρώπινης μνήμης, τῆς «Μνήμης Θεοῦ», ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Σικελιανός. Αἰσθάνεται ἓνα μὲ τὴ φύση:

Μες στην πέτρα, στα δέντρα, στα φύκια,
στα φτερά των ανέμων, στο κύμα,
στην κρυμμένη ψυχή των πραγμάτων,
άγροικώ τον παλμό της καρδιάς μου.

Αισθάνεται ένα με την ιστορία:

Ἀδελφοί μου χαμένοι! Πολίτες
των πανάρχαιων κόσμων!
Σεῖς π' ἀφήσατε σπέρμα τὸ σπέρμα
κι' ἀναμμένη τὴ δάδα ὡς ἐμένα!
Ῥωσάνα στὴν ψυχὴ σας, πὺ τρέμει
ριγηλὴ στὴς ψυχῆς μου τὰ βάθη.

Καὶ κάνοντας χρέος κι' εὐθύνη τὸ συμπαντικὸ αὐτὸ αἶσθημά του, λέει:

Θά καθῆσω ἐδῶ, πὺ μὲ δένει
τῆς στιγμῆς μου ἡ μοῖρα.
Σφαλιχτὸς στὰ δεσμά τῆς μορφῆς μου
θὰ παλαίψω ἐναντία στὸ χρόνο.

Νάτην πάλι μπροστὰ σας δούμενη,
σάν ἰδέα γυμνὴ, τὴν ψυχὴ μου,
ξεσκισμένο πανί, π' ἀνεμίζει
τὴ σημαία μᾶς πρώτης πατρίδας.

Ὁ παράδεισος, πὺ ἔχει μέσα του, πὺ δὲν εἶναι πιά μιὰ ἀναγωγή στὴν παιδικότητα ἢ τὴν ἐφηβικότητα μόνο, στὴν καρδιά του, πὺ αἰσθάνεται πιά πὺς δὲν τοῦ ἀνῆκει ἐξ ὀλοκλήρου, τοῦ δημιουργεῖ τὸ χρέος τὸ ἀγωνιστικὸ γιὰ τὸ ξαναρριζωμά του, κι' αὐτὸ τὸ χρέος εἶναι ὅ,τι ἀνῆκει στὸν ποιητὴ. Ἔτσι, μπορεῖ νὰ νοιώσει τὸ δεσμό του μετὰ τὸ χρόνο καὶ τὸ χωρὸ τὸν ἀγωνιστικὸ, τὴν πατρίδα τὴ μικρὴ καὶ τὴ μεγάλη καὶ τὸν ἄνθρωπο, καὶ νὰ ἐκφράσει ἐπιγραμματικὰ τὸ χρέος του. (σ. 95) :

Θά σταθοῦμε στὴ γῆ πὺ μᾶς γέννησε,
σὰ δέντρά, πὺ τὰ μάχεται ὁ ἀνεμος,
πὺ τὰ δέρνουν οἱ μπόρες, μ' ἀσάλευτα
τὸν καρπὸν ἐτοιμάζουν στὰ κλώνια τους.
Θά σταθοῦμε στὴ γῆ πὺ μᾶς γέννησε,
μὲ τὴ μνήμην ἐκείνων πὺ διαθήκαν,
τὴν ἀγάπη γιὰ κείνους πὺ θάρθουνε
καὶ τὴ θεία γαλήνη στὰ σπλαχνα μᾶς.

Ἔτσι συναισθάνεται πιά τὴν εὐτυχία στὸ χρέος, στὸ «σφρίγος τοῦ οἰκοδόμου», στὴν ἀτομικὴ μορφή πὺ κλείνει μέσα τῆς τὸ ἀθάνατο εἶδωλο τῆς ὠμορφιάς. (σ. 71).

* * *

Μ' ὅσα εἶπα στὸ τελευταῖο μέρος τοῦ μελετήματος τούτου, θαρρῶ πὺς βεβαιώνονται καὶ ἀσφαλίζονται ὅσα ἀνάφερα πρὶν, γιὰ τὴ λύση, μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ποιητῆ, τῆς βασικῆς του τραγικῆς ἀντινομίας.

Μιὰ παρατήρηση μόνο θὰ μπορούσε νὰ προβληθῆ: ὅτι ἡ ἀνάλυση ἢ ψυχοπνευματικὴ, πὺ ἐπεχειρήσα, εἶναι κάπως σχηματικὴ, προϋποθέτει μιὰν ἄλλη, πρὶ συνεπιπῆ σὲ μιὰ τέτοια πορεία, κατὰταξη τῶν ποιημάτων τῆς συλλογῆς του, κι' ὅτι ἡ ἀνακατὰταξη πὺ τοὺς ἔκαμα μ' ἓνα τρόπο αὐθαίρετο μετὰ ὀδήγησε καὶ σ' αὐθαίρετα συμπεράσματα. Ἡ παρατήρηση ὅμως αὐτὴ δὲ νομίζω ὅτι εἶναι καὶ τόσο σοβαρὴ.

Τί σημασία ἔχει τὸ πρωτότερο στὴ ζωντανὴ ἀνθρώπινη ψυχῆ; Σημασία ἔχει ὅτι ἐνοιώσε ὅσα εἶπα, δηλαδὴ ὅσα διώματα περικλείονται στὶς «Σπουδές» του. Κι' ἂν ὑποθέσωμε ἀκόμα ὅτι ἡ λύτρωση, γιὰ τὴν ὁποία μίλησα, δὲν εἶναι πάντα στὴν ἐπιφάνεια τῆς ψυχῆς του σὰ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς, σάν καρπὸς τῆς ψυχικῆς του πείρας καὶ τοῦ πάθους, δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε, ὅτι ἡ διάνοια εἶναι κάτι ὑστερο στὴν περίπτωσή αὐτὴ κι' ὅτι δυναμικὰ ὑπάρχει μέσα του, ὑπάρχουν οἱ στιγμὲς πὺ λυτρώθηκε μετὰ στὴν ψυχὴ του. Ἄλλωστε, ποιά λύτρωση εἶναι σίγουρη; Γιὰ τὸ ζωντανὸ ἄνθρωπο, ἐννοῶ, γιὰ τὸν ἄνθρωπο πὺ ἀγωνίζεται, πὺ ἔχει τὶς ὥρες τῆς ἀνάστασης καὶ τῆς πώσης του, τὴν ἀδυναμία καὶ τὴν ἀδυναμεία του καὶ πὺ ἔχει τὴν ἀβύσσο πὺ χαίρουν δίπλα του. Στὴ χειρότερη λοιπὸν περίπτωσή θὰ ὑποθέσωμε ὅτι ἀκόμα εἶναι ἀκαταστάλαχτος, πράγμα πὺ δὲν τὸ δέχομαι. Ἀλλὰ καὶ κάτι τέτοιο σημαίνει πὺς ἀγωνίζεται, ὅπως φαίνεται κι' ἀπὸ ὅλη τὴ συλλογὴ του. Κι' ὁ ἀγῶνας εἶναι ὁ δρόμος ὁ λυτρωτικὸς. Καὶ χρειάζεται περισσότερο, ὅταν πετύχει κανεὶς μιὰ λύτρωση ἢ τὴ λύτρωση, γιὰτὶ τότε ὁ κίνδυνος εἶναι ἀφάνταστα πρὶ μεγάλος.

Γνωρίσαμε μιὰ ζωντανὴ ψυχὴ μὲς ἀπὸ τὴν ποιητικὴ μορφή τῆς. Ἡ μορφή αὐτὴ δὲν πρόδωσε τὴν ψυχὴ καὶ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀντίθετα τὸν πρόβαλε καὶ σὲ μᾶς. Μοῦ εἶναι πολὺ εὐχάριστη ἢ διαπίστωση αὐτὴ, ὅσο κι' ἡ βεβαιότητα πὺ πῆρα ὅτι κι' ἡ ἴδια ἢ ψυχὴ δὲν πρόδωσε τὸν ἑαυτὸ τῆς.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΠΕΣΤΑΛΟΤΣΙ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ *

Ἐὰς ὑποθέσωμεν, λέγει ἓνας εὐφάνταστος μαθητὴς τοῦ Haeeckel, ὁ Ἐρρίκος Schmidt, ὅτι ὀλόκληρος ὁ μέχρι τοῦδε βίος τῆς ἀνθρωπότητος συμποσοῦται εἰς 24.000 ἐτῶν (ὀλιγώτερα δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἶναι). Τὴν χρονικὴν αὐτὴν περίοδον ἅς τὴν παραστήσωμεν διὰ μίαν μόνον ἡμέραν, ἀποτελεσμένην ἐκ 12 ὥρων, (ὁπότε κάθε ὥρα θὰ ἀντιπροσωπεύη 2.000 ἐτῶν), καὶ ἄς φαντασθῶμεν ὅτι ἡ ἐποχὴ καὶ ἀντιπροσωπεύει τὴν μεσημβρίαν τῆς τερατώδους ταύτης ἡμέρας. Ἐὰν τότε ἀνατρέξωμεν εἰς τὰς προηγουμένας ὥρας, θὰ καταλήξωμεν εἰς ἓνα καταπληκτικὸν συμπέρασμα, ὅτι δηλ. διὰ τὰς 11½ ὥρας ποῦ ἐπέρασαν δὲν ἔχομεν νὰ ἀναφέρωμεν τίποτε τὸ ἄξιον λόγου. Ὁ αἰγυπτιακὸς καὶ οἱ ἄλλοι ἀνατολικοὶ πολιτισμοὶ ἀρχίζουσι νὰ ἐμφανίζονται μόλις τὴν 12ην παρὰ 20', ὁ δὲ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἀντιπροσωπεύεται μόνον μὲ 7 λεπτά. Ἡ ἀνακάλυψις τῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ καὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ γίνεται μόνον τὴν 12ην παρὰ 1'. Μὲ τὸ παράδειγμα αὐτὸ φαίνεται ἀμέσως, ὅτι ἡ πρόοδος συντελεῖται μὲ ταχύτερον ρυθμὸν κατὰ τὰ τελευταῖα στάδια, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἤρχισεν νὰ λαμβάνη συνειδησὶν ἑαυτοῦ, καὶ ὅτι ἀκόμη ἡ πρόοδος βαίνει ὀλονὲν ἐπιταχυνομένη ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποῦ ὁ ἄνθρωπος ζητεῖ νὰ ἐκδηλωθῇ κατὰ διάφορον τρόπον, νὰ ἐπιδιώξῃ τὸ ἀγαθὸν τῆς ζωῆς διὰ τὴν ὀλότητα, νὰ ἀξιολογήσῃ διαφορετικὰ τοὺς σκοποὺς του καὶ νὰ κάμῃ τὸν ἑαυτὸν του, τὸσον διὰ τὸν ἑαυτὸν του ὅσον καὶ διὰ τοὺς ἄλλους, καλύτερον ἀπὸ ὅ, τι ἦτο ἕως τῶρα. Μὲ ἄλλους λόγους, ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποῦ ἀρχίζει ἡ ἀγωγή καὶ ἡ ἐκπαίδευσις ὡς συνειδητὴ καὶ συστηματικὴ ἐπιδιώξις(1). Καὶ ὅ, τι συμβαίνει μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος, συμβαίνει φυσικὰ, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, καὶ μὲ τὴν σταδιαδρομίαν ἐνὸς ἐκάστου λαοῦ.

Ἡμποροῦμεν τώρα εὐκολώτερα νὰ ἀναλογισθῶμεν τὴν σημασίαν ποῦ ἔχει ἡ ἐμφάνισις εἰς μίαν ἐποχὴν καὶ εἰς ἓνα λαὸν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι κατῴρθωσαν νὰ ἀντιληφθῶν τὴν ἀγωγήν ὡς προσπάθειαν βαθυτέρας αὐτογνωσίας καὶ συνειδητῆς τοποθετήσεως σκοπῶν, οἱ ὁποῖοι νὰ βοηθοῦν τὴν ἀνθρωπότητα νὰ φθάσῃ διαρκῶς μακρότερον ἀπ' ἐκεῖ ποῦ εὗρισκετο καὶ νὰ γίνεταί πάντοτε καλύτερα ἀπ' ὅ, τι εἶναι καὶ ἐν συνόλῳ καὶ κατ' ἄτομα. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ὅλοι οἱ μεγάλοι παιδαγωγοὶ θεωροῦνται κατ' ἀνάγκην μεγάλοι ἀναμορφῶται καὶ ἠθικολόγοι. Ἠθικολόγος καὶ ἀναμορφῶτης ἦτο κατὰ βάθος ὁ Σωκράτης, καὶ τὴν ἀνάπλασιν καὶ ἀναμόρφωσιν τῆς κοινωνίας ἐν συνόλῳ διὰ τῆς ἀναπλάσεως τῶν ἀνθρώπων ἐπεδίωξε καὶ ὁ Πεσταλότσι.

* * *

Εἶναι γεγονός, ὅτι ὁ Πεσταλότσι δὲν ἔσπειρεν εἰς ἕδαφος παρθένον ἀπὸ ἀπόψεως καθαρᾶς ἀγωγῆς· οἱ Γάλλοι ἀνθρωπισταί, οἱ Γερμανοὶ ρεαλισταί, οἱ νατουραλισταί κλπ. εἶχαν προπαρασκευάσει τὸ ἕδαφος καὶ ἡ ἐποχὴ τῆς ἀντιδράσεως πρὸς τὴν «ἀφρημένην ἀγωγήν» τῶν προηγούμενων οἰῶνων ἐσήμανε πρὸ πολλοῦ. «Αἱ ἰδέαι ἀρχίζουσι νὰ γίνωνται πραγματικότητες· ἡ σημασία τῆς ἀγωγῆς ἀναγνωρίζεται ὀλονὲν καὶ περισσότερο· ἡ νέα ἀγωγή ἀποτινάσσει τὴν σκόνιν τοῦ παλαιοῦ σχολείου καὶ ἀρχίζει νὰ ἔρχεται εἰς μεγαλυτέραν συνάφειαν μὲ τὴν ζωὴν»(2). Καὶ ὅπως κάθε ἀντίδρασις, ἔτσι καὶ αὐτὴ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τὰς ὑπερβολὰς τῆς. Παράδειγμα ἡ φυσικὴ ἀγωγή τοῦ Ρουσσώ καὶ ἡ πραγματογνωσία τῶν Γερμανῶν παιδαγωγῶν, ποῦ ἔφθασαν μέχρι τοῦ σημείου νὰ χρησιμοποιοῦν εἰς τὸ σχολεῖον τὰς μηχανικὰς κινήσεις διὰ νὰ διδάξουν διθὲν εἰς τὰ παιδιὰ τὴν πραγματικότητα. «Κάμετε τὸν ράφην — κάμετε τὸν παπουτῆ», παρήγγελλεν ὁ διδάσκαλος εἰς τὰ παιδιὰ· καὶ ἐκεῖνα ἤρχισαν νὰ προσποιῶνται μηχανικὰ τὰς κινήσεις τῶν τεχνιτῶν αὐτῶν κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἐργασίας τῶν· ἡ ἀκόμη νὰ παρουσιάζουν ἐγκύσιος γυναικῆς κατὰ τὴν ὥραν τοῦ τοκετοῦ, διὰ νὰ ἐξαγάγουν οἱ μαθηταὶ ἀπὸ τὰς ὁδοὺς τῆς γέννας τὸ ἠθικὸν συμπέρασμα, ὅτι πρέπει ν' ἀγαποῦν τὴν μητέρα των, ἡ ὁποία τὸσον ὑπέφερε διὰ νὰ τοὺς φέρῃ εἰς τὴν ζωὴν(3). Καὶ ὅλα αὐτὰ διότι ἀκόμη ἡ παιδαγωγικὴ δὲν ἐστηρίζετο ἐπάνω εἰς τὴν ὀρθὴν γνώσιν τοῦ παιδιοῦ, διότι δὲν εἶχεν ἀκόμη τὸ ἔρεισμά της ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ψυχολογικῆς γνώσεως.

Οἱ ἄνθρωποι, ποῦ ἐσκέπτοντο ν' ἀφιερῶσθον εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς ἀπὸ ἀληθινὴν ἀγάπην πρὸς τὸ παιδί καὶ ἄμεσον ἐνδιαφέρον δι' αὐτὴν, ἦσαν ὀλίγοι εἰς κάθε

(*) Διαλέξη ποῦ δόθηκε ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου.

1) Adams: The evolution of educational theory, p. 86.

2) Compayré: Hist. de la Pedag. p. 347.

3) Compayré: Ἐ.ἀ. σελ. 342.

χώρον. Δι' αὐτὸ τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς, ὅταν δὲν ἡσκέιτο ἀπὸ τὸν κλῆρον, ἦτο ἐμπειστευμένον εἰς τὰς χεῖρας ἀγραμμάτων ὑπηρετῶν, ἀποστράτων τοῦ δὲν ἠμποροῦσαν πλέον νὰ πολεμήσουσι, διεφθαρμένων μικροτεχνιῶν, ξεπεσμένων καὶ ἀρρωστημένων σπουδαστῶν καὶ ἄλλων ἀνθρώπων μὲ ὑποπτον μὀρφωσιν καὶ ἠθικὴν(4). Ὁργανωμένα σχολεῖα, μὲ καθωρισμένον ὀπωσδήποτε πρόγραμμα καὶ μέθοδον διδασκαλίας, ἦσαν σχεδὸν ἄγνωστα μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καί, ὅπου ὑπῆρχαν, οἱ μαθηταὶ τῶν περιωριζόντων εἰς τὸ νὰ μετροῦν τις ξυλιές, τὰ ραπίσματα καὶ τὰς ὕβρεις τοῦ ἐδέχοντο καθ' ἡμέραν ἀπὸ τὸν διδάσκαλον. Καὶ αὐτὰ εἰς τὰς πόλεις. Διότι ἀπὸ τὴν ὑπαίθρου ἔλειπαν καὶ αὐτὰ ἀκόμη. Οἱ χωρικοὶ εἶχαν μεγάλην ἀποτροπὴν πρὸς τὸ σχολεῖον καὶ σπανίως εὔρισκες μεταξύ αὐτῶν ἀνθρώπων γραμματισμένον· ὅσον διὰ γυναῖκα ἦτο σχεδὸν ἀδύνατον. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πόλεις τὰ ὄργανωμένα σχολεῖα (ὄργανωμένα ἀπὸ τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν παρὰ τὴν κρατικὴν μέριμναν) ἦσαν προωρισμένα διὰ τὰ τέκνα τῶν πλουσιῶν· τὰ πτωχὰ παῖδιά δὲν εἶχαν οὔτε τὰ μέσα οὔτε καὶ τὸ δικαίωμα νὰ φοιτήσουσι εἰς τὰ σχολεῖα αὐτά(5).

Γενικῶς ὅμως ἀπὸ ὅλα τὰ σχολεῖα αὐτά, ὅπου καὶ ὅσα ὑπῆρχον, (καὶ μὲ τὴν ἀντίδρασιν τῶν ἀνθρωπιστῶν καὶ τῶν φιλανθρώπων ὁ ἀριθμὸς των ἤρχισε κάπως ν' αὐξάνεται), λείπει ἡ ζωογόνος πνοή, ἡ ὁποία θὰ τὰ ἔκαμνε φωτῶρια ἀνθρώπων(6). Ἦσαν σχεδὸν ὅλα σχολαστικά ἰδρύματα, ὅπου ἐβασίλευεν ἡ τυπικότης καὶ ἐπεδιώκετο ἡ παροχὴ μερικῶν ἀφηρημένων γνώσεων δι' ὄρμαθου ἐπίσης ἀφηρημένων καὶ ἀκαταλήπτων εἰς τὰ παῖδιά λέξεων. Αἱ λέξεις, αὐταὶ ἦσαν τὸ πᾶν, ὅπως σχεδὸν καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας εἰς μεγαλυτέραν ἴσως κλίμακα ἀπ' ὅ,τι φανταζόμεθα. Πρωτοῦ ἀκόμη οἱ μικροὶ μαθηταὶ γνωρίζουσι τὰ πράγματα, ἔπρεπε νὰ μάθουν ἕνα πλῆθος ἀκατανοήτων λέξεων, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀντιπροσώπευαν τίποτε τὸ συγκεκριμένον, καὶ μέσα εἰς τὰς ὁποίας ἐχάνοντο διὰ παντὶς τὰ πράγματα καὶ ἠμβλύνετο ἀνεπανορθῶτως τὸ μόνον μέσον μὲ τὸ ὁποῖον θὰμποροῦσαν νὰ ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν μὲ αὐτά, ἡ παρατηρητικότης. Εἶναι τὸ σύστημα τῆς ἀγωγῆς, τὸ ὁποῖον ἐστόμωμεν καὶ διέστρεψε τὰς φυσικὰς κλίσεις καὶ προδιαθέσεις τοῦ παιδός, ἀντὶ νὰ τὰς ἀναπτύσσει, καὶ ἐναντίον τοῦ ὁποίου ἐξεγείρεται ὁ Ρουσσώ εἰσηγούμενος τὴν ἀντικατάστασιν του διὰ τῆς «φυσικῆς ἀγωγῆς»(7). Πιστεῖται καὶ ὁ Πεσταλότσι, ὅπως περίπου καὶ ὁ Ρουσσώ, ὅτι «ὄλαι αἱ ἀγαθαὶ δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου δὲν ὀφείλονται οὔτε εἰς τὴν τέχνην οὔτε εἰς τὴν τύχην, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν φύσιν καὶ ὅτι ἐπομένως ἡ ἀγωγή πρέπει ν' ἀκολουθήσῃ τὴν ὁδόν, τὴν ὁποῖαν ὑποδεικνύει ἡ φύσις»(8).

Ἐνῶ ὅμως ὁ Ρουσσώ, ἀπὸ ὑπερβολικῆν ἀντίδρασιν, καὶ κατὰ βάθος ἀπὸ ἄνοιαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἔφθανεν εἰς τὸ ἀντίθετον ἄκρον καὶ ἤθελε, μὲ κάποιαν ἀφελή πίστιν, νὰ ἐμπιστεῖται τὸν ἀνθρώπον ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν ἰδιοτροπίαν τῶν τυφλῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, ὁ Πεσταλότσι, ὡς ἐξ ἐνάστικου, ἀντιλαμβάνεται τὰ πράγματα ὀρθότερον. Ἡ φύσις διὰ τὸν Πεσταλότσι δὲν εἶναι τὸ σύνολον τῶν ἀγνώστων καὶ σκοτεινῶν δυνάμεων, ἀλλὰ ἡ γνώσις τῶν φυσικῶν προδιαθέσεων, σωματικῶν καὶ πνευματικῶν, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον αὐτὰ ἐξελισσονται καὶ διαμορφῶνουν τὸν ἀνθρώπον. Ἐπὶ τῶν δεδομένων αὐτῶν πρέπει νὰ στηριχθῇ ἡ ἀγωγή, ἡ ὁποία μόνον εἰς τὴν περιπτῶσιν αὐτὴν θὰ εἶναι πράγματι φυσική. Μὲ ἄλλους λόγους, ὁ Πεσταλότσι διαισθάνεται ὅτι τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς πρέπει νὰ ἔχη ὡς βάσιν τὴν γνώσιν τῆς ψυχολογίας, ἐπιστήμης ἡ ὁποία εἰς τὸν καιρὸν του δὲν εἶχεν ἀκόμη διαμορφωθῇ, διότι ἔλειπαν ἀκόμη αἱ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖαι προϋποθέσεις. Οὔτε ποῖον ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸ ὑποκείμενον τῆς εἶχεν ἀκόμη διορισθῇ, οὔτε αἱ κατάλληλοι μέθοδοι εἶχαν προσδιορισθῇ· ἐξ ἄλλου καὶ τοῦ ἰδίου ἡ μὀρφωσις, ὅπως συχνὰ ὁ ἴδιος παραπονείται, ἦτο ἐλλιπεστάτη. Δι' αὐτὸ καὶ παρατηροῦνται ὠρισμένοι ὑπερβολαὶ καὶ ἀνακολουθεῖαι ἀκόμη κατὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐφαρμογὴν τῆς βασικῆς ἀρχῆς του, ὅτι ἡ ἀγωγή πρέπει νὰ εἶναι σύμφωνος μὲ τοὺς νόμους τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως(9).

Ἀπὸ αὐτὴν τὴν βασικὴν ἀρχὴν ξεκινᾷ, πρὶν ἀκόμη κάμναι τὰ πρῶτὰ του πειράματα· καὶ τὴν ἐκθέτει μὲ ἀδράς εἰκόνας καὶ αἰσθητὰς παρομοιώσεις παρμένας ἀπὸ τὴν φυσικὴν ζωὴν καὶ ἰδίως τὴν ζωὴν τῶν χωρικῶν καὶ πτωχῶν γεωργῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων ζῆ καὶ τῶν ὁποίων τὴν ἀνύψωσιν ἐπιδιώκει. «Ὅπως ὁ γεωργός, γράφει, πρέπει νὰ γνωρίσῃ τὸ βῶδι του, διὰ νὰ μπορέσῃ νὰ τὸ ὀδηγήσῃ καὶ νὰ τὸ χρησιμοποίησῃ ἐπω-

4) Comp. ἔ.ἀ. σελ. 350.

5) Παπαμαύρου : Πεσταλότσι, σελ. 23. Ἐπίσης Quéx : Hist. de l' Instr. p. 281.

6) Graves - Great Educators. p. 145.

7) Graves, ἔ.ἀ. σελ. 86.

8) Graves : ἔ.ἀ. σελ. 144.

9) Graves : ἔ.ἀ. σελ. 149.

φελώς, έτσι και διὰ τὴν ὁδήγησιν τὸν ἄνθρωπον πρέπει προηγουμένως νὰ τὸν γνωρίσῃς· νὰ μάθῃς πῶς ἀναπτύσσεται, τί τοῦ χρειάζεται διὰ τὴν ἐνίσχυσιν, νὰ τὸν ἱκανοποιήσῃ καὶ νὰ τὸν συμπληρώσῃ ἢ γνώσῃς αὐτὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔλειπεν ἕως τώρα, καὶ δι' αὐτὸ ἡ ἀνθρωπότης εὐρίσκειται πολὺ μακριὰ ἀπὸ ἐκεῖνο, ποῦ θὰ μπορούσε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐτυχίαν τῆς».

Καὶ κατωτέρω: «Ἡ καλλιέργεια τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ γίνεται σύμφωνα με τοὺς φυσικοὺς νόμους· ὁ ἄνθρωπος, ποῦ ἀναπτύσσεται σύμφωνα με τοὺς νόμους τῆς ἰδικῆς του φύσεως, εὐρίσκειται εἰς τὸν δρόμον τῆς εὐτυχίας του.»(10).

Ἐνῶ ὅμως ὁ Ρουσσώ, ὅπως ὁ Βολταίρος καὶ ἄλλοι ὑπῆρξαν ἀπλῶς ἀρνηταὶ ἐμπρὸς εἰς τὴν διαπίστωσιν μιᾶς ἀθλίας καταστάσεως, ὁ Πεσταλότσι ὑπῆρξεν μία εὐεργετικωτάτη θέσις(11). Ἀντελήφθη ὅτι δὲν ἦτο ἀρκετὸν νὰ σταματήσωμεν εἰς τὴν ἀρνησιν καὶ τὴν καταστροφὴν καὶ νὰ ἀφήσωμεν τὴν θεμελίωσιν καὶ τὴν ἀνοικοδόμησιν εἰς τὴν τύχην. Καὶ τοῦτο, διότι ἐκεῖνοι μὲν ἦσαν φιλόσοφοι, ἄνθρωποι δηλ. τὸν λογικῶν θεωριῶν, ἐνῶ ὁ Πεσταλότσι ἦτο πρὸ πάντων φιλόανθρωπος. Ἀφετηρία του καὶ κίνητρόν του ἐστῆθη πάντοτε ἡ ἀπέραντος ἀγάπη του διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἡ ἀκλόνητος πίστις του ἐπὶ τὸ δυνατόν τῆς βελτιώσεώς του καὶ δι' αὐτοῦ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Ἡ πίστις του ἄλλωστε αὐτὴ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ δίδου τὴν δύναμιν ν' ἀγωνισθῇ μέσα εἰς τόσας ἀντιξέους περιστάσεις με ἀυθοθυσίαν πραγματικὴν, διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἰδανικόν του. Ὁλόκληρος ἡ ζωὴ του εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτῆν. Δι' αὐτὸ καὶ ἡ ζωὴ του δὲν ἔχει κανένα ἄλλο χαρακτηριστικὸν σημεῖον παρὰ μόνον τὸν ἀδιάκοπον ἀγῶνά του καὶ τὸν ἄσβεστον πόθον του νὰ δημιουργήσῃ ἀνθρώπους καὶ νὰ δώσῃ τὴν χαρὰν καὶ τὴν εὐτυχίαν εἰς αὐτοὺς καὶ ἰδίως εἰς τοὺς μικροὺς, τοὺς ταπεινοὺς καὶ τοὺς ἐγκαταλειμμένους, τοὺς ἀποδιοπομπάτους τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀδίκου κοινωνίας.

Ἡ ζωὴ τοῦ Πεσταλότσι καὶ ἡ προσπάθειά του εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτό. Δὲν ἔζησεν οὐδὲ μίαν στιγμὴν δι' ἄλλον σκοπὸν καὶ πολὺ ὀλιγώτερον διὰ τὸν ἑαυτὸν του. Θέλει νὰ ἐπιδοθῇ εἰς ὅτιδήποτε δύναται νὰ συμβάλῃ διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Θέλει νὰ γίνῃ ἱεροκῆρυξ, νομικὸς, ἐργάτης τῆς γῆς, διδάσκαλος· τὸ πρῶτον τὸ εὕρισκε πολὺ θεωρητικὸν καὶ ἀμφιδόλου ἀποτελεσματικὸν· ἴσως δι' αὐτὸ τὸ ἐγκατέλειπε καὶ ὄχι διότι ἀπέτυχεν εἰς τὸ πρῶτον του κήρυγμα, ὅπως ἀνοφέρεται ἀπὸ τοὺς βιογράφους του(12). Μὲ τὰ ἄλλα ὅμως δύο συνέδεσε διὰ παντὸς τὴν ζωὴν του. «Ἡ κλίστις μου εἶναι νὰ γίνω διδάσκαλος», ἐξομολογεῖται ὁ ἴδιος· «ἔτσι θ' ἀρχίσω τὴν θεραπείαν τοῦ κακοῦ ἀπὸ τὴν ρίζαν του καὶ θὰ θέσω τὰς βάσεις ἐνὸς καινούριου κόσμου». Τὸ ἰδεῶδες του ὅμως δὲν ἦτο νὰ δημιουργήσῃ διὰ τῆς παντοδυναμίας τῆς φύσεως, ὅπως ἐπίστευεν ὁ Ρουσσώ, χωρὶς νὰ ἠξεύρῃ καλὰ-καλὰ οὔτε ὁ ἴδιος πῶς θὰ ἐπετυγχάνετο οὗτό, τὸν τύπον τοῦ ἀνωτέρου ἀνθρώπου, ὅπως ὁ ἀριστοκρατικὸς Αἰμίλιος ἐκεῖνου(13). Ὁ Πεσταλότσι ἠθέλη νὰ καταστήσῃ τὴν ὑπάρχουσαν κοινωνίαν δικαιοτέραν καὶ εὐτυχεστέραν με τὴν κατάλληλον καλλιέργειαν, σωματικὴν, πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν, ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἰδίως ὅμως ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι τῆς ἐχρειάζοντο περισσότερο, τῶν λαϊκῶν δηλ. μαζῶν. Ἡ διάθεσις του αὐτὴ φαίνεται καθαρὰ εἰς ἕνα του ἀπόσπασμα: «Σὰν νὰ ἔχω μπροστά μου, γράφει, ἕνα μεγάλο κτίριον· τὸ ἄνω πάτωμα λάμπει ἀπὸ φῶς καὶ ἔργα τέχνης, ἀλλὰ τὸ ἔχουν λίγοι. Εἰς τὸ μεσαῖον πάτωμα ὑπάρχει κόσμος πολὺς, ἀλλὰ ἡ σκάλα ποῦ ὁδηγεῖ ἐπάνω εἶναι λειψή καὶ δὲν θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ δοκιμάσῃ ν' ἀνεβῇ χωρὶς νὰ σπᾶσῃ τὸ χερί ἢ τὸ πόδι του. Στὸ κάτω-κάτω πάτωμα βρίσκεται μιὰ τεραστία μάζα ἀνθρώπων, ποῦ ἔχουν ἀκριβῶς τὰ ἴδια δικαιώματα νὰ χαροῦν τὸ φῶς καὶ τὸν ἥλιον, ὅπως καὶ ἐκεῖνοι ποῦ εἶναι ψηλά· μένου ὅμως σὲ βαθὺ σκοτάδι καὶ δὲν τοὺς ἐπιτρέπεται ν' ἀντικρύσουν τὸ μεγαλοπρεπὲς θέαμα ποῦ εἶναι ἐπάνω.»(14).

Ἡ ἀνάγκη τῆς ἠθικῆς ἀνασυγκροτήσεως τῆς κοινωνίας ἦτο δαθῦτα ριζωμένη εἰς τὴν ψυχὴν του καὶ αὐτὴ κυρίως ἔδωκεν εἰς τὸν Πεσταλότσι τὴν δύναμιν ν' ἀγωνίζεται δι' αὐτὴν με τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν ἐνὸς φανατικοῦ. Αἱ θεωρίαι του, διαμορφωμέναι ἀπὸ τὴν ἐνδόμυχον αὐτῆν ἀνάγκην, τὴν ἀγάπην του πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν πεποίθησίν του, ὅτι ἦτο δυνατόν ἡ βελτίωσις τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἔθεωροῦντο κατὰ τὴν ἐποχὴν του ἐπαναστατικαὶ ἀκόμη. Διότι αἱ συνθήκαι —πολιτικαὶ

10) Paroz: Hist. de l' Educ. σ. 303.

11) Monroe: History of Educ. p. 588.

12) Paroz: ἑ.ἄ. σελ. 299.

13) Craves ἑ.ἄ. σελ. 146.

14) Craves: ἑ.ἄ. σελ. 146.

καὶ κοινωνικαί— εἰς τὴν Ἑλβετίαν δὲν ἦσαν καὶ πολὺ διάφοροι τῶν ἄλλων χωρῶν τῆς Εὐρώπης· ναὶ μὲν δὲν ἐπεκράτει εἰς αὐτὴν τὸ φεουδαρχικὸν σύστημα, ὅπως τὸ γνωρίζομεν εἰς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς χώρας —καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς φύσεως τῆς χώρας καὶ τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσεως— ἀλλὰ ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ διαφορά ἦτο ἐξ ἴσου μὲ τὰς ἄλλας χώρας, ἂν μὴ καὶ μεγαλύτερα. Ἰδιαιτέρως μεγάλη ἦτο ἡ διαφορά μεταξὺ τῶν κατοικῶν τῶν πόλεων καὶ ἐκείνων τῆς ὑπαίθρου(15). Οἱ πρῶτοι, ἂν καὶ ἀπετέλουσαν μόνον τὰ 20% τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τῆς χώρας, εἶχον συγκεντρώσει εἰς τὰς χεῖράς των ὅλην τὴν πολιτικὴν καὶ οικονομικὴν δύναμιν, ἐνῶ οἱ χωρικοὶ ἔχον μόνον δὲν συμμετείχον εἰς τὴν πολιτικὴν διοίκησιν, ἀλλ' οὔτε κἀν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκοταλείψουν τὴν ὑπαίθρον καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς μίαν πόλιν. Καὶ ὅταν ἀκόμη διέθετον τὰ οικονομικὰ μέσα, δὲν ἠμποροῦσαν νὰ στείλουν τὰ παιδιά των εἰς τὰ σχολεῖα τῆς πόλεως διὰ νὰ ἐκπαιδευθῶν, παρὰ εἰς ἐλαχίστην ἀναλογία, διὰ νὰ ἰκανοποιῶνται αἱ θρησκευτικαὶ ἰδίως ἀνάγκαι τῶν χωρικῶν(16). Καὶ ὡς ἐκ περισσοῦ ἡ Ἑλβετία ἦτο ἐλεύθερον πεδῖον ἀνταγωνισμοῦ μεταξύ τῶν γειτονικῶν μεγάλων δυνάμεων.

Ἡ τοιαύτη κατάστασις ἐπόμενον ἦτο νὰ ἐξεγείρη τὰ ἀνθρωπιστικὰ καὶ πατριωτικὰ αἰσθήματα πολλῶν ἰδεολόγων Ἑλβετῶν, οἱ ὅποιοι, ἐπηρεασμένοι καὶ ἀπὸ τὴν ἀτμόσφαιραν, ἐνὸς τῆς ὁποίας μετ' ὀλίγων ἐξερρηγνύετο ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις, ἐργάζονται διὰ τὴν δημιουργίαν καλυτέρων συνθηκῶν διαβιώσεως καὶ πνευματικῆς ἀνυψώσεως τῶν λαϊκῶν μαζῶν. Ἐκδίδουν προπαγανδιστικὰ φυλλάδια καὶ περιοδικὰ καὶ ἰδρύουν πατριωτικὰς ἑταιρεῖας, ἐκ τῶν ὁποίων γνωστότερα ἡ Ἑταιρεία τῶν Πατριωτῶν, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἑλβετοῦ πατριώτου καὶ φιλανθρώπου Bodmer. Τῆς ἑταιρείας αὐτῆς ἐκλεκτὸν μέλος ἦτο καὶ ὁ Πεσταλότσι εἰς ἡλικίαν μόλις 19 ἐτῶν. (Ὡς γνωστόν, εἶχε γεννηθῆ τὴν 12ην Ἰανουαρίου 1746.) «Διὰ νὰ σώσω τὴν πατρίδα μου», γράφει ὑστερότερον εἰς τὴν Ἄνναν Schultess, τὴν μέλλουσαν σύζυγον του, θὰ ἠμποροῦσα νὰ τὰ λησμονήσω ὅλα, καὶ γυναῖκα καὶ παιδιά.»(17).

Διὰ νὰ μὴ τυχὸν παρανοηθῆ ὁ χαρακτήρ τῆς προσπάθειας ταύτης τοῦ Πεσταλότσι, πρέπει νὰ σημειωθῆ, ὅτι ἡ Πατριωτικὴ Ἑταιρεία, ὅπως καὶ ἄλλαι ἀνάλογοι, δὲν εἶχον πολιτικὰς ἐπιδιώξεις καὶ χαρακτῆρα ἀνατρεπτικόν. Βεβαίως ἐνεφοροῦντο καὶ αὐτὰ ἀπὸ τὰ συνθήματα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος, ἀλλὰ ἡ κυρία των προσπάθεια δὲν ἦτο ἡ κατάλυσις· ἦτο ἡ δημιουργία ἐνὸς καλυτέρου κόσμου μὲ τὴν διαφώτισιν καὶ τὴν ἐν γένει πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνύψωσιν τῶν συμπατριωτῶν των(18). Αὐτὸ διὰ τὸν Πεσταλότσι τοῦλάχιστον εἶναι ἀπολύτως βέβαιον(19). Ἡ μεγάλη του καρδιά θλίβεται διὰ τὰς ἀδικίας καὶ τὴν ἐκμετάλλευσιν, ἀλλὰ δὲν μισεῖ ἀπολύτως κανένα. Τὸ μῖσος ὑπὸ ἰστανθῆποτε μορφήν οὐδέποτε εἰσεχώρησεν εἰς τὴν παιδικὴν του ψυχὴν καὶ ἡ καρδιά του παρέμεινε θερμὴ ἀπὸ τὴν ἀγάπην καὶ ὄνειροπόλος εἰς ὅλην τὴν ζωὴν. Ἡ δικαιοτέρα κοινωνία κατ' αὐτὸν εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ κρατήσῃ τὸν ἀνθρωπισμὸν του καὶ πρὸ τὸν ὑποβοηθεῖ ν' ἀναπτύξη κατὰ τρόπον φυσικὸν τὰς ἐσωτερικὰς ἀρετὰς καὶ τὰς δεξιότητάς του.

Εἰς μίαν οὐχὶ ἐπὶ δικαίων βάσεων θεμελιωμένην κοινωνίαν ὅλοι φυσικὰ διατρέχουν τὸν κίνδυνον νὰ χάσουν τὸν ἀνθρωπισμὸν των, ἀλλὰ πολὺ περισσότερον ἐκείνοι ποῦ εἶναι καὶ οἱ πλέον ἀδικημένοι ἀπὸ αὐτὴν· δι' αὐτὸ καὶ τὸ καθήκον μας, πιστεύει ὁ Πεσταλότσι, νὰ φροντίζομεν δι' αὐτοὺς εἶναι ἐπιτακτικώτερον. Τὰ μικρὰ παιδιά ὅμως καὶ πρὸ πάντων ἐκεῖνα, ποῦ δὲν ἔχουν τὰ μέσα διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀπόκτησιν τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν, διατρέχουν περισσότερον κίνδυνον νὰ χαθοῦν μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν αὐτὴν καὶ μαζί μ' αὐτὰ χάνονται καὶ αἱ ἐλπίδες διὰ τὴν δημιουργίαν μιᾶς καλυτέρας. Πρέπει λοιπὸν τὸ κακὸν νὰ ἀρχίσῃ νὰ θεραπεύεται ἀπὸ τὴν ρίζαν του. Πιστεύει καὶ ὁ Πεσταλότσι, ὅπως σχεδὸν καὶ ὅλοι οἱ μεγάλοι ἀναμορφωταί, εἰς τὴν παντοδυναμίαν περίπου τῆς ἀγωγῆς. Ἡ συνθησιμένη εἰκὼν, τὴν ὁποίαν μεταχειρίζεται διὰ νὰ καταστήσῃ αἰσθητὴν τὴν ἀποψίν του καὶ νὰ βασίση ἐπ' αὐτῆς τὰς ἐπιδιώξεις καὶ τὰς προσπάθειάς του, εἶναι ἐκείνη τοῦ φυτοῦ, τοῦ ὁποίου εὕρισκει πλήρη ἀναλογία πρὸς τὸν ἄνθρωπον. «Ἡ ὀρθὴ ἀγωγή, ἐπαναλαμβάνει σχεδὸν ταυτόσημα εἰς ὅλα του τὰ ἔργα, δύναται κατ' ἐμὲ νὰ συμβολισθῆ μὲ τὸ δένδρον, τὸ ὁποῖον φυτεύεται πλησίον εἰς γουμποσιά νερά. Ἐνας μικρὸς σπóρος, ποῦ περιέχει τὴν ὑποτύπωσιν

15) Quex: Hist. de l' Instr. p. 281.

16) Παπαμαύρου: Πεσταλότσι, σελ. 23.

17) Ραροζ: ἑ.ἀ. σελ. 300.

18) Quex: Hist. de l' Instr. p. 292.

19) Παπαμαύρου: Πεσταλότσι, σελ. 210 κ.ἐξ.

του δένδρου, την μορφήν του και τὰς ἀναλογίας του, φυτεύεται μέσα εἰς τὸ ἔδαφος. Κοίταξε πῶς βλασταίνει καὶ πῶς ἀναπτύσσεται σὲ κορμόν, κλώνους, φύλλα, ἄνθη καὶ καρπούς. Καὶ ὁ ἄνθρωπος ὁμοιάζει μὲ τὸ δένδρον. Εἰς τὸ νεογέννητον βρέφος εὐρίσκονται λανθάνουσαι ὅλαι ἐκείνι αἱ ἐνέργειαι, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐκδηλωθῶν κατὰ τὴν ζωὴν.» (20).

Βεβαίως ὁ παραλληλισμὸς δὲν ἀναπακρίνεται πλήρως πρὸς τὴν ἀλήθειαν, διότι ἡ σημερινὴ ἐπιστὴμη μᾶς ἀπέδειξε ὅτι τὸ παιδί εἶναι αὐτόνομος ὀργανισμὸς καὶ ὄχι ἄνθρωπος ἐν σμικρογραφίᾳ. Ἡ ἀντίληψις ὅμως αὐτῆ τοῦ Πεσταλότσι συνετέλεσεν εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ψυχολογικῆς μεθόδου εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ, πρὸ πάντων, —αὐτὸ μᾶς ἐνδιαφέρει τὴν στιγμὴν αὐτὴν— ἐκράτει ἀδιάσειστον τὴν πίστιν του εἰς τὴν ἀξίαν τῆς ἀγωγῆς καὶ τὸν ἕκαμνε νὰ προσβλέπῃ μὲ αἰσιοδοξίαν εἰς τὴν δι' αὐτῆς βελτίωσιν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας καὶ ὅταν ἀκόμη, ὕστερα ἀπὸ τὰς πολλαπλᾶς ἀποτυχίας καὶ ἀπογοητεύσεις, ἐδικαιοῦτο τούλάχιστον ν' ἀμφιδάλλῃ σοβαρῶς δι' αὐτὴν.

Ἦθελε λοιπὸν νὰ γίνῃ δάσκαλος, διὰ νὰ δοκιμάσῃ καὶ εἰς τὴν πράξιν ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἡ καρδιά του τοῦ ὑπηγόρευεν ὡς δυνατόν καὶ ἡ συνείδησις του τὸ ἐπέβαλλεν ὡς καθήκον.

Εἴμεθα εἰς τὸ 1775 καὶ ὁ Πεσταλότσι εὐρίσκεται ἀκόμη εἰς τὸ Neuhoft, τὸ ἀγρόκτημά του μὲ τὸ συμβολικὸν ὄνομα, τὸ ὅποιον, πρὸ 5 περιπλοῦ ἐτῶν καὶ ὕστερα ἀπὸ τόσας θυσίας, ἐδημιούργησεν ὁ ἴδιος μὲ τὰ δικά του χέρια, μαζὶ μὲ τὴν γυναῖκα του, τὴν "Ανναν Schultess, ἡ ὁποία ἄφησε τὴν ἀνεσιν τοῦ πατρικοῦ τῆς σπιτιοῦ, διὰ νὰ συνδέσῃ τὴν τύχην τῆς μὲ τὸν παράξενον αὐτὸν ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου αἱ ὄνειροπολήσεις καὶ ἡ θέρη τῆς καρδίας του ἤσκουν περίεργον ἐπ' αὐτῆς γοητείαν. Τὸν ἠκολούθησεν εἰς τὴν ἄγονον ἐκείνην περιοχὴν πλησίον τῆς Ζυρίχης, ἀνάμεσα εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀπαιδεύτους χωρικοὺς, τοὺς ὁποίους ἤθελε νὰ σώσῃ διδάσκων εἰς αὐτοὺς τὰς νεωτέρας μεθόδους διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς (21). Κυρίως ὅμως κατέφυγεν εἰς τὸ πείραμα αὐτό, διὰ ν' ἀποδείξῃ πῶς ἠδύνατο νὰ διαπλασθῇ ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἐπαφὴν μὲ τὴν φύσιν, σύμφωνα μὲ τὰς θεωρίας τῶν νατουραλιστῶν (22). Εἰργάσθη ἐκεῖ ἀπιστεύτως σκληρά, ἀλλὰ χωρὶς ἐπιτυχίαν. Οἱ χωρικοὶ δυσπιστοῦν πρὸς αὐτόν, τὸν περιγελοῦν καὶ τὸν ἐκμεταλλεύονται ἀκόμη. Χάνει εἰς τὴν δοκιμὴν αὐτὴν ὅ,τι εἶχε καὶ δὲν εἶχε καὶ ἐγνώρισεν τότε ἡμέρας ζοφεράς, κατὰ τὰς ὁποίας ἐφθασαν νὰ τρέφονται καὶ αὐτὸς καὶ ἡ γυναῖκά του μόνον μὲ ψωμί καὶ νερό. Μὲ τὴν ἀποτυχίαν αὐτὴν, διὰ τὴν ὁποίαν θεωρεῖ ὑπεύθυνον μόνον τὸν ἑαυτὸν του, καταρρέει καὶ τὸ πρῶτόν του ὄνειρον: «Τὸ ὄνειρον τῆς ζωῆς μου», μᾶς λέγει ἀργότερον εἰς τὸ κύκνειόν του ἄσμα, «καὶ αἱ ἐλπίδες μου νὰ δημιουργήσω γύρω μου ἕνα μέγαν κύκλον ἐπιχειρήσεων καὶ ζωῆς, μὲ κέντρον τὸν ἥσυχον καὶ σιωπηρὸν κύκλον τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς, εἶχε σθῆσει γιὰ πάντα.» (23).

Θ. Α. ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ

(Τὸ τέλος τοῦ ἐπόμενου τεύχους).

20) Graves: Ἐ.ἀ. σελ. 144.

21) Graves: Ἐ.ἀ. σελ. 124.

22) Monjoe: Ἐ.ἀ. σελ. 602.

23) Παπαμαύρου: Ἐ.ἀ. σελ. 91.

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΜΟΥ

Κτύπαε, ὦ μοῖρα, κτύπαε ἀλύπητα, βαρειά!...
Σύντριψε τὸ καράθι μου καὶ κάνε το κομμάτια
καὶ σκόρπισε καὶ σύνεργα καὶ ξύλα καὶ πανιά
καὶ ρίξε με ἀπροφύλακτο σ' ἄγνωρα κι' ἄγρια πλάτια!...

Μ' ἄλλοι σου, ὦ μοῖρα δύστυχη, γελᾶω σαρκαστικά!...
Κι' ἂν σ' ὑφαλους καὶ σκόπελους κτυπάεις μου τὸ κεφάλι
κάποιο σωσίθι θε νὰ βρῶ γιὰ ν' ἀβῶ στὴ στεριά,
κι' ἀτράνταχτος τὸ χτίσιμο νὰ ξαναρχίσω πάλι!...

ΜΙΧ. ΠΑΡΙΔΗΣ

ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

ΠΑΝΤΑ Η ΑΓΑΠΗ ...

«Κατά ποῦ λέγεται ἡ δροσιά στὸ λουλούδι καὶ στὴ γῆ οἱ στάλες τῆς βροχῆς» (στίχος τοῦ Κόντογλου ἀπὸ μεταφράση χριστουγεννιάτικου ὕμνου), ἔτσι καὶ στὰ μύχια τῆς καρδιάς μας ἀπλώνει καὶ σήμερα εὐεργετικά ὁ ἀντίλαλος τοῦ θεοῦ σαλλίσματος τῆς Ἀγάπης καὶ τῆς Εἰρήνης, ποῦ ἀντήχησε κάποτε ἀπ' τὴν ταπεινὴ χώρα τῶν Ἰουδαίων. Κι' ἡ ψυχὴ μας, σὰν συναποσπασμένη ἀπὸ δυνάμεις μυστηριακές, ἀναμοχλεύει μέσα τῆς ὅ,τι μεγάλο κι' ἀληθινό, ποῦ τῆς δανεῖζονε τὰ φτερά τους γιὰ τὰ πιὸ ὁμορφα καὶ πιὸ νοσταλγικά πετάγματα πρὸς τὰ ὕψη τῶν ὀραίων αἰτημάτων καὶ τῶν ἀγνῶν μορφῶν.

Ἔ, ὅσο κι' ἂν ἡ ζωὴ μας ἔχει ἐξελιχτῆ, ὅσο κι' ἂν ἡ σκέψή μας παραδέχεται μέσα στὸ κλονεῖ τῶν ἀντινομῶν, τῆς ἀνησυχίας καὶ τῆς ἀμφιβολίας, μελαγχόρα πάντα γροθιάμε στὴ γλυκεῖα ἐπαγγελία τοῦ ἀγγελικοῦ ὕμνου, ποῦ μὴ χειμωνιάτικη νύχτα, ποῖν ἀπὸ εἰσοσι αἰῶνες, χωρετοῦσε τὴ γέννηση τοῦ Ἰησοῦ.

Εἶναι κάτι σὰν βάλοισμο ἢ ἀναπόληση τούτη, ποῦ τονώνει τίς προσδοχίες μας καὶ φωτίζει τὴν ἐλπίδα, ποῦ πάντα ἀκέραια πρέπει νὰ φυλάμε γιὰ ν' ἀνανεῶναι τὰ ἰδανικά μας καὶ νὰ μᾶς ἀνοίγει δρόμους... Τὰ πουλιά, ὅσοι ἀπ' τίς πτόρες ποῦ τὰ χτυπᾶνε καὶ τὰ συντοίβουν, ξέρονιν, ἀπ' τὴν ἀνάγκη τοῦ ἐνατίχτου ποῦ τὰ ὄθει, νὰ δοκιμάζονιν πάντα, μὲ τὸ ποῖτο χαμογέλιο τοῦ ἡλιου ποῦ τὰ ζωογονεῖ, νέα παιγνιδίσματα καὶ καινούργια ταξίδια. Στὸν ἄνθρωπο ἡ ἐλπίδα διδάσκει — ὅταν προπαντὸς τὴ θεωρεῖται καὶ τὴν κάνει πίστη ὁ οὐράνιος ἥλιος τῆς Βηθλεὲμ.

Εἶν' ἀλήθεια πὼς ἔρχονται στιγμές ποῦ τὸ ποτάμι τοῦ πόνου, πλημμυρισμένο ἀπ' τὰ σκοτεινότερα βορροζόνερα, πᾶσι ν' ἀνατρέψει καὶ νὰ σοριάσει ἐντὸς μας κάθε ἀγαθὸ — κάθε ἰκανότητα διεκδίκησης τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἀνάτασῆς μας. Οἱ ἀναποδιές, ἡ μικρότητα ποῦ σκοτώνει, ἡ ἰδιοτέλεια ποῦ λικραίνει, ἡ ὑπουλόγτητα ποῦ ὑποσκάλπει, τὸ ἄπιαστο κάποιων σκοπῶν ποῦ μᾶς μεθοῖν ουστηματικά, φιλοτεχνοῦν ἀπάνω στὴν ψυχὴ μας τὸ περίπλοκο κέντημα τῆς ἀγωνίας καὶ τοῦ βαρεμοῦ.

Ἔομως! Ἔ,τι δὲν πέρασε ἀπ' τὸ κα-

μῖνι τοῦ μόχθου καὶ τῆς δοκιμασίας δὲν ἔχει δικαίωμα στὴ ζωὴ. Ἡ δημιουργία ποῦ οἰκοδομεῖ τὴν προσωπικότητα εἶναι γέννημα ἀσίγαστου πόνου. Ὁ πόνος δὲ λυγίζει, μὴ ἀναβατίζει. Καὶ γιγαντώνει τὴν ἐλπίδα ποῦ γίνεται ἔτσι σίγουρος προσανατολισμὸς κι' ἀγῶνας.

Τὴν ὥρα αὐτὴ, στὸ γραφεῖο ποῦ κάθουμαι, ἔνα βάσο ἀπὸ τριαντάφυλλα μὴ θιμίζει τὴν ἀνοιξη. Κόκκινα, βελουδίνα κι' ἄσπρα τριαντάφυλλα ποῦ σοροτίζουν τὴ χάση καὶ τὴν εὐωδιά τους. Κι' ὅμως ἔξω βρέχει καὶ βουίζει ὁ ἄνεμος. Μόλη τὴ χειμωνιά τὰ λουλούδια αὐτὰ διατηροῦν τὴν ὁμορφιά καὶ τὴ δροσιά τους κι' ἀπειδώλιστα τὴν ἀπλώνουν γύρω τους. Τίποτα δὲν τὰ σβήνει... Γιατὶ κρατᾶνε ἀκόμα τὰ στοιχεῖα ποῦ τοὺς χαρίζουν τὴ ζωὴ.

Γιατὶ κι' ἡ ψυχὴ μας νὰ μὴ κρατᾶ τίς οἴξες ποῦ τῆς χάρισε ὁ Θεὸς τῆς καὶ νὰ μὴ διατηροῖ τὴν ἰσοροπία τῆς, σὲ πείσμα τῶν δύσκολων καιρῶν ποῦ τὴν πολιορκοῦν; Σὰν τὰ λουλούδια αὐτὰ, δοθοὶ καὶ γιομάτοι αἰσιοδοξία πάντα, πρέπει νὰ προσφέρουμε ὅ,τι καλὸ διαθέτουμε καὶ νὰ δεχόμαστε ὅ,τι καλὸ μᾶς προσέχεται. Ἡ Βηθλεὲμ δὲν ἐξαντλεῖται σὲ ἐρεσμάτα. Καὶ οἱ «πλησίον» πάντα κάτι προμῆνονιν.

Εἶναι τοῦτο ἕνας θετικὸς τρόπος γιὰ τὸ σφρηλάτημα ἀγαθῶν δεσμῶν ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, βασισμένων ἀπάνω στὴν ἀλληλοκατανόηση κι' ἀγάπη. Κι' ἡ ἀγάπη, ὁ ἀρορογονιῶς λίθος τῆς διδασκαλίας τοῦ Ναζωραίου, πρέπει, πᾶ, ν' ἀποτελεῖσει χροές καὶ κίνητρο, ἂν θέλομε νὰ βασιλέψει ἀνάμεσὸ μας ἡ χαρὰ καὶ οἱς ταλαιπωρημένες πολιτείες μας νὰ κωμορχήσει ὁ εὐθυμὸς τῆς ἀληθινῆς δημιουργίας.

Μὰ ὡς τὴν ὥρα ἐκείνη τὸ Πνεῦμα δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ ἠαγᾶσει. Ἀποτελεῖ δικὴ του ὑποχρέωση ἡ ἀξιοποίηση τῆς Ἀλήθειας καὶ ὁ φωτισμὸς. Οἱ λαοὶ θὰ δεχτοῦν τὴν προσφορὰ του. Ἦοθε ὁ καιρὸς — πόσο ἀνυπόμονος, ὅμως! — τοῦ ἀγῶνα τοῦ καλοῦ. Ἄς μὴ διστάσει. Γιατὶ αἴθριο μορεῖ νᾶναι πολὺ ἀργὰ γιὰ τὸν Ἀνθρώπο. Μεγάλω εἶναι τὸ βάραθρο ποῦ παραμονεύει...

ΦΡ. Π. ΒΡΑΧΑΣ

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

Τὸ δεύτερον βοηθητικὸν βιβλίον τοῦ Γραφείου τῆς Παιδείας Κύπρου

Εἶδομεν εἰς τὸ σημειώμα μασ τοῦ προηγουμένου τεύχους τὸν περιοδικὸν τούτου τὰ μειονεκτήματα τοῦ πρώτου βιβλίου Ἱστορίας πὸν ἐξέδωκε τὸ Γραφεῖον τῆς Παιδείας Κύπρου. Τὸ δεύτερον βιβλίον τῆς ἰδίας σειρᾶς «Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κύπρου. Βιβλίον Β' γιὰ τὴν Ε' καὶ ΣΤ' τάξην τῶν Δημοτικῶν σχολείων» εἶναι ἐπάνω εἰς τὰς ἰδίας γραμμὰς γενικῶς, ὅπως καὶ τὸ πρῶτον. Περιλαμβάνει τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τῆς λήξεως τοῦ 6' παγκοσμίου πολέμου (σελ. 1-75) καὶ παρᾶλληλα τὴν Ἱστορίαν τῆς Κύπρου (σελ. 77-103). Εἰς τὰς σελίδας αὐτὰς τὸ βιβλίον δίδει συνοπτικὴν εἰκόνα τῆς ἐξελίξεως τῶν ἱστορικῶν γεγονότων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κύπρου χωριστά, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ σοβαρὸν μειονέκτημα αὐτοῦ. Διότι κατὰ τὰς περιόδους ταύτας ἡ τύχη τῆς Κύπρου εἶναι στενάτατα συνδεδεμένη μετὰ τὴν τῆς ὅλης Ἑλλάδος, πρὸς τὴν ὁποίαν καὶ συντατίζεται. Ὁ διαχωρισμὸς δὲν ἐξεπηρτεῖ τίποτε ἄλλο παρὰ τὴν ὑποβολὴν εἰς τὰ μικρὰ παιδιὰ τῆς ἀντιλήψεως ὅτι πρόκειται περὶ δύο χωριστῶν χωρῶν. Μήπως ἐξετάζοντες τὴν Ἱστορίαν τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰς περιόδους ταύτας θὰ ἐχωρίζομεν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον τὴν Ἱστορίαν τῆς Κρήτης; Ἀσφαλῶς ὄχι. Καὶ ὅμως ἡ Ἱστορία τῆς νήσου αὐτῆς ἔχει πλείστα κοινὰ μετὰ τὴν Ἱστορίαν τῆς Κύπρου.

Καὶ εἰς τὸ βιβλίον αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς δὲν στερεῖται ἀγάπης πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς. Παρ' ὅλον δὲ ὅτι ἐτάχθη οὗτος νὰ ὑπηρετήσῃ τοὺς σκοποὺς τῆς ἀγγλικῆς ἀποικιακῆς πολιτικῆς δὲν ἀπέβαλε τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ δι' αὐτήν. Τοῦτο κἀμνεὶ τὸ βιβλίον ἐλκυστικώτερον, παρὰ τὸ πρῶτον, εἰς τὴν ἀνάγνωσιν. Παραλείπει ἔχει πολλὰς τὸ βιβλίον τοῦτο, ὄχι ὅμως καὶ ἀνακριβείας, ὅπως τὸ πρῶτον. Πλείστα σημαντικὰ σημεῖα τῆς βυζαντινῆς ἰδίας ἱστορίας παραλείπονται ἢ ἀτελῶς μνημονεύονται. Σημαντικὰ ἱστορικὰ γεγονότα δὲν χρονολογοῦνται. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως δευθῶς τοποθετοῦνται καὶ κρίνονται οἱ ἔχθροι τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, Ἀραβες, Φράγκοι, Βούλγαροι, Τούρκοι κ.ά. Ἡ

ἐλληνικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1821 πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἔθνους καὶ ὁ ἠρωϊσμὸς τῶν ἐπαναστατῶν ὡς καὶ τὰ γεγονότα μέχρι τῆς λήξεως τοῦ 6' παγκοσμίου πολέμου ἐκτιθενται σχετικῶς λεπτομερῶς. Ἄλλ' ὅταν ἀπαριθμοῦνται αἱ σκλαβωμένα χῶρα μετὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲ λέξις διὰ τὴν Κύπρον, ὅτι ἦτο καὶ αὐτὴ νῆσος ἐλληνικὴ, ἐνῶ δὲν παραλείπονται τὰ σχετικά πρὸς τὴν συμμετοχὴν τῆς Κύπρου εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα καὶ αἱ θυσίαι τῶν ἐθνομαρτύρων τῆς. Ἀσφαλῶς πρέπει νὰ ἐπιβεθῆ τὸν πόνον τοῦ ὁ συγγραφεύς, ὅταν ἐπραγματεύετο τὰ σχετικά, καὶ ἀκόμη ὅταν ἔγραφε διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Δωδεκανήσων. «Κι' ὅταν μετὰ ἓνα χρόνον ὁ πόλεμος τέλειωσεν, δέχτηκε ἡ Ἑλλάδα στὴν ἀγκαλιὰ τῆς ἐλεύθερῃ καὶ τῆ μαρτυρικῇ Δωδεκανήσοσὸν τὴν κατεῖχαν ποῖν ἀπ' τὸν πόλεμον οἱ Ἰταλοί». Καὶ ἡ Κύπρος; Ἡ ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας ἔχει παντοῦ ἄλλου ἐφαρμογὴν ἐκτός ὅπου ὑπάρχουν Ἀγγλοὶ κριτῆς;

Τὰ συναγόμενα ἐκ τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας συμπεράσματα εἶναι γενικῶς καλὰ. Ἀλλὰ διατὶ κανένα συμπέρασμα διὰ τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας δὲν βγαίνει ἀπὸ ὅλην αὐτὴν τὴν ἱστορίαν; Διατὶ τόση μακρότης καὶ ἄσθησις τῆς ἀληθείας; Οἱ Ἕλληνες εἰς ὅλην τὴν ἱστορικὴν σταδιοδρομίαν ἐδίδαξαν τὸν κόσμον ὅλον τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας καὶ πῶς δι' αὐτὴν νὰ πεθάνωσι. Ἄλλ' ἀντὶ αὐτοῦ τοῦ συμπεράσματος τὸ ὅλον βιβλίον τελειώνει μετὰ ἓνα ἐγκώμιον τῆς ἀγγλικῆς διοικήσεως εἰς τὴν Κύπρον. Πῶς εἶναι τὰ συμπεράσματα τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, ἰδίως τὸ περὶ δικαιοσύνης;

Ἔτσι τὸ βιβλίον μετὰ ὅλην τὴν προσπάθειαν τοῦ συγγραφεύς εἶναι ἓνα ψεύτικο κατασκευάσμα, διότι δὲν ἀντικρῶζει πάντοτε τὴν ἀλήθειαν. Ἄλλ' ἡ ἱστορία μόνον τὴν ἀλήθειαν ζητεῖ νὰ ἀνεύρῃ καὶ νὰ διδάξῃ.

Ἡ ἐκτύπωσις τοῦ βιβλίου τούτου ἔχει τὰ αὐτὰ μειονεκτήματα, ὅπως καὶ ἡ τοῦ πρώτου. Αἱ εἰκόνες καὶ οἱ χάρται εἶναι ἀφθονώτεροι, ἐν τούτοις ὅμως ἕλλιπεις. Καμιά εἰκόνα μοσαϊκοῦ, καὶ αἱ εἰκόνες εἶναι ἀντὶ φωτογραφιῶν στίτσα. Καὶ διατὶ ὅλα σχεδὸν παρμένα ἀπὸ ἀγγλικῆς ἐκδόσεως μετρωτάτης ἀξίας, ἐνῶ ὑπάρχουν τόσα ὠραῖα ἐλληνικὰ δημογεγῆματα καλλιτεχνικώτατα, γνήσια καὶ ἀληθινά; Οἱ Ἀγγλοὶ νομίζουσιν ὅτι μόνον οἱ ἴδιοι μποροῦν νὰ δημιουργήσουσιν. Δὲν

γνωρίζουν ότι άλλοι λαοί τους ξεπερνούν εις ζητήματα αισθητικής και μέσα εις τους λαούς αυτούς πρώτην θέσιν κατέχει ο έλληνικός λαός.

Το συμπέρασμά μας και από την αγασκότησιν του δευτέρου τούτου βιβλίου είναι ότι ή εκδοσίς αυτού όχι μόνον δέν εξηρηρετεί τόν σκοπόν της διδασκαλίης της έλληνικής ιστορίας εις τά δημοτικά σχολεία, αλλά τούναντίον παρέχει άτελή εικόνα αυτής και δέν φρονηματίζει έπαρκώς τά έλληνόπουλα της Κύπρου, τούναντίον δέ ζητεί να προπαγαυδίση υπέρ της άγγλικής διοικήσεως και κατοχής της Κύπρου. Διά τούτο επιβάλλεται και τούτο, παρό τας μερικάς του άρετάς, να άποσπώθη και άντιζατασταθή με τά πολύ πληρέστερα έλληνικά βοηθητικά της ιστορίας τών άντιστοιχών περιόδων.

Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙΣ

ΚΥΠΡΙΟΙ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΟΙ ΚΑΙ ΦΙΛΟΤΕΧΝΟΙ

Ζήνων Εύσταθίου.

Τό όνομά του είναι γνωστό στους άναγνώστες τών «Κυπριακών Γραμμάτων» από μελέτες και ποιήματά του, που δημοσιεύτηκαν σε παλαιότερα τεύχη μας.

Γεννημένος σ' ένα χωριό της Πάφου, έφυγε νέος — μόλις δύο χρόνια μετά την άποφοίτησή του από τό Γυμνάσιο της έπαρχίας του— και, με τό δαιμόνιο του 'Οδυσσέα στην ψυχή, αναζήτησε σε μακρινές χώρες την τύχη του και την ικανοποίηση τών ψυχικών και πνευματικών του άνησυχιών.

Μορφωμένος, δραστήριος κι' ενεργητικός κατόρθωσε γρήγορα να ενδοκιμήσει στην επαγγελματική σταδιοδρομία του, και να άποβεί με τόν καιρό ένας από τους σπουδαιότερους παράγοντες της έμπορικής και οικονομικής ζωής της Ταυχαχίας. 'Ο Εύσταθίου όμως δέν υπήρξεν άπλώς ένας καλός έμπορος. Τόν πλούσιον και την επιρροή του έχρησιμοποίησε για την προαγωγή τών κοινοτικών υποθέσεων της Έλληνικής παροικίας της 'Αρούσας, όπου είναι ή έδρα τών έμπορικών του επιχειρήσεων. Ήλεγείς Πρόεδρος της Σχολικής Έφορείας της 'Αρούσας, έφρόντισε ν' αναπτύξει τό ύπάρχον Έλληνικό Σχολείο της κοινότητας και να άνεγειρεί καινοθγιο κτίριο. Αργότερα, ως Πρόεδρος της Έλληνικής κοινότητας 'Αρούσας, επέτέλεσε σημαντικών έργων για την σύσφιγξη τών σχέσεων και την εξύψωση του πνευμα-

τιού και βιωτικού επιπέδου τών εκεί όμογενών. Μαζί με έξλεκτούς συνεργάτες του ίδρυσε την Έλληνική Λέσχη 'Α-

Ζήνων Εύσταθίου.

ρούσας και υπήρξεν ο πρωτογάτης της εκδόσεως του μηνιαίου περιοδικού «Μήνυμα», τό όποιον άποτελεί εκφραστικό όργανο της Έλληνικής κοινότητας και της Λέσχης 'Αρούσας.

'Ο Ζήνων Εύσταθίου έταξίδευσε πολύ, και είχε έτσι την ευκαιρία να έλθει σε έπαφή και να γνωρίσει τά σύγχρονα πνευματικά ρεύματα και τις σύγχρονες καλλιτεχνικές άνησυχίες και τάσεις.

Καρός της πλούσιας αυτής πνευματικής πείρας, αλλά και της εύγενούς ευαισθησίας και του λεπτού έσωτερικού του κόσμου, υπήρξαν οι μελέτες και τά ποιήματά του, τά όποια περιλαμβάνουν, πράγματι, ένα καινούργιον παλμόν και φέρουν μέσα τους τό καινούργιο σπέρμα της τέχνης. Μέσα στην ποίηση του Εύσταθίου συμπλέκεται και ίσορροπείται τό συναισθηματικό και τό καθαρά διανοητικό στοιχείο. Η νοσταλγία κινείται σ' ένα κλίμα πνευματικό, ανώτερο, κι' ή ψυχική άνησυχία κι' αναζήτηση παίρνουν τά πιο πρωτότυπα κι' ύποβλητικά σχήματα.

'Ο Εύσταθίου όμως είναι κι' ένας μεγάλος φίλος τών γραμμάτων και της παιδείας. Τούτο τό άπόδειξε με τη δωρεά, την όποια — με την ευκαιρία της περσινής επίσκεψής του— έχαμε στο Γυμνάσιο της Πάφου, και με την ίδρυση του «Λογοτεχνικού Διαγωνισμού Ζ. Εύσταθίου», τόν όποιον τά «Κυπριακά

Γράμματα» προκηρύσσουν σε άλλη σελίδα του παρόντος τεύχους.

Τὸ περιοδικὸ τὸν εὐγνωμονεῖ θαύματα γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν συμπαραστάσιν του, καὶ εὐχεται ὁ Διαγωνισμὸς, τὸν ὁποῖον ἴδρουμε, νὰ εὐδοκιμήσῃ καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τοὺς εὐγενεῖς σκοποὺς ποὺ ὁ ἀθλοθέτης ἔταξε.

N. ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

ΚΥΠΡΙΑΚΟΙ ΠΕΡΠΙΑΤΟΙ

Τὸ ἄστρο τῶν Μάγων

Ὁ μικρὸς —ποιὸς ἄλλος!— ἐνῶ πηγαίναμε κοινουλομένοι στὴν ἐκκλησία τὴν αὐγὴ τῶν Χριστουγέννων, σκόνταψε καὶ ἔπεσε στὶς λάσπες. Ἡ μαμά τὸν θύμωσε.

—Πρόσεχε! Γιατί δὲ βλέπεις μπροστά σου; Λέρωσες τὰ ρούχα σου. Ψηλά θὰ κοιτᾶς ἢ μπροστά σου;

Τὴν προσβολὴ ἀκολούθησε ἡ ἐπίθεση συμβουλῶν ἀπὸ μέρους τοῦ ἀδελφοῦ.

Ὁ μικρὸς δὲ βάσταξε. Ἐσομολογήθηκε τὸ σφάλμα του στὴν ἀδελφή.

—Ἐβλεπα τὸν οὐρανὸ, γιὰ νὰ ἰδῶ τὸ ἄστρο ποὺ ὁδήγησε τοὺς Μάγους.

Ἦταν ἀθῶος ἀκόμα. Δὲν εἶχε φάγει ἀπὸ τὸ ξύλο τῆς γνώσεως γιὰ νὰ βασανίξεται μὲ τὴν ἀμφιβολία, καὶ πίστευε ἀπόλυτα, χωρὶς πεσοισμοὺς. Ἐμεῖς, ποὺ πολυφάγαμε ἀπὸ τὸ ξύλο, οὐτε ποὺ κάναμε τὴ σκέψη νὰ κοιτάξουμε τὸν οὐρανό. Κάποια ποιητικὴ διάθεση, φωτισμένη μὲ τὴ λάμψη τῶν ὡραίων παιδικῶν ἀναμνήσεων, μᾶς ἔλεγε κάποτε κάποτε ἀδύναμα, νὰ κοιτάξουμε τὸν οὐρανό. Μὰ ὁ λογισμὸς παραμόνευε καὶ μᾶς ψιθύριζε εἰρωνικά: «Αἰγτε τώρα, ποὺ θὰ παιδαρίσετε!» Καὶ προσέχαμε νὰ μὴν παιδαρίσουμε, γιὰ νὰ μὴ σκοντάψουμε σάν τὸν μικρὸ. Πηγαίναμε στὴν ἐκκλησία μὲ βῆμα κανονικὸ, μὲ κανονικὲς σκέψεις, μὲ κανονικά, συνηθισμένα αἰσθηματά, ἀδύναμοι νὰ νοιώσουμε τὸ ὑπερκόσμο θάμβος, ποὺ γεννᾶει τὸ προσίμιο τοῦ Θεοῦ δράματος. Βοισκόμαστε κόλας στὸ στάδιο τοῦ μετεωρισμοῦ καὶ ἦταν ἀμφίβολο ἂν θὰ μπορούσαμε νὰ φτάσαμε στὸ δέος, ποὺ γεννᾶει ἡ ὑπέροχη θυσία τοῦ Θεοῦ. Ὅπως ἡ θυσία ποὺ προσφέρεται ἀπὸ τὸν λογισμὸ, μὰ ποὺ κατανοεῖται μονάχα μὲ τὴ βαθειὰ πίστη, δὲν ἦταν κατανοητὴ ἀπὸ μᾶς, γιατί δὲν εἶχαμε τὴν βαθειὰ πίστη, ἔτσι δὲν ἦταν κατανοητὸ καὶ τὸ θαῦμα τοῦ προσίμου τῆς θυσίας, καὶ ζητούσαμε μὲ τὴν προσεχῆ, μὲ τὴν ἀκρόαση τῶν Χριστουγεννιάτικων ὕμνων, νὰ μπουξοῦμε στὸ βαθὺ νόημα τῆς Γέννησης, μέσα στὸ ὄψο,

ὁ μικρὸς ἦταν κόλας μπασμένος μὲ τὴν ἀπόλυτη πίστη. Ὁ μικρὸς μὲ τὸ ἀκανόνιστο βῆμα εἶχε σκοντάψει ἑξωτερικὰ καὶ μὲ μερικὲς σκόνες καὶ μερικὲς λάσπες εἶχε πληρώσει τὸ ἑξωτερικὸ σκοντάψιμο. Ἐμεῖς σκοντάψαμε ἑσωτερικὰ, ὀλόχρονα, δὲν πληρώναμε οὔτε μὲ θυμούς, οὔτε μὲ ἐπιθέσεις συμβουλῶν, καὶ, τὸ χειρότερο, δὲν καταλαβαίναμε πῶς εἶχαμε σκοντάψει.

—Γιατί δὲ φαίνεται σήμερα τὸ ἄστρο τῶν Μάγων; Ρώτησε ὁ μικρὸς τὴ μητέρα του.

—Δὲ φαίνεται, ἀπάντησε στὸ μικρὸ, παρὰ μονάχα στοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἀγαποῦν μ' ἄλη τους τὴν καρδιά τὸ Θεό.

Ἐγὼ θάθελα νὰ προσθέσω καὶ μὲ πολὺ δυνατὸ τηλεσκόπιο, ποὺ νὰ μᾶς φέρει πρὸ κοντὰ τὸν κόσμὸ τ' οὐρανοῦ, ἢ τοῦλάχιστο, μὲ καθαρισμένα τὰ ματογυάλια τῆς ψυχῆς μας ἀπὸ τὸν ὑπερβολικὸ δοθολογισμό.

ΧΡ. ΠΑΠΑΧΡΥΣΟΣ ΤΟΜΟΥ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Εὐξας Βλάμη: Ὁ Σκελετόβραχος. Μυθιστόρημα. Ἀθήνα 1949, σ. 259.

Εἶναι τὸ μόνο ἔργο τῆς δ. Εὐξας Βλάμη ποὺ διάβασα ὡς τώρα, καὶ μοῦ ἤλθε σάν ἀποκάλυψη. Ἀντοῦμαι ποὺ δὲν μπορεῖσα ἀκόμη νὰ ἰδῶ τὸ πρῶτο τῆς βιβλίου, τὸ «Γαλαξειδί», ποὺ ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὴν ποίησιν τοῦ «Σκελετόβραχου» καὶ ἀπὸ τ' ἀποσπάσματα κριτικῆς ποὺ παραθέτονται ἐδῶ, πρέπει καὶ ἐκεῖνο νὰ ἦλθε σάν εὐχάριστη ἀποκάλυψη στοὺς κριτικούς τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Ἀπ' ἀφορμὴ τοῦ ἐξαιρετικοῦ αὐτοῦ νέου ἔργου τῆς, τοῦ «Σκελετόβραχου», ἐνόηνο μαζί τους τὸ θαυμασιὸ καὶ τὴν ἐχτίμησιν μου γιὰ τὴ δ. Εὐξας Βλάμη.

Ὁ «Σκελετόβραχος» εἶναι ἡ ἐποποιία τῆς σύγκρουσης τῶν καρσιῶν μὲ τὰ βασιῖα κατὰ τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα καὶ τῆς ὑπεριούσης βέβαια τῶν βασιριδῶν. Ἀπὸ τὴ μιά ἡ παράδοση, μὲ τὰ ἱερά καὶ ὄσια τῆς, στατικῆς πιά καὶ γραφικῆς, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ πρόοδος, τολμηρὴ καὶ ρηξικέλευθη, ἀνοιχτομάτα καὶ δυναμικῆ. Ἡ δουλιὰ τοῦ χειριοῦ καὶ τὸ πανὶ ἀπὸ τὴ μιά, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ ἀτμός καὶ ἡ μηχανή. Τὰ ἴσμοφορα—καὶ τ' ἀτυόπλοια. Μὲ τὴ σημερινή μας πείρα, ξέροντες ποὺ θὰ ἔγερνε τελικὰ ἡ Ξυγαριά, καὶ ἴσως ν' ἀποσοῦμε μὲ τὴν ἀπλοϊκότητα τῶν τότε θαλασσινῶν ποὺ τοὺς ὁδήγησε σὲ πεισματικὴ καὶ ἀνώφελη ἀντίσταση ἐναντίον τῆς μηχανῆς. Ὁ-

μως ένα αιώνα πρωτότερα τὰ πράματα δὲν ἦταν τόσο φανερά ὅσο εἶναι σήμερα γιὰ μᾶς. Ἄλλωστε δὲν ἐγκυαλιέται κανένας εὐνόλα συνήθειες αἰῶνων πὺν γενιὲς καὶ γενιὲς ζήσανε μ' αὐτὲς καὶ τίς πράξανε. Μία καθιερωμένη τάξη πραγμάτων δὲν ἐνδίδει χωρὶς ἀντίσταση, δὲν παραδίδεται «ἀμαχίτι», κι ὅταν ἀκόμη τὸ καινούργιο πὺν ἔρχεται νὰ τὴν ἀντικαταστήσει ἔχει ὄχι μόνο τὴ δύναμη νὰ καταβάλλει τὰ παλιὰ ἀλλὰ καὶ τὴν ἀξία καὶ τὴ δύναμικότητα νὰ κάνει τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου καλύτερη.

Ἡ πάλι αὐτὴ παίρνει τὸ πλάτος καὶ τὸ νόημα ἐπικῆς σύγκρουσης, —καί, παρόνεμα πρῶμα, ἡ καρδιά μας πάει με τοὺς νικημένους, ἀνκαι ὁ νοῦς μας βλέπει καθαρά πὺς καὶ ἀτέλειδη καὶ μάταιη καὶ βλάβερη εἶναι ἡ ἀντίστασή τους. Τὸ σναιόσθημα αὐτὸ εἶν' ἀποτέλεσμα τῆς τέχνης τῆς δ. Βλάμη, πὺν μᾶς ζωγραφίζει τέτοιους τοὺς ὑπερασπιστὲς τοῦ πανιοῦ πὺν δὲν μοροῦνε παρὰ νὰ τοὺς συμπαθήσουμε. Ὁ ὁμάτιος πόλεμος τους ἀνεβαίνει στὸ ἐπίπεδο τῶν ἰδεολογικῶν ἀγόνων. Τὸν διεξάγουν με θεομὴ καρδιά, με πίστη καὶ αὐτοθυσία, με τὴν ἴδια τὴ ζωὴ τους. Αὐτόματα σὺν ἐπιβάλλονται με τὸν ἡρωϊσμό τους, με τὴν ἀγνότητα καὶ τὸ βάθος τῶν προθέσεων τους, με, τὸν βαθειὰ ἀνθρώπινο χαρακτήρα τους. Εἶναι ἀληθινοί, καὶ σνγκινῶν καὶ πειθῶν εἶναι ἡρωϊκοί, καὶ σνγκλονίζονται καὶ σννεπαίονουν. Τὸ πάθος, ἡ κακία, ἡ διαστροφὴ λίγο τόπο ἔχουν στὴ ζωὴ τῶν ἀλοικῶν αὐτῶν ἀγωνιστῶν, πὺν μάχονται νὰ σώσουν ὄχι μόνο τὴ ζῆση τους ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴ τους, ὅτι ὁ μόχθος κ' ἡ ψυχὴ τους ἀγιασν στὴ ζωὴ τους. Γι αὐτὸ κι ἀγωνίζονται με τόση πίστη, με τέτοιο πείσμα, με φανατισμό. Προχωροῦνε σὰν ἕνωτισμένοι στὸν ἀγῶνα τους, σὰ νᾶνα κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχικὴ ἐπίδραση μιᾶς ἀκατανόητης μαγείας, —κι ἀλήθεια, σνχνὰ καταφεύγουν στὰ μαγικά γιὰ ν' ἀντλήσουν θάρρος ἢ νὰ ἐξηγήσουν τίς ἀποτυχίες των, ἐπιλαδῶνται καὶ τὸ Θεό, βέβαια, ἀλλὰ καὶ σκοτεινὲς ὑπερογικὲς δυνάμεις γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσουν ἐνάντια στὴν ἀπτή καὶ καταστρεπτικὴ γι αὐτοὺς πραγματικότητα. Πὺν καὶ αὐτὸ καὶ κάποτε ἀνοόγουνε κάποιον τὰ μάτια τους καὶ βλέπουνε τὸ μάταιο τῶν προσπαθειῶν τους. Μερίζοι ἀπ' αὐτοὺς γλυστοῦνε πρὸς τὸ ἀντίθετο στρατόπεδο, κι ἄλλοι ἐπαμνηστερίζουν. Ἡ ἀπιστία σνγομαίνει στὴν καρδιά τους, ἔρπει κι ἀπλώνεται μέσα

τους, καὶ φωντῶνει βαθμαία σ' ἀπόγνωση πὺν κορυφῶνεται ὅταν ἔρχεται μαζί κ' ἡ καταστροφὴ. Ποικίλα σνναιόσθημα, ποικίλες καταστάσεις διαμορφῶνται στὸ μεταξὺ, ἀτομικὲς καὶ γενικότερες, κ' ἔτσι ἡ ζωὴ κ' ἡ κίνηση τοῦ ἔργου κερδίζει σὲ βάθος κι ἀλήθεια, σὲ φρικότητα καὶ δύναμη. Πλέκονται οἱ σχέσεις, ἀναδιπλώνεται ἡ ζωὴ, οἱ χαρακτήρες ὀμοιάζονται καὶ δοκιμάζονται με τὸ λόγο καὶ τὴν πράξη. Οἱ ἀναδρομὲς στὸ παρελθὸν με τὴ μοοση τοῦ μύθου ἢ τῆς ἱστορ κῆς ἀφήγησης τονίζονται, ἱστορικά καὶ ποιητικά, τὴ συνέχεια τῆς ζωῆς, πὺν ἔτσι δὲν περιορίζεται στὴν ἐποχὴ πὺν περιγράφει τὸ ἔργο, ἀλλὰ, ὅπως στ' ἀληθινὰ ἔπη, μεγαλώνει με τὴν ἐμπειρία τῆς παράδοσης καὶ με τὸν κόμο τῶν προγόνων. Κι ἀκόμα, καθὼς ὁ ἀντίκτυπος τῆς σύγκρουσης δὲ μὲνει στὰ στενὰ ὄρια τῆς μικρῆς ἐλληνικῆς θαλασσινῆς πόλης, ἀλλὰ ἀπλώνεται σὲ θάλασσες κι ὠκεανούς κι ἀκούγεται σὲ μεγάλα εὐρωπαϊκά κι ἄλλα λιμᾶνα, τὸ ἔργο αὐτόματα πλαταίνει κι ἀγκαλιάζει ἓνα αἶτημα παγκόσμιο γιὰ τὴν τότε ἐποχὴ. Κ' ἔτσι εἶναι ὄχι μόνο ἐλληνικὸ ἔργο, ἀλλὰ πάει νὰ γίνει καὶ παγκόσμιο. Ἡ σκληρὴ μοῖσα τῆς γυναίκας πὺν μὲνει στὸ περιθῶριο ἀνερώτητη —με πάνω διαπερνᾶει ὄλο τὸ ἔργο, με παρουσιάζεται τόσο ἀνάγλυφα στὸ 12 κεφάλαιο—καθὼς κι ἄλλα δευτερότερα ἀλλὰ γενικά πάλι θέματα, πλαταίνουν ἀκόμη περισσότερο τὸ ἔργο.

Ἴσως ὅμως νὰ νομίσει κανεὶς ὅτι προχόσησα πολύ. Γιατὶ ὁ ἐλληνικὸς χαρακτήρας τοῦ «Σκελετόβραχου» εἶναι ἀναμφισβήτητος. Δὲν εἶναι μόνο γιὰ τὰ πρόσωπά του εἶναι Ἕλληνες, καὶ ἐλληνικὸς ὁ τόπος του, κ' ἐλληνικὴ ἡ πηγὴ του. Εἶναι κ' ἡ ζωὴ του κ' ἡ διάθεσή του κ' ἡ ἀτιμόσφορά του πὺν εἶναι ἐλληνικὲς. Ἡθὴ κ' ἔθμα καὶ τρόποι ζωῆς, ὁ ἔσωτερικὸς κόσμος κ' ἡ ἔξωτερικὴ ἐμφάνιση καὶ συμπεριφορὰ τῶν προσώπων, τὸ ἀνθρώπινο καὶ φυσικὸ περιβάλλον, εἶναι κομμάτι ἀτόφρα τῆς Ἑλλάδας, εἰκόνας καθαρὰ ἐλληνικῆς. Ἀλλὰ, ὅπως προβάλλονται με εἰλικρίνεια καὶ δύναμη, ὄχι σὰ σχηματικοὶ τύποι ἀντιπροσωπευτικοὶ ἐνὸς τόπου μόνο, ἀλλὰ σὰ ζωντανὸι ἀνθρώποι ὅπου γῆς, πὺν κινῶνται ἀνετα σὲ μιὰ γενικὴ ἰδέα, πὺν ζῶνε φυσικά με παγκόσμιες σημασίας σύγκρουση, βγαίνουν ἔξω ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ ἀπολειστικότητα καὶ χωρὶς νὰ χάνουν τίποτε ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ ἐαυτό

τους, γίνονται επίσης άνθρωποι κάθε τόπου.

Ἡ δ. Βλάμη ζωγράφισε σὸ ἔργο της ποσόπλα καὶ πράγματα καὶ καταστάσεις μὲ σιγονιὰ καὶ δύναμη. Μερικοὶ ἄνθρωποι της εἶναι ἀξέχαστοι: ὁ καπετάν-Θύμιος, ὁ Σκελετόβραχος, ἰδεολόγος ἀλύγιστος, ὀνειροπόλος καὶ σὺν πράξῃ ἡ γυναῖκα του, ἡ κυρὰ-Ρήνη, ἄξια καὶ στὴν ὑποταγή της καὶ στὴν ὑπεράσπιση τοῦ δίκιου της· ὁ ἀνοιχτομάτης καπετάν-Γιάνναζας, κ' ἡ συμπαθητικὴ μὲ τὴν ἀγάπη της κόρη του Δροσοῦλα· ὁ Κοσμάς «ὁ καλόγηρος», πού ζωγραφίζει καὶ φιλοσοφεῖ μὲ τὴν ἀπλότητα καὶ τὸ βάθος τῶν μεγάλων. Καὶ πόσοι ἄλλοι! Οἱ εἰκόνες τῆς θαλασσινῆς ζωῆς εἶναι πιστές καὶ παραστατικές, ζωντανές, ὄλο δροσιὰ καὶ ἀλύρα, εἶτε τὸ καράβι καὶ τὰ ῥομενά του παρασατίζουν, εἶτε σπηνές γαλήνης ἢ τρικιμίας, εἶτε καὶ τοὺς ἀνθρώπους στὶς χίλιες μύριες σχέσεις τῶν μὲ τὴ θάλασσα. Οἱ δραματικὲς καταστάσεις πλέκονται φρονιὰ καὶ ἀνθρώπινα μέσα στὴν ἀφήγηση, καὶ εἶναι φορὲς πού παίρνουνε τὸ ἦθος καὶ τὸ πάθος τραγωδίας. Πλαί σ' αὐτές, μικρότερες συγκρούσεις ἢ ἀπλὲς ἐπαφές, δροσοεῖς ἢ ὑποβλητικὲς σπηνές, χαρὲς καὶ πόνοι, δημιουργοῦν τὸ ἀναγκαῖο φόντο ἀληθοφάνειας γιὰ νὰ κινήθοῦν ἀπροσποίητα οἱ μεγάλες μορφές στὶς βίαιες ἀλλὰ ὀριστικὲς ἐκδηλώσεις τῶν.

Καὶ τί πλούτος ἐκφραστικὸς μέσα σὸ διβλίο αὐτό! Ἡ γλώσσα γίνεται πολύχορδο ὄργανο, πολυόργανη δοχὴ-στρα, καλύτερα, πού ἐκφράζει ζωντανὰ καὶ μουσικὰ κάθε ἀπόχρωση τῆς ζωῆς καὶ τῶν πραγμάτων, — μιά ἄλλη θάλασσα, ἦχος θάλασσα αὐτῆ, λέξεων καὶ ἠχητικῶν συνδυασμῶν. Καὶ μιά ποίηση πραγματικὴ ἀναβλύζει μὲς' ἀπὸ τὴ γλώσσα καὶ μὲς' ἀπὸ τὶς εἰκόνες τῆς ζωῆς πού παρουσιάζονται ἐδῶ. Κ' ἡ ποίηση δένεται μὲ τὸν ἀνεπιτήδευτο καὶ πολυχόμο στοχασμὸ καὶ κινεῖται μὲ τὸ νῆμα τῆς ἀφήγησης γιὰ νὰ φεραῖται, ἀλλὰ χωρὶς νὰ παραγλυκάνει κ' ἐξασθενήσει, τὸν ἀνθρώπινο μόχτο μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσης.

Πολλοὶ καὶ καλοὶ Ἕλληνες πεζογράφοι παρουσίασαν τὴ θαλασσινὴ ζωὴ, ὅμως ἡ δ. Βλάμη δὲν ἔχει νὰ φοβηθεῖ τὴ σύγκριση μὲ κανένα. Κίνησε ὀλόκληρο κόσμο ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων τῆς θάλασσας μὲ τὴν ἴδια σιγονιὰ καὶ ἀλήθεια πού ἡ θάλασσα κινεῖ τὰ κύματά της

πότε γαλήνια καὶ πότε φουρτουνιασμένα. Τὸ γράμμὸ της εἶναι ἀδρό, ἀρρονωπὸ. Ἡ σῆληνη πλατιά, καθαρὰ καὶ ὀριστική, ἡ σύνθεση στερεὴ καὶ μνημειακὴ, ἡ ἐχτέλεση ἀβίαστη, ἄστια καὶ ὄραια. Μὲ τὸ «Σκελετόβραχο» ἡ νεοελληνικὴ πεζογραφία πλουτίστηκε μ' ἓνα ὀλοκληρωμένο ἔργο.

Φρ. Π. Βράχ: Γεώργιος Δροσίνης. Λευκοσία 1951, σ. 17.

Ἡ μικρὴ αὐτὴ μελέτη δίνει μιά σύντομη ἀλλὰ παραστατικὴ εἰκόνα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ποιητῆ Δροσίνης, — εἰκόνα πού φιλοτεχνεῖται μὲ χροῶμα ζωηρὸ καὶ θεομῶ, μ' ἀγάπη καὶ κατανόηση. Ἀξίειπαινη καὶ πολὺ πετυχημένη εἶναι ἡ προσπάθεια γιὰ ἐξεικόνιση τοῦ πνευματικοῦ περιβάλλοντος, μὲς' ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐξέκίνησε ὁ ποιητὴς, καὶ τοῦ δρόμου πού ἐξεληχτικὰ ἀκολούθησε στὴν πνευματικὴ δημονογία του. Πολὺ παραστατικὰ παρουσιάζεται ἡ πολλαπλὴ καὶ πλούσια σ' ἀποτελέσματα δράση τοῦ Δροσίνης σὲ ποικίλα ἐκπολιτιστικὰ πεδία, πού ἴσως πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴν ποίηση τὸν εἶχανε ἀπασχολήσει ἔντονα στὴ μακρὰ ζωὴ του. Ἡ ἀχτινοβολία τῆς δράσης του αὐτῆς δὲν εἶναι ἡ μικρότερη του δόξα. Στὴν ποίηση μοσεῖ νὰ μὴν ἀνοῖξε δρόμους καινούργιους, τὴ δοῦλεψε ὅμως εὐσυνείδητα, μὲ εὐλιζόρεια, ὡς ἐκεῖ πού οἱ δυνάμεις του εἴφταναν πραγματικά. Δὲν φεῖτισε τὸν ἑαυτό του καὶ τὴν τέχνη του ἐπιχειρόντας μεγάλα πετάγματα πού δὲν ἦταν τῆς φύσης του: ἔμεινε ὁ ἀπλός, γλυκὺς τραγουδιστής, πού μὲ ἥρεμο στοχασμὸ καὶ χαριτωμένη μελωδία τραγοῦδῆσε τὶς ἀπλὲς χαρὲς καὶ τὶς ἀπλὲς λύπες τῆς ἐλληνικῆς ζωῆς. Ἡ θέση του εἶναι ἀνάμεσα στοὺς *poetas minores*, στοὺς πιὸ ἀγνοὺς καὶ πιὸ θελκτικούς, — καὶ γιατί ἀγαπήθηκε τόσο τὸ ἔργο του, ποιητικὸ καὶ πεδὸ, ἀπὸ τὸν ἐλληνο γαὸ.

Τὰ γνωρίσματα αὐτὰ τοῦ ἔργου τοῦ Δροσίνης παρουσιάζονται μὲ πληρότητα καὶ καθαρότητα μέσα στὴν ὄραία διάλεξη τοῦ κ. Φρ. Π. Βράχα, πού διαβάζεται πολὺ εὐχάριστα, γιατί ἔχει ζωντανὸ παλμό, λεπτὴ κριτικὴ αἴσθηση καὶ διαπνέεται ἀπὸ ἐνθουσιασμὸ κ' ἀγάπη.

Εἶναι μιά εὐγενικὴ προσφορά στὴ σεβαστὴ μνήμη μῆς εὐγενικῆς μορφῆς, ἑνὸς ἀκαταπόνητου ἐργατῆ τῶν ἐλληνικῶν γοαμμάτων.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΣΗΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Οί Έκθέσεις

Δέν υπάρχει αμφιβολία, ότι από τις εκθέσεις ζωγραφικής, που έγιναν φέτος, η έκθεση 50 έργων του Γ. Μυταράκη, στον «Παρισσό», παρουσιάζει το πιο πολύ ενδιαφέρον.

Η άπλοποίηση των εκφραστικών του μέσων, η ελεύθερη πινελιά του και ο τρόπος της ανάμιξης των χρωματικών του επιφανεύει στον μουσαμά (ο Μυταράκης ζωγραφίζει μόνο με λάδι) δίνον ένα τόνον έντελως προσωπικό στην καλλιτεχνική του επίδωξη.

Ο καλλιτέχνης έχει ξεπεράσει την ιμπρεσιονιστική σχολή και τραβά ένα δικό του τρόπο, χωρίς παιγνιδίσματα φωτός και σκιάς και πολύχρωμη παλέττα. Χρησιμοποιεί μόνο τ' απλά κύρια χρώματα, ιδίως τα γαυδωή (όχρες και σιέννες) και πολλοί πίνακες (σχεδόν όλα τα πορτραίτα του) είναι τόσο πολύ άχρωμα, που θα νόμιζε κανείς ότι είναι διχρωμίες, οι διάφοροι όμως τόνοι της όχρας ή της σιέννας δίνουν θαυμάσια τόν ογκο και το «γύρισμα» του προσώπου με τόλημ και σιγουρία πινελιάς.

Το «Eco Homo» του δέν είναι παρά μία πολύ καλή αυτοπροσωπογραφία στο ύπαιθρο, είναι ένα από τα δυναμικότερα του έργα.

— Στο Ζάππειο έγιναν τα έγκαινία της έκθεσης έργων ζωγραφικής, γλυπτικής και κεραμοεργικής της Καλλιτεχνικής Έταιρείας Έπιστημόνων. Πρόκειται περί έρασιτεχνών επιστημόνων: γιατροί, χημικοί, μηχανικοί, καθηγητές, αρχιτέκτονες κλπ., που στις ώρες της σχολής τους ασχολούνται με τις καλές τέχνες.

Όμολογούμε, ότι πολλές ελασιογραφίες του γιατρού Ν. Θώμη, τα σχέδια με πένακι του αρχιτέκτονα Α. Λοϊζου, τα διακοσμητικά πιάτα του γιατρού Λαμέρα, μερικά λάδια του γιατρού Μαρτέν ή οι μινιατούρες του Κ. Πιτσούλη δέν έχουν τίποτε να ζηλεύουν από παρόμοια έργα των επαγγελματιών ζωγράφων. Οι δέ καρικατούρες του χημικού μηχανικού Γ. Θώμη, με τέμπερα, και σαν έξυπνο πνεύμα και σαν εκτέλεση είναι έκτακτες και μπορούν θαυμάσια να συναγωνισθούν τις γελοιογραφίες άναγνωρισμένων σκιτισσγράφων.

— Στο Ζάππειο επίσης εγκαινιάσθηκε η Στ Καλλιτεχνική Έκθεση της Ομάδας των «17». Ό,τι χαρακτηρίζει την Ομάδα αυτήν είναι η συντηρητικότητα και η πιστή — ή σχεδόν φωτογραφική — άπεικονιση της φύσης. Όσοι άγαπούν την τεχνική αυτή, θα έρθουν μερικά έργα αξιόλογα, όπως τα (γνωστά και από άλλες εκθέσεις) έργα του Ακαδημαϊκού Θωμόπουλου, τα ιμπρεσιονιστικά λουλούδια της Τζέννης Αργυρού, ή τα ώρσια πορτραίτα της Θάειας Φλωρά-Καραθία, που, παρ' όλα της τα χρόνια, εξακολουθεί ακούραστη να ύπηρετεί την τέχνη.

Είναι και μερικά έργα που μάς ξαφνιάζουν εχάριστα. Όπως τα «Αχλάδια» του Α. Παπαδόπουλου, όπου το λεπτό περιγράμμα δίνει μία καινούργια τάση του να ξεφύγει από τα τετριμμένα. Το ίδιο μπορούμε να πούμε και για τόν Βασ. Σπηλιωτόπουλο, που βάζει μαύρο περιγραμμο στις χρωματικές του επιφάνειες, αλλά η πρόθεση του δέν ολοκληρώνεται, γιατί η τόλημ

του δέν φτάνει ως το σημείο ν' άπλοουστεί τη φόρμα.

Ό Άπ. Γεραλής εξακολουθεί να πλουτίζει τη συλλογή των χαλκομυαίων του!

Από τα γλυπτά εχειωρίζουν τά έργα του Γ. Κανακάκη με την «Προτομή Κρητικιάς».

T. M. Φ.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Στις 3 Δεκεμβρίου ο κ. Νίκος Κρανιδιώτης μίλησε στη σειρά των διαλέξεων της «Πνευματικής Άδελφότητας» με θέμα «Τό νεοελληνικό θέατρο».

— Στις 6 Δεκεμβρίου ο Ραδιοφωνικός Σταθμός της Ρώμης αφιέρωσε τό φιλολογικό μέρος της Έλληνικής του έκπομπής στο ποιητικό έργο του κ. Ν. Κρανιδιώτη.

— Στις 7 Δεκεμβρίου η Κυπρία καλλιτέχνης κ. Λυσιμάχη Άναστασιάδου έδωσε με πολλήν έπιτυχία στο κινηματοθέατρο «Άπόλλων» συναυλία τραγουδιού με σύμπραξη μαθητών και μαθητριών της.

— Στις 9 Δεκεμβρίου μίλησε στη σειρά των διαλέξεων του Συλλόγου Άποφαιτών του Έλληνικού Γυμνασίου Πάφου ο κ. Μίχης Κιτρομηλίδης με θέμα: «Η έπίδραση του ρομαντισμού στη νεοελληνική ποίηση του 19ου αιώνα».

— Η «Πνευματική Άδελφότης» ώργάνωσε στις 15 Δεκεμβρίου φιλολογική συγκέντρωση, κατά την όποιαν παρεστάθη τό έργο «Τριαντάφυλλα όλο τό χρόνο», με πρωταγωνίστρια την κ. Μαρία Καφιέρου.

ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ Ζ. ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ

Τά «Κυπριακά Γράμματα» προκηρύσσουν, σύμφωνα με τόν ειδικό κανονισμό, τόν πρώτον «Διαγωνισμό Πεζογραφίας» Ζ. Ευσταθίου, με έπαθλο πηνήντα λίρες (£50).

Τού διαγωνισμού μπορεί να μετάσχη πάς Έλλημ με άνέκδοτη συλλογή διηγημάτων, άνέκδοτη νουβέλλα ή άνέκδοτο μυθιστόρημά του, που ή έκτασή τους να μη είναι μικρότερη από τά 50 διανυλογραφημένα χειρόγραφα. Τό θέμα, ή τεχνοτροπία και γενικά ή μορφή των διηγημάτων ή της νουβέλλας ή του μυθιστορηματος άφηνονται στη διάκριση των διαγωνιζομένων.

Γλώσσα: Η πανελλήνια Δημοτική.

Τά υποβαλλόμενα έργα πρέπει να είναι διανυλογραφημένα και να άποστέλλωνται εις διπλούν.

Στά υποβαλλόμενα έργα δέν θα αναγράφεται τό όνομα του συγγραφέα, άλλα μόνο ένα ψευδώνυμο. Τό πραγματικό όνομα και ή πλήρης διεύθυνση του συγγραφέα πρέπει να έσοικλειώνται σε έμφορηστο φακελίδιο, στο έξωτερικό του όποιον θα αναγράφεται άπλώς ό τίτλος του έργου και τό ψευδώνυμο που χρησιμοποιήθηκε. Τό φακελίδιο αυτό πρέπει άπωρατήτως να συνοδεύη κάθε υποβαλλόμενο έργο.

Τὰ ἔργα πρέπει νὰ ἀποσταλοῦν στὴ διεύθυνση τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων» (Σανταροῦσα 5, Λευκωσία-Κύπρος), τὸ ἑσπεριότερο μέχρι τῆς 20ῆς Σεπτεμβρίου 1952.

Περιοσσότερες πληροφορίες παρέχονται ἀπὸ τὸ Διευθυντὴ τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων», ἀπὸ τὸν ὁποῖο μπορεῖ νὰ ζητηθῆ καὶ ὁ λεπτομερὴς εἰδικὸς Κανονισμὸς τοῦ «Λογοτεχνικοῦ Διαγωνισμοῦ Ζ. Εὐσταθίου».

Λευκωσία, 20 Δεκεμβρίου 1951.

ΤΑ «ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ»

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ Ζ. ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ

1. Ὁ «Λογοτεχνικὸς Διαγωνισμὸς Ζ. Εὐσταθίου», ἰδρύθηκε τὸ 1951, ἀπὸ τὸν Ζήνωνα Μ. Εὐσταθίου, Κύπριον ποιητὴ καὶ φιλότεχνο, ἐγκαταστημένο στὴν Ταγκανίκα, μὲ σκοπὸ τὴν προώθηση τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων, καὶ ἰδιαιτέρως τῆς Κυπριακῆς Λογοτεχνίας.

2. Ὁ Διαγωνισμὸς θὰ διεξάγεται κάθε χρόνο, θὰ τελῆ ὑπὸ τὴν αἰγίδα, τὴν ἐποπτεία καὶ τὴν ἐν γένει φροντίδα τοῦ περιοδικοῦ «Κυπριακὰ Γράμματα», καὶ θὰ προκηρῦσσεται ἀπὸ τὸν ἐκάστοτε Διευθυντὴ τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ, κατὰ πρόκληση, ἐντὸς τοῦ Ὀκτωβρίου.

3. Στὸ Διαγωνισμὸ δικαιούσιν νὰ μετάρσχον ὅσοι οἱ Ἕλληνες: ἐλεύθεροι, ἀλύτρωτοι ἢ ἀπόδημοι.

4. Ὁ Διαγωνισμὸς θὰ διεξάγεται τὸν ἕνα χρόνο στὸν ποιητικὸ καὶ τὸν ἄλλο στὸν πεζὸ λόγο.

α) Στὸν ποιητικὸ διαγωνισμὸ οἱ ὑποψήφιοι μποροῦν νὰ μετάρσχον ἀποστέλλοντας ἀνέκδοτη ποιητικὴ συλλογὴ, πῶς νὰ περιλαμβάνει ὄχι λιγώτερος ἀπὸ 400 στίχους. Τὸ θέμα, ἢ τεχνικὴ καὶ γενικὰ ἢ μορφὴ τῶν ποιημάτων ἀφήνονται στὴ διάκριση τῶν διαγωνιζομένων.

β) Στὸν πεζογραφικὸ διαγωνισμὸ οἱ ὑποψήφιοι μποροῦν νὰ μετάρσχον ἀποστέλλοντας ἀνέκδοτη συλλογὴ διηγημάτων, ἀνέκδοτη νοβέλλα ἢ ἀνέκδοτο μυθιστόρημα, πῶς ἢ ἔκτασὴ τους συνολικὰ νὰ μὴ εἶναι μικρότερη ἀπὸ τὰ 50 δακτυλογραφημένα χειρόγραφα. Τὸ θέμα, ἢ τεχνολογία καὶ γενικὰ ἢ μορφὴ τῶν διηγημάτων, τῆς νοβέλλας ἢ τοῦ μυθιστορηματός ἀφήνονται στὴ διάκριση τῶν διαγωνιζομένων.

5. Γλῶσσα τῶν ὑποβαλλομένων ἔργων θάναί ἢ Πανελληνίως Δημοτικῆ.

6. Τὰ ὑποβαλλόμενα ἔργα πρέπει ἀπορῶντα νὰ εἶναι δακτυλογραφημένα καὶ νὰ ἀποστέλλονται εἰς διπλοῦν.

7. Οἱ διαγωνιζόμενοι ὀφείλουν, μέσα σὲ 9 μῆνες ἀπὸ τὴ μέρα τῆς προκήρυξης τοῦ Διαγωνισμοῦ, νὰ στείλουν τὰ ἔργα τους στὸ Διευθυντὴ τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων» μέσα σὲ κλειστὸ φάκελο. Στὰ ὑποβαλλόμενα ἔργα δὲν θὰ ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα, ἀλλὰ μόνον ἕνα ψευδώνυμο. Τὸ πραγματικὸ ὄνομα καὶ ἡ πλήρης διεύθυνση τοῦ συγγραφέα πρέπει νὰ ἐσοκλείωνται σὲ ἐν σ φ ρ ἄ γ ι σ τ ο φακελίδιο, στὸ ἐξωτερικὸ τοῦ ὁποῖου θὰ ἀναγράφεται ἁπλῶς ὁ τίτλος τοῦ ἔργου καὶ τὸ ψευδώνυμο πῶς χρησιμοποιήθηκε. Τὸ φακελίδιο αὐτὸ πρέπει ἀπορῶντως νὰ συνοδεύει κάθε ὑποβαλλόμενο ἔργο.

8. Τὰ ὑποβαλλόμενα ἔργα δὲν ἐπιτρέφονται οὔτε πρῶν, οὔτε ὕστερα ἀπὸ τὴν κρίση.

9. Ἡ κρίση γίνεται ἀπὸ τριμελῆ Κριτικὴν Ἐπιτροπὴ. Ὁ ἐκάστοτε Διευθυντὴς τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων» εἶναι ὁ γραμματεὺς τῆς Κριτικῆς Ἐπιτροπῆς. Τὰ λοιπὰ δύο μέλη ὀρίζει ὁ Ἱδρυτὴς τοῦ Διαγωνισμοῦ. Τὰ τρία μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς ἐκλέγουν, ἐντὸς τοῦ Αὐγούστου ἐκάστοτον ἔτους τὸν εισηγητὴ, ὁ ὁποῖος καταρτίζει γραπτὴν εἰσηγήσιν πάνω στὰ ὑποβαλλόμενα ἔργα.

10. Τὰ ὑποβαλλόμενα ἔργα στέλλονται μέσα σὲ ἐνοφράγιστο φάκελο, χωρὶς τὰ φακελίδια, ἀπὸ τὸ Γραμματεῖα στὰ μέλη τῆς Κριτικῆς Ἐπιτροπῆς, καθένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν δικαιούται νὰ τὰ κρατήσῃ πέραν τῶν 30 ἡμερῶν.

11. Τὰ μέλη τῆς Κριτικῆς Ἐπιτροπῆς συνέρχονται ὕστερα ἀπὸ πρόσκληση τοῦ γραμματέα σὲ συνεδρία, ἐντὸς τοῦ Δεκεμβρίου, ἀκούουν τὴν ἔκθεσιν τοῦ εισηγητῆ, ἀνταλλάσσουν γνώμες πάνω στὰ ὑποβληθέντα ἔργα καὶ αποφασίζουν γιὰ τὴν ἀπονομὴ τοῦ βραβείου καὶ τοῦ ἐλαίου. Σὲ περίπτωση πῶς δὲ θὰ ἵπάρξει ὁμοφωνία ἢ ἀπόφαση λαμβάνεται κατὰ πλειοψηφίαν. Ἄν μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς καλύπτεται νὰ παρευθῆ στὴ συνεδρία, ἀποστέλλει τὴν κρίσιν τοῦ γραπτῶς. Ὅποτερα ἀπὸ τὴ λήψη ὁριστικῆς ἀπόφασης, ἀποσφραγίζονται τὰ φακελίδια τοῦ βραβευθέντος καὶ ἐπαινεθέντος ἔργου καὶ ἀποκαλύπτονται τὰ πραγματικὰ ὀνόματα τῶν συγγραφέων τῶν.

12. Στο καλύτερο έργο δίδεται το βραβείο. Στο άμεσως επόμενο, κατά σειράν αξίας, δ' έπαινος. Το βραβείο μπορεί, κατά την κρίση των ζυιτών, να άπονεμηθ' έξ ίσων σ' δύο έργα, άν τ' έργα αυτά ζυιθούν ισάξια, όχι όμως σ' περισσότερα. Το ίδιο καί για τόν έπαινο.

13. Το βραβείο συνίσταται σ' τιμητικό δίπλωμα καί χρηματικό έπαθλο πενήντα λιρών (άφ. £50.0.0), πού θα τίς χορηγή κάθε χρόνο ο άθλοθέτης Ζ. Εύσταθίου. Ο έπαινος συνίσταται μόνο σ' τιμητικό δίπλωμα.

14. Αν ούδέν από τ' υποβληθέντα έργα κριθ' αξίο για βράβευση, το βραβείο άογει το χρόνο εκείνο, καί το σχετικό χρηματικό ποσό μένει στή διάθεση του άθλοθέτη.

Ο έπαινος άπονεμεται καί σ' περίπτωση πού το βραβείο θα άρογούσε.

15. Η κρίση της Κριτικής Έπιτροπής γίνεται γνωστή, διά του τύπου, έντός του Δεκεμβρίου έκάστου έτους. Η είσηγητική έκθεση δημοσιεύεται σ' τα «Κυπριακά Γράμματα», τα όποια έχουν δικαίωμα να δημοσιεύσουν καί τ' βραβευθέντα καί έπαινεθέντα έργα.

16. Αντίγραφον τών βραβευθέντων καί έπαινεθέντων έργων άποστέλλεται στόν άθλοθέτη.

17. Τα όνόματα τών βραβευομένων καί τών έπαινουμένων άναγράφονται σ' ιδιαίτερο βιβλίον, πού τηρείται σ' τα αρχεία τών «Κυπριακών Γραμμάτων».

18. Σ' περίπτωση άναστολής της έκδοσης τών «Κυπριακών Γραμμάτων» ο άθλοθέτης έπιφυλάσσει στόν εαυτό του το δικαίωμα ν' αναθέσει τ' συναφή πρ' ός τόν Διαγωνισμόν τούτον καθήκοντα καί δικαιώματα του Διευθυντή τών «Κυπριακών Γραμμάτων» σ' άλλο πρόσωπο.

19. Ο άθλοθέτης διατηρεί άπόλυτον το δικαίωμα της όλικής ή μερικώς τροποποίησης τών κανονισμών αυτών.

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Χρυσάνθης Σιτοχίας: Όράματα. Ποιήματα. Θεσσαλονίκη, 1951.

Μαν. Τριανταφυλλίδη: Η σημαντική θέση του γλωσσικού ζητήματος στήν Ελλάδα. Ανάτυπο από τα «Κυπριακά Γράμματα» Ις' σ. 233-237.

Μιχαήλ Γ. Πετρίδη: Κυματισμοί καρδιάς καί νοϋ. Ποιήματα. Αθήνα, 1951.

Γιώργου Μετσόλη: Παρουσία. Ποιήματα. Έκδοση «Φιλολογικού Συλλόγου Νικαίας», 1951.

ήματα. Έκδοση «Φιλολογικού Συλλόγου Νικαίας», 1951.

Άρ. Α. Άσπιώτη, ψυχιάτρου: Ο επαγγελματικός προσανατολισμός. Από τ'α ψυχολογικά προβλήματα του έφηβου. Έκδοσις του «Ινστιτούτου Ιατρικής ψυχολογίας καί ψυχικής υγιεινής». Αθήνα, 1951.

Ηρακλή Θ. Μαλλώση: Της εύτυχίας ο κάμπος. Ποιήματα. Αθήνα.

Έλένης Βακαλό: Στή μορφή τών θεωρημάτων. Ποιήματα. Αθήνα, 1951.

Κώστα Μουτζάρη: Ειρήνη καί πόλεμος. Φιλοσοφική μελέτη. Λεμεσός, 1951.

Ν. Κ. Μηλιώτη: Της μοίρας ήτανε γραφό. Λαϊκό ποίημα. Λεμεσός, 1950.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Παπαεάσιλην, Μόρφου: Στο «Χειμώνας» η πολλή περιγραφική περιορισμένη δύναμη της έμπνευσης. Το «Τρικυμισμένη θάλασσα» έχει πολλήν άνάλυση, πού σκοτάνει τή συγκίνηση πού υπάρχει γνήσια σ' το θέμα. Το «Γύρω σ' μια λίμνη» πολύ προσωπικό — Φ. Εύάγια, Λάρνακα: Οί τύποι του διηγηματός σ' είναι άπίθανοι, το δέ περιεχόμενον του έξω από τ' ενδιαφέροντα καί το ζωντανόν παλμό της εποχής μας. Διαθέσατε σύγχρονους διηγηματογράφους καί άνανεώσατε τ' εκφραστικά σας μέσα.— Ρ. Χριστόφορίδην, Λεμεσόν: Τα νέα τραγούδια σας ύπεροπον.— Μ. Καλοζώην, Λάρνακα: Χαίρομαστε ν' άκούμε πώς είστε άκόμη τόσο μικρός κι' έχετε κίόλας να δείξετε ένα έργο. Τα καινούργια σας τραγούδια είναι στιχουργικά άψογα. Σ' τόν «Αμαρταλό» όμως, τήν «Αμαραντή Χώρα» καί «Στή λύρα μου» υπάρχει πολλή άδικαιολόγητη μελαγχολία καί λείπει η έξαρση. Το «Τραγούδι Έωθινό» μέτριο. Θαυμάσιον το «Σονέτο σ' Μαξίλη», το όποιον καί θα δημοσιευθ'. Το «Ζωή μου είν' ο πόνος» θα το δημοσιεύσουμε όπως γράφετε.— Α. Ίακωβίδην, Λευκασία: Η «Σκοτωμένη» είναι μετρία μίμηση καλού Δημοτικού Τραγούδιού. Τα «Άγνωστα» καί «Ναυαγός» δ' έχουν τήν καινούργιαν πνοή, ούτε τήν άνανεώση, πού απαιτεί σήμερα η ποιητική τέχνη. Το «Η ζωή μου» έχει κάτι να πει, άλλα οί στίχοι του είναι άκόμη άτεχνοί.— Κ. λ. Αττεσλήν, Βαρύσια: Το «Απόψε Κύριε» θα δημοσιευθ' με μικρές διορθώσεις. Το «Ψευδαίσθηση» κατώτερο.— Π. Παναγιώδη, Άρσος: Ο «Ουέιτερ» είναι ώμη άπεικόνιση καταστάσεων, έπηρεασμένη πολύ από τ' «Σφυρίγματα του Άλητη» του Άνθια, χωρίς όμως τήν άπαιτούμενη λυρική ή αισθητική μεταποίηση. Ο «Αποχαιρετισμός» παίρνει άδικαιολόγητη έκταση κι' άνάλυση, πού σκοτάνει τήν ώραία κατακλείδα. Οί πρόζες σας πολύ προσωπικές.— Κ. Κολώναν, Ρίτομον: Το «Ατομική» το όποιον εμείς μετονομάσαμε εις «Ποτζίει πού ρέσσεις...», θα δημοσιευθ', με περικοπή τών δυ' τελευταίων στίχων.— Σάντην Βερώνην, Λευκασία: Η καθυστέρηση όφείλεται στήν πληθώρα της ύλης. Θά μ'η με τή σειρά του.